

38/1

१२०

श्री अद्भुतरामायण ग्रंथ संस्कार २००

ज्वा आचार्य	
2965	
ASHA ARCHIVES	

रां ३७

१

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीसरस्वत्यैनमः॥ ॥ नारायणानमस्तुत्पन्नरं वैवर्णरोत्तमं ॥ देवीं सरस्वतीं व्यासंत
तो जयमुदीरयेत् ॥ नमस्तस्मै मुनीन्द्राय श्रीपुताय तपस्विने ॥ शान्ताय वीतरागाय वाल्मीकाय महात्म
ने ॥ रामाय रामवन्द्याय रामभद्राय वेधसे ॥ रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥ जयतिरघुवंशति
लकः कौशल्याहृदयतन्दनो रामः ॥ दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुंडरीकाक्षः ॥ तपसा तीरनिलयं
निलयं तपसा गुरुं ॥ ववसां प्रथमस्थानं वाल्मीकिं मुनिपुंगवं ॥ विनया वनतो भूता भारद्वाजो महामु
निः ॥ अपरुत्समतः शिष्यः कृतांजलिपुटीवसी ॥ रामायणमिति ख्यातं ॥ शतकोटिप्रविस्तारं ॥ प्रणीतं
भवता यशस्वल्लोके प्रतिष्ठितं ॥ श्रूयते ब्राह्मणैर्नित्यमृषिभिः पितृभिः सुरैः ॥ पंचविंशति साहस्रं रामा
यणमिदं भुवि ॥ तदा कर्णितमस्माभिः सविशेषं महा मुने ॥ शतकोटिप्रविस्तारे रामायणमहर्षि वै किं
गीतमिह पुष्पाभिः तन्मे कथय सुव्रत ॥ आकर्षादोरताः पृष्ठं भारद्वाजस्य वै मुनिः ॥ हस्तामलकवत्स

७५

१

र्वसंस्मारशतकोटिकां॥ ॐमित्युक्तामुनिःशिष्यं प्रोवाच वदतांवरं॥ भारद्वाजविरंजीवसाधुस्मारितमघ
नः॥ शतकोटिप्रविस्तारेण सायणमहर्षिणे॥ रामस्वरितं सर्वमाश्रमं सम्परीरितं॥ पंचविंशतिसाह
स्रं नृलोके यत्प्रतिष्ठितं॥ नृणां हि सद्गुरुमवरितं वरितं ततः॥ सीतामाहात्म्यसारं यत् विशेषादत्र
नोक्तवान्॥ शृणुष्वहितो ब्रह्मन्काकुत्स्थवरितं महत्॥ सीतामाः मूलभूतायाः प्रकृतेश्वरितं यत्
आश्चर्यमाश्चर्यमिदं गोपितं ब्रह्मणो गृहे॥ हिताय प्रियशिष्या यत्तुभ्यमावेदयामितत्॥ ज्ञानकीप्र
कृतिः सृष्टेरादिभूता महागुणा॥ तपःसिद्धिः स्वर्गसिद्धिः भूतिर्भूतिमतां सती॥ विद्याविद्यावमहती
गीयते ब्रह्मवादिभिः॥ रिद्धिसिद्धिर्गुणमयि गुणातीता गुणात्मिका॥ ब्रह्मब्रह्मांडसंभूता सर्वकारणका
रणा॥ प्रकृतिर्विद्यतिर्देवी विन्मयी विदित्वाप्तिनी॥ महाकुंडलिनी सर्वानुस्यूता ब्रह्मसंज्ञिता॥ तस्याविल
सितं सर्वजगदेतद्वरावरं॥ यामाधाय हृदि ब्रह्मन् योगिनः तत्त्वदर्शिनः॥ विश्वययतिरुद्धं धिं भवं

रा. अ.

२

तिवत्समूर्तिकाः॥ यदा यदा हि धर्मस्य क्लानिर्भवति सुव्रत॥ अभ्युत्थानमधर्मस्य तदा प्रकृतिसंभवः॥ रा
मः साक्षात्परं ज्योतिः परं धाम परं पुमान्॥ आकृतौ परमो भेदो न सीतारामयोर्यतः॥ रामः सीता ज्ञा
नकी रामभजे नानुभेदो वैतयोरस्ति कश्चित्॥ संतो बुद्धा तत्त्वमेतद्विबुधा पारं याताः संसृतेर्मृत्युवक्रात्
रामो विंशो नित्यवित्सर्वसाक्षी सर्वतस्त्यः सर्वलोकैककर्ता॥ भर्ता हर्ता नित्यमूर्तिर्विभूमा सीतायोगा
व्रिंत्पते योगिभिः सः॥ अपारिणादादोजवनो गृहीता पश्यत्यवक्षुः स शृणोत्यकर्णः॥ स वेति विश्वं न हि
तस्य वेत्ता तमा दुरग्रं पुरुषं पुराणं॥ तयोः परं जन्म उदाररिष्ये यथो र्यथा कारणा देहधारिणोः॥ अरूपि
णोरूपविधारणां पुनर्नृणां महो नृग्रह एव केवलं॥ पठन् विज्ञो वानृषभ त्वमीयात्क्षेत्रा त्वमो भूमिप
तिः त्वमीयात्॥ वनिज्जनः पुराप फल त्वमीयात् शृणु वद्विभूदो विमहत्त्वमीयात्॥ ॥ इत्यार्षे श्रीराम
यणो वाल्मीकीयेऽनुतो जरकाण्डे आदिकाव्ये प्रथमः सर्गः॥ ॥ भरद्वाज शृणु घाघ राम वंद्यस्य धी

रामः

२

मतः॥ जन्मनः कारणा विप्र इक्ष्वाकु कुल रिधौ॥ सीतायाश्च महादेव्याः पृथिव्यां जन्म हेतुकं॥ तत्र रामकथा सा
दौवक्ष्यामि मुनिपुंगव॥ श्रयतां मुनिशार्दूलभंवरीषकथालयं॥ पुरुषोत्तममाहात्म्यं सर्वपापहरं परं॥
त्रिशंकुदपिताभार्या सर्वलक्षणाशोभिता॥ अंवरीषस्य जननी नित्यं सौख्यसमन्विता॥ भोगनिद्रां समा
रुढं शेषपर्यंकशायिनां॥ नारायणां माहात्मानं ब्रह्माण्डं कमलोद्भवं॥ तमसा कालरुद्राख्यं रजसा कनका
उज्जं॥ सत्त्वेन सर्वगं विष्णुं सर्वदेवनमस्कृतं॥ सर्वमासगोविंदं गंधपुष्पादिभिः शुभैः॥ विष्णुभक्तान् महा
भागान् सर्वपापविवर्जितान्॥ दानमानाश्च नैर्नित्यं धनैरत्नैरतोषयता॥ ततः कदाचित्सा देवी द्वादशीं समु
पोष्य वै॥ हरे श्रेय महाभागात्मुत्थापयति नासह॥ तत्र नारायणो देवता माह पुरुषोत्तमं॥ किमिच्छसि
वरं भद्रं मत्तः किं वृंहामिनि॥ सा दृष्ट्वा तं वरं वद्रे पुत्रत्वं भक्तिमान्भवेत्॥ सार्वभौम महातेजाः स्वक
र्मनिरतः शुविः॥ तथै मुक्त्वा ददौ तस्यैकं लमेकं जनार्दन॥ सा प्रवृद्धा फलं दृष्ट्वा भर्त्रे सा विनिवेद्य वै॥ भ

रा-अ

३

क्षयामाससंदिष्टा फलंतत् हृद्यमानसः॥ ततः कालेन सा देवी पुत्रं कुलविवर्धनं॥ असूयत शुभावारं वासुदेव
परायणां॥ शुभलक्षणासंपन्नं वक्रां कितमनुत्तमं॥ जातं दृष्ट्वा पिता पुत्रं क्रिया सर्वाश्चकार वै॥ अंवरीष
इति ख्यातो लोके समभवत्प्रभुः॥ पितर्युपरते श्रीमान् अभिविक्रो महात्मभिः॥ मंत्रिषा धाय राज्यं व
तपुग्रं वकारसः॥ संवत्सरसहस्रं वै जपं नारायणां प्रभुं॥ हृत्पुंडरीकमध्यस्थं सूर्यमण्डलमध्यतः॥
क्रांतवक्रगदापमं धारयंतं वतुर्भुजं॥ शुद्धजां वृन्दनिभं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं॥ सर्वाभरणासंयुक्तं सी
तां वरधरं प्रभुम्॥ श्रीवत्सवक्षसं देवं पुरुषं पुरुषोत्तमं॥ ततो गरुडमाहूय सर्वदेवैरभिष्टुतः॥ आज
गामसविश्वात्मा सर्वलोकनमस्कृतः॥ स्थावतमिवाविं त्यं कृत्वा वै गरुडं हरिः॥ स्वयं शक्रमिवासीनस्त
माहूतपसन्नमं॥ इन्द्रो ह मस्मि भद्रं ते किं ददामि तवाय वै॥ सर्वलोकेश्वरो हित्वा रक्षितुं समुपागतः॥ अंवरीष
कृतं दृष्ट्वा शक्रमैरावतस्थितं॥ उवाच वव नंधीमान् विष्णुभक्तिपरायणा॥ नाहं त्वामभिसंधाय तप आति

रामः

३

कृद्वानिह ॥ त्वया दत्तं वने क्षमिगच्छ शक्र यथा सुखं ॥ मम नारायणो नाथ तस्यां नस्तो घे मराधिप ॥ गजेन्द्रमा कृथा
त्वित्रममाश्रमविलेपनं ॥ ततः प्रहस्य भगवान् स्वकृपमकरोद्वरिः ॥ शार्ङ्गवक्रगदापाणिः शंखहस्तोज्ज्वा
र्दनः ॥ गरुडोपरि विश्वात्मा नीलावलश्वापरः ॥ देवगंधर्वसंघैश्च तूयमानः समंततः ॥ प्रणाम्य रामासंतु
ष्टुक्कृष्टावगच्छ उध्वजं ॥ प्रसीद लोकनाथ स्वं मम नाथ जनार्दन ॥ कृष्णकृष्णजगन्नाथ सर्वलोकनमस्कृतः
त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वमनंतपुरुषः प्रभुः ॥ अग्रमेयोविभुर्विष्णुर्गोविंदः कमलेश्वराः ॥ महेश्वरांशजो म
ध्यः पुष्करः खगमः खगः ॥ कथं वाहकपालीत्वं हव्यवाहप्रभं जनः ॥ आदिदेवः क्रियानंतः परमात्मनि सं
स्थितः ॥ त्वां प्रपन्नोस्मि गोविंद पाहि मां पुष्करेश्वराग्रानाम्ना गतिस्त्वदन्यामेतामेव शरणां गता ॥ तमाह भग
वान्विष्णुः किंते हृदि विनीर्धितं ॥ तत्सर्वं संप्रदास्यामि भक्तोस्मि मम सुव्रत ॥ भक्तप्रियोस्मि सततं तस्मादातु
मिहागतः ॥ अंवरीयस्ततश्च त्वाहर्षगजदमागिराः ॥ प्रोवाच परमात्मानं नारायणमनामयं ॥ त्वयि वि

स अ

४

सौ परानंदे नित्यं मे वर्जतामतिः॥ भवेयं तत्परो नित्यं वाञ्छनः कायकर्मभिः॥ पालयिष्यामि पृथिवीं कृत्वा वै वै
सवं जगत्॥ यज्ञ होमा बर्चनैश्चैव तर्पिष्यामि सुरैर्नमान्॥ वै स्रवान्पालयिष्यामि हनिष्यामि वशास्त्रवान्॥
एवमुक्त्वा भगवान्प्रत्युवाच नृपो ज्ञमं॥ एवं सत्कृतवेच्छा वै क्रयमेतत्सुदर्शनम्॥ पुरातनप्रभावेन त
त्तु वै दुर्लभं मया॥ अघ्निरापादिकंदुःखं शत्रुरोगादिकंतथा॥ निहनिष्यति ते दुःखं मित्युक्त्वांतरधीयतः॥
ततः प्रणम्य मुदितो राजाना रायणं प्रभुं॥ प्रविश्य नगरीं दिव्यां मयोध्यां पर्यपालयत्॥ ब्राह्मणादीन्
थावर्णान्सेत्वे कर्मण्यप्योजयत्॥ नारायणं परो नित्यं विष्णुभक्तान्कल्मषान्॥ पालयामास तदप्राप्ता
विशेषेण जनाधिपान्॥ अभ्यसेधशतैरिष्ट्वा वाज्रपेयशतानिव॥ पालयामास पृथिवीं सागरावरणामि
मां॥ गृहे गृहे हरिस्तस्थौ वेदपोषो गृहे गृहे॥ नामघोषो हरेश्चैव यज्ञघोषतथैव वा॥ अभवत्प्रपञ्चादूलेत
स्मिराज्यं प्रशासति॥ नासत्यानां तृणाभूमिः न दुर्भिक्षादिभिर्भुक्ता॥ रोगहीनाः प्रजानित्यं सर्वोपद्रवैश्च

रामः

४

जिताः॥ अंवरीषो महातेजा पालयामास मेदिनीं॥ सर्वे महात्मास्ततं वरक्षितः सुदर्शनेन प्रियदर्शनेन॥ व
तुः समुद्रावधिसंततां महीं सुपालयामास महीं महेन्द्रः॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीयेऽनुतोन्नरकांडे
अंवरीषवरप्रदानो नाम द्वितीयः सर्गः॥ ॥ तस्मै वं वर्जमानस्य कन्या कमललोचना॥ श्रीमती नाम वि
ख्याता सर्वलक्षणाशोभिता॥ तस्मिन्काले मुनिः श्रीमान्भारद्वीभ्यागतो गृहं॥ अंवरीषस्य राज्ञो वै पर्वतश्च
महाश्रुतिः॥ तावुभावागतौ दृष्ट्वा प्राणिपत्यपथाविधिं॥ अंवरीषो महातेजा पूजयामास ता वृषी॥ कन्या
तं प्रेक्ष्य भगवान् नारदः प्राह विस्मितः॥ केयं राजन् महाभागा कन्या न्युरमु सोऽयमा॥ ब्रूहि धर्मभृतां श्रेष्ठं
सर्वलक्षणाशोभिता॥ निशम्य बबन्त तस्य राजा प्राह कृतांजलिः॥ दुहितेयं ममाविभो श्रीमती नाम नाम
तः॥ प्रदानं समग्रं प्राप्ता वरमन्वेष्टी शुभा॥ इत्युक्तो मुनिर्गाढललाटे मिथुनारदो विजः॥ पर्वतोऽपि मुनि
तां वैवर्कमेसर्षिततमः॥ अनुज्ञाप्य वराजानं नारदो वाक्यमब्रवीत्॥ रहस्या दूय धर्मात्मा मम दोहि सु

रा. अ.

५

तामिमां॥ पर्वतोपितथा प्राहराजानंरहसिप्रभुं॥ तावुभौ प्राहधर्मात्मा प्रणिपत्यभयार्दितः॥ उभौ भवन्तौ
कन्यामेप्रार्थयानौ कथं त्वदं॥ करिष्यामि महाप्राज्ञो शृणु नारद मेव व॥ त्वं व पर्वत मेवाक्यं शृणु वक्षा
मियत्प्रभो॥ कन्येयं युवयोरेकं वरं पिष्यति वैकुण्ठा॥ तस्मै कन्यां प्रयच्छामि नाप्यथा शक्तिरस्ति मे॥ तथे
त्युक्ता तु सो विप्रो स्वभाषा स्या वर एव हि॥ इत्युक्ता मुनिशार्दूलो जगत्प्रीतमानसो॥ वासुदेव परौ नि
त्यमुभौ ज्ञानवतां वरौ॥ विष्णुलोकं ततो ज्ञात्वा नारदो मुनि सत्तमः॥ प्रणिपत्य हृषीकेशं वाक्यमेतदु
वाच ह॥ वृक्षांतं वनिवेद्याग्रेनाथ नारायणो व्यय॥ रहसित्वां प्रवक्ष्यामि नमस्तो भुवनेश्वर॥ ततः प्रह
स्य गोविंदः सर्वात्मा कर्मतं मुनिं॥ बुद्धित्वा ह स विश्वात्मा मुनीराह व केशवं॥ त्वदीयोनृपतिः श्रीमान्
अंवरीषो महामतिः॥ तस्य कन्या विशालाक्षी श्रीमती नामनामतः॥ परिनेतुमहं तां वैश्रवणिव
चने शृणु॥ पर्वतोयं मुनिः श्रीमान् स तव भृत्यस्तपोनिधिः॥ तामैच्छुस्तोपि भगवान्मावासाहजना

रामः

५

धिपः॥ अंवरी घोमहातेजाः कंन्येयं युवयोर्वरं॥ लावणपुत्रवराक्याद्यदितस्मै ददाम्यहं॥ इत्याह वां नृपस
त्रतथेत्पुत्राप्पहंगतः॥ आगमिष्यामि ते राजन स्वः प्रभाते गृहं प्रति॥ आगतो हं जगन्नाथ कर्तुमहं सिमे
प्रियं॥ वानरा ननवजातिपर्वतस्य मुखं यथा॥ तथा कुरु जगन्नाथ मम वेदि रुद्रिप्रियं॥ श्रीमती तु तथा
पश्येन्नान्यपश्येत्तथाविधं॥ तथेत्पुत्रास गोविंदः प्रहस्य मधुसूदनः॥ तयोक्तं तत्करिष्यामि गच्छतौ मय
था मुखं॥ एवमुक्ता मुनिर्हृष्टः प्रणिपत्य जनार्दनं॥ मन्यमानः कृतात्मानमकीर्णध्यावै जगाम सः॥ गते
मुनिवरे तस्मिन् पर्वतोपि न ह्यमुनिः॥ प्रणाममाधवं हृष्टो रहस्येन मुवावह॥ वृत्रांश्च निवेद्या येना
रदस्य जगत्पते॥ गोलंगूलमुखं यद्वमुखं भानियथाकृतं॥ श्रीमती तु यथा पश्येन्नान्यः पश्येत्तथाविधं
तच्छ्रुत्वा भगवान् विष्णुस्त्वयोक्तं वकरोमि वै॥ गच्छ शीघ्रं मयोध्यात्वं मावदीनारदस्य वै॥ त्वयामे संविदं
यच्च तथेत्पुत्राजगाम सः॥ स तो राजा समाज्ञाय प्राप्नो मुनिवरो तदा॥ मंगलैर्विविधैर्भद्रैरयोध्यां ध्वज

रा. अ.
६

मालिनीं॥ मंडयामासलाजैश्च पुष्पैश्चैव समंततः॥ अभिषिक्तगृहकारां शिक्तांगरां महापथां॥ दिव्यगंध
रसोपेतां धूपितां दिव्यधूपकैः॥ कृत्वा च नगरीं राजा मंडयामास तां भुभां॥ दिव्यैर्गंधैस्तथा धूपैरत्नैश्च
विविधैस्तथा॥ अलंकृतां मणिस्तंभैर्नानामात्यो पशो धितैः॥ परार्धात्तरणोपेतैर्दिव्यैर्भद्रासनैर्वृतां॥
नानाजनसमावेशैर्नरेन्द्रैर्भिसंहृतां॥ कृत्वा नृपेन्द्रतां कन्यामादाय प्रविवेश ह॥ सर्वाभरणासंपन्नां श्री
रिवायतलोचनां॥ करसंमितमध्यां गीपवस्त्रिधां शुभाननां॥ त्वामिः परिवृतां दिव्यां श्रीमतीं संस्थिता
सतीं॥ सभातु सा भूमिपतेः समृद्धामणिप्रवेकोत्तमरत्नविभ्रा॥ न्यस्ता नामात्यवती सुगंधात्तामन्व
यः से सुरराजवर्षा॥ अथापयौ वृक्षवरात्मजो महान् त्रैविद्यहृद्भगवन्महात्मा स पर्वतो ब्रह्मवि
दांवरिष्ठो महामुनिर्नारदभाजगाम ह॥ ॥ इत्यादि रागायणे वात्सीकीये आदिकायेऽहुतोत्तरका
देनारदपर्वतसभाप्रवेशो नाम तृतीयः सर्गः॥ ॥ तावागतौ समीक्षाथ राजा संभ्रान्तमानसः

रामः
६

दिव्यमासनमादिश्य पूजयामास तावुभौ ॥ उभौ देव-अथीदिव्यौ नित्यं ज्ञानवतां वरौ ॥ समासीनौ महात्मा
नौ कन्यायै मुनिसत्तमौ ॥ तावुभौ प्रणिपत्या ग्रे कन्यातां श्रीमतिं भुभां ॥ सुतां कमलपत्राक्षीं प्राहराजा य
शस्विनी ॥ अनयो र्यं वरं भद्रं मनसा त्वमिदं हसि ॥ तस्मै मालां मिमां देहि प्रणिपत्य यथाविधि ॥ एवमुक्त्वा
तु सा कन्या त्रीभिः पारवृता तदा ॥ मालां हिरण्यमयीं मुभ्रामादाय भुभुलौ वना ॥ तस्यौता माहराजा सौवत्से
किं त्वं करिष्यसि ॥ अनयो रे कमुद्विष्य देहि मालां मिमां भुभे ॥ सा प्राह पितरं त्रत्ता इमौ तु वा नरा ननौ ॥ मुनि
श्रेयं न पश्यामि नारदं पर्वतं तथा ॥ अनयो र्मध्यतस्त्वेकं वरं वोढुं शर्वाधिकं ॥ सर्वाभरणा संयुक्तमतसीः
पुष्पसंनिभं ॥ दीर्घबाहुं विशालाक्षं तुंगोरस्थलमुन्नमं ॥ वामी करांत करणा पटयुग्मकशोभितं ॥ विभक्त
त्रिवलीयकनाभिं व्यक्तकृशोदरं ॥ हिरण्यभरणोपेतं सुरंगकनखैर्भुभं ॥ पद्माकारकरं त्वेनं पद्मास्पदं
अलौवनं ॥ पद्मांघ्रीं पद्महृदयं पद्मनाभिं त्रिधा हते ॥ दंतपंक्तिमिरत्यर्थं कुंडलैः कुंडलसन्निभैः ॥ हसंतं

अ रा

७

मांसमालोक्य दक्षिणां व प्रसाध्य वै ॥ पाणिं स्थितमिमं कृत्रं पश्यामि शुभमूर्ध्वगं ॥ एवमुक्ते मुनिः प्राह नारदः सं
शयंगतः ॥ कियंतो वा हवतस्तस्य कन्ये ब्रूहि यथा तथा ॥ वाक् दयं व पश्यामि त्याह कन्या सुविस्मिता ॥ प्राह तां पर्व
ततत्र तस्य वक्षस्थले शुभे ॥ किं व पश्येसि मे ब्रूहि करे किं धारयत्यपि ॥ कन्या तमाह मालां वै पश्य रूपामनु
त्रमां ॥ वक्षस्थले स्प पश्यामि करे कार्मुकसायकौ ॥ एकमुक्ते मुनिश्चेष्टौ परस्परमनुत्रेमौ ॥ मनसा विंतयेतौ
तौ मायेयं कस्य विभवेत् ॥ मायावीतस्करो नूनं स्वयमेव जनार्दनः ॥ आगतो नान्यथा कुर्यात्कथमस्मत्सुखं वि
दं ॥ गोलंगूलीयमित्येवं विंतयामास नारदः ॥ पर्वतो पितथै वै वं वानरत्वं कथं मया ॥ प्राप्नोमि त्येव सहसा विं
तामापेदिवांस्तथा ॥ ततो राजा प्रतां न्यासौ नारदं पर्वतं तथा ॥ भवभ्यां किमिदं भद्रौ कृतं बुद्धि विमोहनं
स्वस्थौ भवंतौ तिष्ठावां यदि कन्यार्थं सुघतौ ॥ एवमुक्ते मुनिश्चेष्टौ नृपमूर्ध्वगं हृत्वरौ ॥ त्वमेव मोहं कुरु ह्ये
नावा मिह कथं वन ॥ आवयोरेकमेवांते वरयत्वेव मानिनी ॥ ततः सा कन्यकाभूयः प्रणिपत्य वदेवताम् ॥

रामः

७

पित्रानिमुक्तासहसामुनिशापमयादिज॥मालामादायतिष्ठतितयोर्मध्येसमाहिता॥पूर्ववत्पुरुषं दृष्ट्वा मातृ
तस्मैददौ हि सा॥अनंतरं हि सा कन्या दृष्ट्वा वमनुजैः पुरः॥ततो नारदः समभवत् किमेते पितृविस्मयात्॥ता
मादायगतौ विष्णुः स्वस्थाने पुरुषोन्नमः॥पुरातदर्थमनिच्छंतपसस्त्वां वरांगरा॥श्रीमतीयं समुत्पन्ना सा
गतावतथा हरिं॥तावुभौ मुनिशादूलौ धिक्त्वां मित्येव दुःखितौ॥वासुदेवं प्रतितदा जग्मतुर्भवतं हरेः॥तावा
गतौ समीक्षां ह श्रीमतीं भगवान् हरिः॥मुनिश्रेष्ठौ समायातौ गृह्णन्तौ नमत्र वै॥तथैत्युक्ता वसादे वीप्र
हसंती वकारह॥नारदः प्रणिपत्याग्रे प्राह दामोदरं हरिं॥किमिदं कृतवान्यममत्वं पर्वतस्य व॥त्वमेव नू
नं गोविंदकन्यात्वं हतवानसि॥तरुत्वा पुरुषो विष्णुः विधाय श्रोत्रमभ्युत॥पाणिभ्यां प्राह भगवान् भूव
ता किमुदीरितं॥कामवादेन भावो यं मुनिवृत्तिरहो किल॥एवमुक्त्वा मुनिप्राह वासुदेवं स नारदः॥कर्णमू
ले मम कथं गोलं गूलं मुखं त्विति॥तदा कर्णमहाबुद्धिर्देवो नारायणो हरिः॥कर्णमूले समाभेत्पगोलाः

ग. ५

८

गूलमुखंतव॥ यथाभावस्तथा सोपि प्रार्थयामास निर्जने॥ मामेवं भक्तिवसता तथा स्मरं मुने॥ नखेरुया
कृतंत द्वाप्रिमार्थं नात्यथान्विति॥ यावते यच्च यश्चैव तच्च तच्च ददाम्यहं॥ न दोषो न गुणो वापि पुनर्योर्ममैव
दिज॥ पर्वतोपि तथा प्राह तस्याप्येवं जगाद सः॥ श्रुत्वा तौ ह भयोस्तत्र प्राह रामो दरो वयः॥ प्रियं व भव
तो कृतवान् सत्येनायुधमालभे॥ नारदः प्राह धर्मात्मा भावयोर्मध्यमः स्थितः॥ धनुष्मान् द्विभुजः कोज
त्वां हित्वा गतवान् किल॥ तरुता वासुदेवो सौ प्राह तौ मुनि सन्नमौ॥ मायाविनो महात्मानौ बहवः संति स
न्नमौ॥ तत्र सा श्रीमती नूनं हता केनापि सुव्रतौ॥ चक्रपारि र हं नित्यं वतुर्वा दूरि ति स्थितः॥ तस्मान्नाह मि
तीत्यं हि भवत्या विदितं हितम्॥ इत्युक्तौ प्रणिपत्येन सूवतुः प्रीतमानसौ॥ को न दोषस्तव विभो नारायण राज
गत्स्यते॥ दौरात्म्यं तु नृपस्यैव माया हि कृतवानसौ॥ इत्युक्तौ प्रणिपत्येन सूवतुः प्रीतमानसौ॥ को न दोषस्त
व विभो नारायण राजगत्स्यते॥ दौरात्म्यं तु नृपस्यैव माया हि कृतवानसौ॥ इत्युक्ता जगत्सु तस्मान्मुनिनारद

रामः

८

पर्वतौ॥ अंबरीषं समासा यशापेनैवमपो जयत्॥ नारदः पर्वतश्चैव यस्मादावामिरागतौ॥ आहूय पश्चादन्य
स्मै कन्यां त्वंदतवानसि॥ माया योगेन तस्मात्त्वा तमो ह्यासि भावि व्यति॥ तेन नात्मानं प्रथं यथावत्वं हि कैश्च
सि॥ एवं शापे प्रवृत्ते तु तमोरसि रथो स्थितः॥ नृपं प्रति तदा श्वक्रं विष्णो प्रादुरभूत्कृतम्॥ वक्रवित्रासितं घो
रं तावुभावभ्यगातम्॥ ततः स ब्रह्मसर्वांगो धावमानो महामुनी॥ पृथुतश्चक्रमा लोकतमोरसि बद्धुर्मदं॥ क
न्यासिद्धिरहो प्राप्ता ह्यावयोरिति वेगितौ॥ लोका लोकांतमनिशं धावमानो भयार्दितौ॥ आहित्राहीति गोविंदं
भाषमाणौ भयार्दितौ॥ विष्णुलोकं ततो गत्वा नारायणं जगत्पते॥ ब्राह्मणां पुंडरीकाक्षनाथो सि पुरुषो
त्तम॥ ततो नारायणो वित्तः श्रीमान् श्रीवत्सलांछनः॥ निवार्य वक्रधातं च भक्तानुग्रहकाम्यया॥ अंबरीष
श्च भक्तः तथैवौ मुनि सत्तमौ॥ अनयोर्नृपस्य स तथा हितं कार्यं मया पुनः॥ आहूय तु ततः श्रीमान् गिरा
प्रासादयन् हरिः॥ उवाच भगवान् विष्णुः श्रूयतामिति मे वच॥ क्षमेथां मुनिशार्दूलौ भक्तं मे रक्षणाय मे॥

रा. अ.

२

ल

अपराधं ववक्रेण क्षमाशीला हि सा भवः ॥ ततः तौ मुनिश्चार्दूलौ सायांतस्यावबुध्यवः ॥ ददनुक्तततः शापं विस्तुमु
दिश्य कोपनौ ॥ श्रीमती हरणां विलोयकृतं कुम्भनाम्बया ॥ यामूर्त्यतथैव तज्जायेथामधुसूदन ॥ अंवरीषः
स्यान्ववापे रामो दशरथस्य हि ॥ पुत्रत्वं भाविता पुत्री श्रीमती धरणी सुता ॥ भविष्यति विदेहश्च प्राप्यतां वा
हयिष्यति ॥ राक्षसापशदः कश्चिन्नांते भार्या हरिष्यति ॥ यतो राक्षसधर्मैराहता हि श्रीमती शुभा ॥ अत
ते राक्षसाभार्या हर्तव्या कुम्भनाम्बया ॥ यथा प्राप्तां महदुःखमाप्तां श्रीमती कृते ॥ हा हेति हृदतालम्भं त
था दुःखं वत कृते ॥ इत्युक्तं तौ तौ विप्रौ प्रोवाच मधुसूदनः ॥ अंवरीष स्यान्वयाये भविष्यति महायशाः ॥
श्रीमान् दशरथो नाम भूमिपालोति धार्मिकः ॥ तस्याहमग्रजः पुत्रो रामो नाम भवाम्यहं ॥ तत्र मे दक्षिणो वा
हू भरतो भाविता किल ॥ शत्रुप्रोवाच वाकुश्रुशोषो लक्ष्मणाः स्वयं ॥ ऋषीणां प्रोक्तं वै वासीद न्यथा वक्रग
म्यतां ॥ ऋषीणां पातमो रासी यदारा मो भवाम्यहं ॥ तत्र मांसमुपागच्छेत् गच्छेदानीं रिपुं विना ॥ त्यक्त्वा पितृमुनि

रामः

२

श्रेष्ठवितिस्मप्राहमाधवः॥ एवमुक्तो नमो नाशतत्क्षणां वज्रगामवै॥ आत्मार्षे संवितं तेन प्रमुखा भक्त रक्षिता
निवारितं हरे श्रुत्वा पूर्वमतिष्ठित॥ मुनिश्रेष्ठो भवान्मुक्तो प्रणिपत्य नतार्दनं॥ निर्गतौ शोकसंतप्रावृत्तौ पर
स्परं॥ अद्य प्रभृति देहांतमावां कं न्यापरिग्रहं॥ न करिष्यावत्पुक्ता प्रतिज्ञायवता वृषी॥ तौ तद्धान परौ भुञ्जे यथा
पूर्वं व्यवस्थितौ॥ अंवरीषो पिराजासौ परिपाल्यव मेदिनी॥ संभृत्य ज्ञानिसंबंधो विष्णुलोकं जगाम वै॥ माना
र्धमंवरीषस्य तथैव मुनि सिंहयोः॥ रामो दास रथी भूत्वा तमसालुश्च बुद्धिकः॥ कदाचित्कार्यवसतः स्मृतिः स्यादा
त्मनः प्रभो॥ पूर्णोऽपि वमहा वा ऊरु पूर्णार्थ इव प्रभुः॥ अनुग्रहाय भक्तानां प्रभूणा मीदृशी मती॥ मायां कृत्वा
महेशस्य प्रोत्थिता मानुषी तनुः॥ तस्मात्माया न कर्तव्या विद्वद्भिः शेषदर्शिभिः॥ एतन्नेकथितं सर्वं रामज्ञम्
कथा श्रयं॥ अंवरीषस्य माहात्म्यं मायावित्तं वै हरे॥ यः पठेत् शृणुयाद्वापि मायावित्तं हरे विभो॥ मायां वि
स्तृत्य पुराणात्मा विष्णुलोकं सगच्छति॥ दशरथमुज्ज्वलकारणां व पठति शृणोति नु मोदते क्षिप्रं॥ वज्रनि सभ

रा. अ.

१०

गवनृहतिचित्तं न हि शमनमयं कुतश्चिदस्य ॥ इत्यर्धे रा मा यणे वा ल्मी की ये भा दि का ये ॥ इति ज्ञाने वा ॥
राम जन्मो य क म भ्या नु र्प म र्ग ॥ ॥ भर द्वा ज भृ रा ध्या य सी ता ज न्म नि का र णां ॥ पु रा त्रे ता यु गे क श्चिं कौ शि को
ना म वै द्वि जः ॥ वा सु दे व प रो नि त्प न्ना म गा न र तः स दा ॥ भो ज ना स न श य्या सु स दा त क्त मा न सः ॥ उ दा र वी र तं वि
मो गी य मा नः पु नः पु नः ॥ वि स्म स्य तं स मा सा य दू रे क्षे त्र म नु म्र मं ॥ आ गा य ज ह रिं त त्र ता ल व लु ल या न्वि तं
मूर् छ ना मूर् छ यो गे न श्रु ति म रा ड ल वे द शः ॥ भ क्ति यो ग स मा प नो भि क्ष्मा म त्ना ति त त्र वै ॥ त त्रे वं गा य मा नं
व द द्या क श्चि द्वि ज त्त दा ॥ प ष्मा क्ष इ ति वि ध्या तः त स्मै वा न्नं द दौ स दा ॥ स कृ द्दु वो म हा ते जा अ ह्म न्नं च व त स्य वै
कौ शि को हि त दा हि ष्ठो गा य त्रा त्ते ह रिं प्र भुं ॥ भृ रा व त्रा त्ते स प ष्मा क्षः का ले का ले व भ क्ति तः ॥ का ल यो गे न संप्रा
प्राः शि ष्या वै कौ शि क स्य व ॥ स प्र रा ज न्य वै श्पा नां वि प्रा तां कु ल सं भ वाः ॥ ज्ञा न वि द्या धि का भु ष्ठा वा सु दे व प
रा य णा ॥ तेषा म पि त थै वा न्नं प ष्मा क्षः प्र द दौ स्व यं ॥ शि ष्ये श्च स हि तो नि त्प न्नां कौ शि को द्वि ष्ठ मा न सः ॥ वि स्म

रामः

१०

स्थले हरितत्रभास्ते गायन्यथाविधि ॥ तत्रैव मालवो नाम वै श्रेयस्कृपरा यरा ॥ दीपमाला हरेर्नित्यं करोति प्रीत
मानसः ॥ मालती नाम सा भार्या तस्य नित्यं पतिव्रता ॥ गोमयेन समा लिप्य हरेः क्षेत्रं समंततः ॥ भर्ता सहा ते सु
प्रीता भृगवंती गानमुन्नमं ॥ कुशस्थली समुत्पन्नाः ब्राह्मणाः शंसितव्रताः ॥ पंचाशद्वै समापन्ना हरेर्गानार्थमु
न्नमं ॥ साधीयंतो हि कार्याणि कौशिकस्य महात्मनः ॥ गानं विद्यार्थतत्त्वज्ञाः भृगवतो वाक्यसंस्तुते ॥ ख्यातमा
सीत्तदा तस्य गानं वै कौशिकस्य हि ॥ भ्रातृराजा समभ्येत्य कलिंगो वाक्यमब्रवीत् ॥ कौशिका घृगरो साध्वं ग
यस्व हवमां पुनः ॥ भृगुध्वं यतथा ययं कुशस्थलजना अपि ॥ तत्तु श्रुत्वा कौशिकः ब्राह्मणानं सांतयन्
गिरा ॥ तत्रिकाये महाराज वारणीयमम सर्वदा ॥ हरेरस्य मयी दुर्वास्तौ तिवापिन वक्रिव ॥ एवमुक्त्वा तत्तु
प्यो वशिष्ठो गौतमो हरिः ॥ सारस्वतस्तथा वैश्यश्चित्रमालस्तथा शिशुः ॥ कुबुजं पार्थिवं तत्तं यथा ब्राह्म
कौशिकः ॥ श्रीकराश्च तथा प्रोबुः पार्थिवं विष्णुतपराः ॥ श्रोतानि मानि भृगवंती हरेरन्यन पार्थिवः ॥ गानं

रा. अ.
११

कीर्तिवयंतस्मात् शृणुमौ नेव वास्तुतिं ॥ तत् श्रुत्वा पार्थिवो हृष्टो गीयतामिति वावरीत् ॥ स्वभृत्यान्वाह
राग्येते कीर्तिश्रुतवन्ति वै यथा ॥ न श्रुतवन्ति कथां तस्माज्जीयमानं समंततः ॥ एवमुक्तास्तदा भृत्या जगुः पार्थि
वसन्नमं ॥ निरुद्ध कर्णा विप्रामे गाने वृत्ते मुकुः खिताः ॥ काष्ठशंकुभिरन्योन्यं श्रोत्राणि विभिडुः द्विजाः ॥ कौ
शिकाद्याश्च तत् श्रुत्वा मनोवृत्तिं नृपश्च वै ॥ प्रसह्य कस्मात्कारपतिः स्वगाने सौ नृपस्थिरं ॥ इत्युक्तास्ते मु
नियता जिह्वा यं विद्धि दुस्वकं ॥ ततो राजा सुखं कुर्वन् स्वदेहादन्यवा सयत् ॥ आदाय विभ्रं सर्वेषां ततस्ते ज
गुरुत्तरं ॥ दिसमासाद्य मालेन कालधर्मेण योजिताः ॥ तान्नागतान्यमोदयुः किं कर्तव्यमिति स्मरुः ॥ वि
मित्तत क्षणे विप्रब्रह्मा प्राह सुराधिपान् ॥ कौशिकादिद्विजानघ वासुदेव परायणान् ॥ गानयोगेन ये
नित्यं पूजयन्ति जना दितं ॥ ताना नयत भद्रं वो यदि देवत्वमिच्छवः ॥ इत्युक्ता लोकापालास्ते कौशिकेति पुनः
पुनः ॥ सुमालती तथा केचित्पश्चाक्षेति तथापरे ॥ क्रोशमाना समाभ्येत्य तानादाय विहाय सा ॥ ब्रह्मलो

रामः
११

काकताशीघ्रमुदूर्तार्द्धनवैसुराः॥ कौशिकादीनृतथादृष्टाबुद्धिलोकपितामहः॥ प्रत्यागम्य यथाभ्यासं स्व
गतेनाप्यपूजयन्॥ ततः कोलाहलमभूदतिगौरवमुत्तरां॥ ब्रह्मणा वक्तुं दृष्ट्वा देवानां दिव्यसतमः॥ हि
रण्यगर्भो भगवान्स्तां निवार्य सुरोत्तमान्॥ कौशिकीन् तदा दायमुनिदैवैः समावृतः॥ विष्णुलोकं ययौ
शीघ्रं वासुदेवपरायणाः॥ तत्र नारायणो देवः स्वतदीयनिवासिभिः॥ ज्ञानयोगेश्वरैः सिद्धैर्विष्णुभक्ति
समाहितैः॥ नारायणसमैर्दिव्यैश्चतुर्वर्जधरैः शुभैः॥ विष्णुपत्नसमापन्नैर्दिव्यमानैरकल्मषैः॥ अथा
शीतिसहस्रैस्तसेव्यमानो महाजवैः॥ अस्माभिर्मरदाद्यैश्च सनकाद्यैरकल्मषैः॥ भूतैर्नानाविधैश्चैवः
दिव्यस्त्रीभिः समंततः॥ सेव्यमानो धर्मध्वजसहस्रकारसंवृतः॥ सहस्रयोजनाग्रामदिव्यैर्मणिमयैश्च
भैः॥ विमानैर्विमलेर्विन्द्यैर्भद्रपीठसने हरिः॥ लोककार्यप्रशक्तानां दत्त्वा दृष्टिं ब्रह्माधवः॥ तस्मिन् काले
भगवान् कौशिकाद्यैश्च संवृतः॥ आगत्य प्रणिपत्या ग्रेतुं द्यातगरुडध्वजं॥ ततो वलोक्य भगवान् हरिं

रा. अ.

१२

नारायणः प्रभुः ॥ ब्रह्मारा साहसं प्रीत्या तां सर्वांश्च यथाक्रमं ॥ ब्रह्मारा माह विष्वात्मा भूरा ब्रह्मस्मिथोदितं
कौशिकस्य वये विप्रा साध्या साधनतत्पराः ॥ हिता ह्यसंवृता ये वै कुशलस्थ निवासिनः ॥ मत्कीर्तिश्च व
रो युक्ता गानतत्त्वार्थकोविदाः ॥ अनन्यदेवता भक्ता साध्या देवा भवन्ति मे ॥ मत्समीपे तथा न्यस्य प्रवेशा देहि
सर्वदा ॥ एवमुक्त्वा पुनर्देवः कौशिकं प्राह माधवः ॥ स शिष्यैस्त्वं महा प्राज्ञ दिग्विधो नाम वै सह ॥ गानाधिप
त्यमापन्नो यत्राहं त्वं समास वै ॥ मालती मालती वेति प्राह दामोदरो हरिः ॥ मम लोके यथा कामभार्यया
सहमानदः ॥ दिव्यरूपधरः श्रीमान् भूरावन्गानमिहानुगैः ॥ आसमस्व यथा कामं यावद्भूतोका भवन्ति
वै ॥ पद्मक्षमाह भगवान् धनदो भवमानदः ॥ धनानां मीश्वरो भूत्वा विहरस्व यथासुखं ॥ गणास्तोष्यं
तित्वा मा भु प्राप्नोति मम लोकतां ॥ एते व विप्रानियतं मम भक्ता यशसिनी ॥ श्रोत्रस्त्रिदं यथाह तारां
कुमिवै परस्परं ॥ श्रोष्यामो नैव वा न्य वै हरे कीर्तिविनेति ये ॥ महाव्रतधरा विप्राममभक्तिपरा यराः

रामः

१२

एते प्राप्ताश्च देवत्वं मम सांनिध्यमेव च ॥ मातृ बोधार्थं या सार्धं मेतत्क्षेत्रं प्रगृह्य वै ॥ गानमानादिभिर्भिन्नमभ्यर्च्य स
ततं हि मां ॥ गानं श्रुत्वा तिमिरियतो मत्कीर्तिर्विरतां वित ॥ तेनासौ प्राप्नवान् लोकं मम ब्रह्मन्सनातनं ॥ पद्माक्षो सौ म
हाभागः कौशिकस्य महात्मनः ॥ धने सत्त्वमवाप्नोसौ मम सांनिध्यमेव च ॥ एवमुक्त्वा हरितत्रसमासी लोकपति
तः ॥ ततो हरिर्भक्तजनैः समावृतः सुखेन तस्थौ कनकासने भूभे ॥ भक्तैः कगम्यो निजभक्तलोकान् सलालय
न्पारिासरोरुहेरा ॥ **॥ इत्याद्यैः रामायणे महर्षिवाल्मीकीये श्रुतोत्तरकाण्डे कौशिकादिवैष्णवैः कृतं गतं न ता**
मप्येवमः सर्गः ॥ ५ ॥ ॥ तस्मिन् शरो ममावृत्तो मधुरास्वरभूषणौ ॥ महामहोत्सवस्तत्र कौशिकप्रीतये
भुतः ॥ विपत्नी गृणात त्वत्तैवाद्यविद्याविशारदैः ॥ ततस्तत्र श्रवणोपासनेति कोटि समाहृताः ॥ गायमाना स
मायातालस्त्रीविष्णुपरिग्रहा ॥ वृत्तासहस्रकोटीभिर्वैत्रपारिामिराश्रवैः ॥ ब्रह्माभिमुखसंधानं घनं द्रव्य
समागमं ॥ वेदीगरा विपातव्यभुभुंती परिघातिता ॥ ब्रह्मादिस्तर्जयंतस्मा मुनिवापिसमंततः ॥ उत्सा

र्यदूरसहस्राविष्टिताः पर्वतोपमाः॥ सर्वे घर्हि विनिर्याता साध्वैर्व्रह्मणा सुराः॥ युक्तमित्येव भाषंत प्रभो
 रसवेयंतुके॥ तस्य प्रांतलयः सर्वे त्रिदशागतमन्यवः॥ तस्मिंश्चरणे समाकृतं तुं ब्रह्मान् पूर्वकं॥ प्रविवेश
 समीपं वै देवां देवस्यैव हि॥ तत्रासीनो यथायोगं नाना मूर्च्छाक्षराचितं॥ जगौ कलैयदं हृष्टो विपत्नीबाध्य
 वादयत्॥ विष्णुना कौशिक प्रीत्यै प्रयुक्तो नायकोत्तमः॥ नानोरत्नसमायुक्तो दिव्यैराभरणोत्तमैः॥ दिव्यमातै
 श्वरसनैः पूजितो विष्णुमोदरात्॥ निर्गतस्तं ब्रह्म क्रियोजगाम सद्यभागतं॥ ब्रह्माद्यास्त्रिदशाः सर्वे मुनयश्च
 समागतं॥ जमुविष्णुप्रणम्यो वै जयेति भाषितस्ततः॥ नारदोऽथ मुनिर्दिष्टां तुं वरोसक्रियां हरेः॥ शोकेना
 विष्टमनसा संतप्तप्रहृदये क्षराः॥ विंतामापेदिवास्तत्र शोकमूर्च्छाकुलातरः॥ ततः क्रोधेन महता जज्जाल
 मुनिपुंगवः॥ लक्ष्मीं संशाय सहसा तदासीमनिराकृतः॥ यदहं राक्षसं भावं गृहीत्वा विष्णुकांतया॥ वीष्मि
 वीरितो दूरं वेत्तदाणि न ताडितः॥ तस्मात्संजायतां लक्ष्मीराक्षसां भावसंभवाः॥ ततो हं वाहिवाक्षि प्रः सा

रामः
 १३

वहेलनहेलया॥राक्षसीवय्यवैत्वां वहिःसोप्यतिभूतले॥इत्युक्तो नारदेनाथव कं पेभुवनत्रयं॥हाहाकारं
ततश्चकुर्देवगंधर्वदानवाः॥नारदो विललापाथ धिग्मां धिग्मामिति बुवन॥नारायणसमायोगं महुलं
क्ष्मीसमीपतः॥अहोतुं वरुणा प्राप्तां धिग्मां मूढमवेतनं॥यो हरे सत्रिका साप्रेभूते निर्वातितः कथं॥जी
वन्यास्यामि कुत्राहं किं मे तुं वरुणा कृतं॥रोदमानो मुकुर्विद्वान् धिग्मामिति ववितयेन॥ततो नारायणो ल
क्ष्म्या शापं श्रुत्वा मुदो वरुणा॥लक्ष्म्या सह हृषीकेशभाजगामयथा मुनिः॥रमा प्रसादितं विप्रं प्रत्युवाच क
तां जलिः॥यदुक्तं भवतामहं तन्मथानत दन्यथा॥तत्र किं वित्प्रार्थया मिमुने सा वकि प्रां कुरु॥आर
ण्यगणां मुनीनां वेत्तो कं तो कं वशो रितं॥कलशा पूरितं भक्षेद्राक्षसीयावकामतः॥तस्या भेगभविः
व्यामित छे गित समुद्रता॥इत्युक्तं रमया यित्मा संभवान्नो भवेदिति॥नारदस्ततः पृथुह अस्याः सर्व हि
दारुणां॥ततो नारायणो देवः प्रोक्तवान्नारदं मुनिं॥ताहं दानेन तपसानेन तपसानेन ज्ञानाधितीर्थतः

रा. ३८.

१४

संतुष्यामिद्विजश्रेष्ठमथानाम्नां प्रकीर्तिनात् ॥ गाननामगुणैर्दोसौममसाद्युज्यमाप्नुयात् ॥ निदर्शनं कौशि
कोत्रगानान्मध्वोकमाप्नुयात् ॥ मूर्खनादिपुत्रंगाननाम्नामतिममप्रियं ॥ तुंबुरुत्तत्प्रभावेनप्रियत्वमोदि
मेद्विजः ॥ मूर्खनातालयोगेनगानेनत्वंयथाभव ॥ उलूकं पश्यगतात्वंयदिगानेमतितव ॥ मानवोत्तरशै
लेषुगानबंधुरितिस्मृतः ॥ त्वगच्छशीघ्रंशैलेद्रंगानवांस्त्वंभविष्यसि ॥ इत्युक्तोविस्मयाविष्टो नारदोविव
दांबरः ॥ मानसोत्तरशैलेषुगानबंधुंजगामवै ॥ गंधर्वाः किन्नरायक्षाक्षपाद्यासरसांगणाः ॥ समा
सीनास्तपरितो गानबंधुश्चमध्यमः ॥ गानशिष्यसमापन्नाशिक्षितास्तेनपक्षिणाः ॥ त्रिधकराष्टस्व
रास्तत्रसमासीनामुदात्तिताः ॥ ततो नारदमालोक्यगानबंधुरुवाचह ॥ प्रणिपत्यप्रधान्यायंस्वागतं
नाभ्युपूजयत् ॥ किमर्थंभगवन्त्रयागतोसिमहामुने ॥ किंकार्यं हि महाप्रह्वूहि किंकरवाणिता ॥
तच्छ्रुत्वनारदोधीमान्प्रत्युवाचसपक्षिणां ॥ उलूकिंद्रमहाप्राज्ञभृशस्तु सर्वंयथातथ ॥ ममवृत्तप्रव

रामः

१४

स्थामितबभूतं महाभुतं ॥ वैकुण्ठनगरे ब्रह्मनारायणसमीपगं ॥ मां विनिर्हस्य संहृष्टं समाहूय यत्तुं वृत्तं ॥ लक्ष्मी
समन्वितो विष्णु रश्मिगो जानमुन्नमं ॥ ब्रह्मादयो वयं सर्वे निरस्ताभ्या न तश्च्युता ॥ कौशिकायाः समासीना गा
नयोगेन वै हरिं ॥ समासाध्ये वसं प्राप्ता गा रा पत्यं यथा सुखं ॥ तेनाहमतिदृष्टवान्नो पतप्रतुमया तपः ॥ य
द्गन्धर्वदुतं वै वयं अपि श्रुतमेव हि ॥ यदधीतं यगानस्य कलां नार्हति वीरुणी ॥ विष्णोर्महात्म्ययुक्तस्य गा
नयोगस्य वै ततः ॥ पश्चात्तापं वसेदृष्ट्वा मां वनारायणो ब्रवीत् ॥ उत्कङ्गच्छ देवर्षिगानवंधुमतिर्जतिः ॥
गानेव वर्तते ब्रह्मस्तत्र त्वंगा नमास्मसि ॥ इत्यहं प्रेषितस्तेन त्वत्समीपमिहागतः ॥ किं करिष्यामि शिष्यो
हंतत्र मां पालमाव्यय ॥ नारदं प्राह धर्मात्मा गानवंधुर्महायशाः ॥ भृगु नारदयश्च त्रपुरा मम महामते ॥ अ
त्योश्चर्य समायुक्तं सर्वपापहरं भुम्भुः ॥ भुवनेश इति त्वया तो राजा भूद्धामिकः पुरा ॥ अश्वमेधसहस्रैस्तु वा त
प्रेया युते नव ॥ गवां को षड् दे नैव सुवर्गस्य तथैव व ॥ वाससारथ्यहत्तीनां कन्यानां यतथैव व ॥ दत्त्वा सरा

रा. अ.

१५

जाविप्रेभ्योमेदिनीं पर्यपालयत् ॥ न्यवारयत्सुकेराज्ये गानयोगेन के शवं ॥ अन्यं वा गानयोगेन गायन् यदि स
मे भवेत् ॥ वध्यः सर्वात्मना तस्माद्देदेशी प्रः परः पुमान् ॥ न ब्राह्मणौ श्वगातव्यं महद्भिर्वेदमुज्जमं ॥ गानयोगे
न सर्वत्र स्त्रियोगायंतु नित्यशः ॥ सूतमागधसंघाश्च गीतं ते कारयंतु वै ॥ इत्याज्ञाप्य महातेजाराज्यं वै प
र्यपालयत् ॥ तस्य राज्ञः पुराभ्याशे हरि मित्र इति स्मृतः ॥ ब्राह्मणो विष्णु भक्तश्च सर्वद्वंद्वविवर्जितः ॥ न
दीपुलिनमासाद्य प्रतिमां बहरेः शुभां ॥ अभ्यर्चय यथा शास्त्रं घृतदध्यांतरं वदुः ॥ मिष्टान्नं पायसं द
त्वा हविरावेशधूपकं ॥ प्रणिपत्य यथा न्यायं तत्र विन्यस्तमानसः ॥ भगायत हरिं तत्र तालवर्णालया
न्वितः ॥ अतीव स्नेहसंयुक्तं तदा तेनां तरात्मना ॥ ततो राज्ञः समादेशात् भट्यास्तत्र समागताः ॥ तदर्थं न
दिसकलं निर्दूषय समंततः ॥ ब्राह्मणां वगृहीत्वा ते राज्ञे सम्यक् प्रवेदयत् ॥ ततो राजा दिजश्रेष्ठं परि
भ्रत्य समंततः ॥ राज्यान्निर्वासयामास हित्वा सर्वधनापिकं ॥ प्रतिमां बहरे श्वैव नापश्यत् दृष्ट्वा ततः

रामः

१५

कालेनमहताकालधर्ममुपेयिवान्॥लोकांतरमनुप्राप्तंउत्तकंदेहमाश्रितः॥सर्वत्रगच्छमानोपिभक्ष्यंकिं
विनवाभवत्॥क्षुधार्तश्चसदाखिन्नोयममाहसुदुःखिनं॥क्षुतपीडावर्ततेदुर्गतस्यसदांमम॥मयापापं
कृतंकिंवाकिंकरिष्यामिवैयम॥ततस्तंधर्मराट्प्राहधर्माधर्मप्रदर्शिकः॥त्वयाहिसुमहत्पापंकृ
तमज्ञानतोन्मप॥हरिमित्रंप्रतितदावासुदेवपरायणं॥हरिमित्रकृतंपापंवासुदेवार्चनादिषु॥ते
नपापेनसंप्राप्तःक्षुद्रोगत्वंसदान्मप॥दानयज्ञादिकंसर्वंप्रणयंतेनराधिप॥गीतनायलघोपेतं
गायमानंसदाहरिः॥हरिमित्रंसमाहूयहतवानसितजनं॥उपस्कारादिसकलंवासुदेवस्यसन्नि
धौ॥तवभृत्यान्समाहूयपापंवक्तुमवाज्ञया॥हरेःकीर्तिविनाशान्प्रबालशोनन्मप॥नगेययो
गमांतव्यंतस्यापापंत्वयाकृतं॥नष्टतेस्वर्गलोकोयंगरूपर्वतकोटरं॥पूर्वात्सृष्टंस्वदेहंतेखादनि
त्यनिकृत्यवै॥तस्मिन्क्षीरोत्विमंदेहंखादित्यंक्षुधान्वितं॥महानिरयसंस्यत्वंयावन्मन्वन्तरेभवेत्॥म

रा. अ.
१६

चतरे ततो तीरे मूल्यां त्वं भ्राभ विष्यसि ॥ ततः कालेन कियता मानुष्यमुपलभ्यसे ॥ एवमुक्त्वा यमो विद्यान्त
त्रैवांतरधीयत ॥ सो हं बानर भूपाल परे दानी मुनूकता ॥ लब्धवान् कर्म दोषे रा हरि मित्र कृते न वै ॥ ततो मान
स शैले हं कोटरे नव स मुने ॥ पूर्वे मृतक संदेहो भक्षणा र्थमुपास्थितः ॥ क्षुधा त्वितो हं तं देहं खादि भुक्तमनं
कृतं ॥ तत्क्षणां देवयोगेन हरि मित्रो महायशा ॥ विमानेनार्क वरो नित्यमानो पुरो गतौ ॥ विष्मदूतैः प
रि वृतो यथा ते नागतो नृप ॥ विष्मभक्तो महातेजाः प्रथिमा दृष्टवान् प्रभु ॥ भुवनेश शरीरं तु ददशौ लि
क सन्निधौ ॥ पृष्ठो हं तेन दयया सवः सन्निधि संस्थितः ॥ भुवनेश स्पृष्ट पते दं होयं दृष्टते स्वग ॥ उत्तूक
त्वं किमिदं खादितुं तद्यतो भव ॥ तच्छ्रुत्वा हरि मित्राय प्रणम्य विनयान्वितः ॥ कृष्णं जलि पुरो भूत्वा व
ज्रमान पुरः सरं ॥ तत्सर्वं पूर्ववृत्तांतं नारदो स्मै न्यवेदयेत् ॥ पुरा परार्द्धं त्वयि यतस्य पाको यमागतः
यावन्नन्वन्तरं विप्ररादिष्यो मिसमं त्विमं ॥ ततः श्वा हं भविष्यामि भविष्यामि ततो मरः ॥ एतदाकर्ण

रामः
१६

करुणो हरि मित्रो महायशः ॥ कृपया मां समावष्टु ॥ ललूकमही पते ॥ मयि त्वया परार्द्धं यत्नत्सर्वं सां त
वाहनं ॥ शबो ह्यदर्शनं यातु तवा श्वात्वं भविष्यति ॥ त्वमद्य गानयोगश्च श्रीणा तु मत्प्रसादतः ॥ कृद्वि विष्णु
वगानेन जिह्वा स्पृष्टा वजायते ॥ सुरविद्याधराणां वगंधर्वाप्सरसां तथा ॥ गाना वार्यो भवेद्या त्वं भक्ष्य भो
ज्य समन्वितः ॥ तमः कति पद्मा होभिः सर्वं भद्रं भविष्यति ॥ हरि मित्र ववत्तु विष्णु पत्नो पवंहितं ॥ सर्वनि
रय सज्जं मे - क्षरां देवनाशयं ॥ प्रकृत्वा विष्णु भक्तानां मीदृशी करुणा द्विज ॥ कृता पराध लोका नां म
यि दुःखं व्यपोहसि ॥ अमृतस्यं दिववनं - मुक्तासय यौ हरिं ॥ सर्वं ते कथितं येन गाना वार्यो ह मुत्तमम् ॥
प्राप्स्यामि हरि मे तेन हरि मित्र प्रसादतः ॥ नारदै तदनुवर्तितं मया पूर्वजन्म वरितं महाभुतं ॥ यः शृणो
ति हरि मे त्वं तसा स प्रयाति भवनं गदाभृतः ॥ ॥ इत्यादि रत्ना यशो वाणी कीर्त्तये आदिकायेः पुनः ॥
रकाण्डे हरि मित्रो वात्स्याननाम वष्टु सर्गः ॥ ॥ गानबंधु पुनः प्राह नारद मुनि सत्तमं ॥ एतै किं न

रा. अ.

१७

रसंघावैविद्याधराक्षरसांगराग॥ गानाचार्यमुक्तकंसांगानशिक्षार्थनागताः॥ तपसानैवशक्त्वावागानविद्या
तपोधनाः॥ तस्मात्तत्रमेरायुक्तश्चमनत्वांगानमाप्नुहि॥ एवमुक्तामुनिसत्तमैप्रणिपत्यजगौयथा॥ तद
शृणुष्वमुनिश्रेष्ठवासुदेवंनमस्त्यवा॥ उल्लूकेनैवमुक्तस्तनारदोमुनिसत्तम॥ शिक्षाक्रमेणसंयुक्तःसत्रगा
नमशिक्षयत्॥ गानबंधुत्तमादेहं त्यक्तलज्जाभवाधुना॥ स्त्रीसंगमेतथागीते कृतेवास्यानसंगमे।
वहारेववास्यानामर्थानांयतथैवव॥ आपेययेतथानित्यं त्यक्तलज्जास्तवेमुखी॥ नकुंठिमेनगूढेनरणि
प्रावरणादिभिः॥ हस्ताविक्षेपभावेनव्यादिनास्येनवैवहि॥ निर्घातजिह्वायोगेननागेयंवकथंवन॥
नगायेदूर्ध्ववाहूर्ध्ववृष्टिः कथंवन॥ स्वागंतीरिक्षमानैश्चपरमप्रेक्षतातथा॥ हासोभयंतथाक
षत्तथात्पत्रस्मृतिः पुनः॥ नैताभिसंप्रकृपारिगानयोगेमहामते॥ नैकहस्तेनशस्येततालसंघटन
नेमुने॥ क्षुधार्तेनभयात्तेनननुगेयंतथैवव॥ गानयोगेनकर्तव्यो धकारेनकथंवन॥ सेव्यमादीनि

रामः

१७

योगानि कर्तव्यानि महामुने ॥ एवमुक्तः स भगवान्नारदो विधिरक्षरो ॥ आसीत्ततः प्रागीतदिव्यवर्षसहस्रं किं ॥
ततः समस्तसंपन्नो गीतप्रसावकादिषु ॥ विषयं व्यादिषु संपन्नः सर्वस्वरविभागवित् ॥ अयुता निव घटत्रिंशं
सहस्राणि शतानि च ॥ स्वराणां भेदयोगेन ज्ञातवानुनिसत्तमः ॥ ततो गंधर्वसंघः श्रुत्वा किं नराणां तत्प्रागगाथाः ॥
मुनिनो महसंयुक्ताः प्रतियुक्ता भवन्ति मे ॥ गानवंधुमुनिप्राह प्राप्य गानमनुत्तमं ॥ त्वां समासाद्य संपन्नां स्त्वहि
गानं विहारदः ॥ ध्यां क्षत्रो महप्राज्ञ किमवाक्यं करोति मे ॥ गानवंधुस्ततः प्राह नारदं मुनिपुंगवं ॥ ब्रह्मणोऽपि
वसे ब्रह्मं स च वत्स यत्तु दर्श ॥ तत्र लोकवसं प्राप्नोम विष्णुति महामुने ॥ तावन्मे स्याद्यशोभा गत्वा वन्मे प्र
रम्यते ॥ मनसा ध्यायितुं मे ध्यादा क्षिरपा मुनिसत्तमः ॥ उलूकं प्राह देवर्षि सर्वमेतु मनो गतं ॥ अतीते क
ल्पसंयोगे गरुडात्वं भविष्यसि ॥ एता गानादयुतस्य सायुज्यं तस्य लप्स्यसे ॥ स्वस्ति ते त्वमहाप्राज्ञ गमिष्य
मि प्रसीद मे ॥ एवमुक्ता ययौ विप्रो येतुं तं वरुमुत्तमं ॥ तं वरुमुत्तमं ह्यभ्याददर्श विभूतताकृतीन् ॥ कृतवा

१७. ३५.

१८

ह्रस्वपादाश्च कृतनासासिवक्षसः॥ कृतजमागांगुलिश्च कृन्नाभिन्नकलेवरात्॥ पुंसःस्त्रियश्च विकृताननिद
दर्शयुता बहून्॥ नारदेन वते प्रोक्ताः केयूर्यं कृतविग्रहा॥ नारदं प्रोवुरीषिते त्वया कृता दकारयं॥ स्वराश्चराश्च
रागिरामो गानेन भिन्नसंधिना॥ भवता गीयते यर्हि संवस्ये यदृशी हिव॥ पुनस्तु वृत्तगानेन कृत्स्नं भिन्नप्रोह
रां॥ तुं वृत्तजीवयेत्येष मारयत्वं त्वस्मात्पसि॥ तदाश्चर्यं महदृष्टुं श्रुत्वा वा विस्मयान्वितः॥ धिगित्युक्ता भग
माथ नारदो पि जनार्दनं॥ श्वेतक्षीपे स भगवान् नारदं प्राह माधवः॥ गानवंधौ वयज्ज्ञानं न वै ते नासि पार
गः॥ तुं वुरो स दृशंते न गानेनानेन नारदः॥ मनो वै वत्स तस्माहं अष्टाविंशतिमेयुगे॥ हा परांते भविष्यामि
यदुर्वशकुलोद्भवः॥ देवक्यां वसुदेवस्य कृष्णनाम्ना महा मुने॥ तदानि सांसमागम्य स्मरयेथायथा तथं॥ त
त्र वा गानसंपन्नं करिष्यामि महाव्रतः॥ तुं वुरोश्च समं वै वतथा हि शयसंयुतं॥ तावत्कालं यथायोगं दे
वगंधर्वयोरिषु॥ शिक्षायथायथा न्यायमित्युक्तांतरधीयतः॥ ततो मुनिः प्रणाम्यंतं वीणावादनतत्परः॥ दे

रामः

१८

वर्षिदेवशंकाशः सर्वाभिराभूषतः॥ तपसां निधिरत्यर्थं वासुदेवपराधरां॥ स्कंदे विषंवीमासाय सर्व
लोकाश्च बालसः॥ वाहनां माम्मानेवं मेद्रं कौवेरमेव च॥ वायव्यं बतथैशानं संसदः प्राप्य धर्मावित॥ गा
यमाने। हरिं सम्यक् वीणा वादविश्वक्षराः॥ गंधर्वाप्सरसां सद्यः पूज्यमानस्ततस्ततः॥ ब्रह्मलोकसमा
सायकस्मिंश्च कालपर्यहो॥ हाहा हू हूश्च गंधर्वा गीतवाद्यविहारदौ॥ ब्रह्मरूपो गायको दिव्यो निर्यंगंधर्व
सतमो॥ तत्र ताभ्यां समासाय गायमानो हरिं विभुं॥ ब्रह्मरूपं ब्रह्मतेजा पूजितो मुनि सतमः॥ तं प्रण
म्य महात्मानं सर्वलोकपितामहं॥ वयारवयथा कामं सर्वलोकपितामहं॥ वदारवयथा कामं सर्वलो
पुनारप॥ पुनः कालेन महता गृहं प्राप्य वतुं गुरो॥ वीणा मादाय उन्नस्थो तत्र त्वैरप्यलक्षितः॥ सुरक
न्याश्च तत्र स्थाषट्जहमुहपैवताः॥ ब्रीडितो भगवान् दृष्ट्वा निर्गतश्च स सत्वरं॥ शिक्षयामास क्रमशः
तत्र तत्र महामुनिः॥ सप्तस्वरांगना दृष्ट्वा गानविहारदं॥ मयौ रैवतके कृष्णं प्रणिपत्य महामुनिः

रा.अ.

92

व्यजाययदसेवंतत् श्वेतदीपेत्वर्यापुराः॥ नारायणो न कथितं गानयोगार्थमुन्नमं॥ तत् श्रुत्वा प्रहसं क
स्मः प्राह जां ववती मुदा॥ एतं मुनिवरं भद्रेशक्तिस्त्वय यथाविधिः॥ वीणा गानसमायोगेन धेया हव
सायुतिं॥ प्रहसंति यथायोगं शिक्षयामास तं मुनिः॥ व्यंज्ञायं यदसेवंतत् श्वेतदीपेत्वर्यापुराः॥ नारा
यणः संवत्सरे पूर्यो नारदं प्राह केशवः॥ शय्या समीपमा गच्छी शक्षयस्त्वयथा पुनः॥ तथेत्मुक्त्वा सत्यभा
मा प्रणिपत्य यमौ मुनिः॥ तथा शक्तीक्षितो विद्वान् पूर्यो संवत्सरे ततः॥ वासुदेव निमुक्तो सौहृदिः
णी सदनं गतः॥ अंगनाभिस्तत्र न्याभिर्दसीभिर्मुनिसततमः॥ उक्तो सौ गायमानो पितृत्वरं देसि वेमु
ने॥ ततः क्रमैरामहता वत्सरव्यसंयुता॥ शिक्षितो सौ तदा देव्या हृदि कल्पाधिज्ञगौ मुनिः॥ ततः स्वि
रांगं ना प्राप्नोत्री योगतिह - मुनिः॥ भाद्रपद कृष्ण भगवान् स्वयमेव महामुनिः॥ अशिक्षयदमेया
त्मा गानयोगमनुन्नमं॥ कृष्णादनेन गानेन तस्या याता स्वरंगना॥ ब्रह्मानंदस्य भगवन् नारदस्य

रामः

१८

स्वचेतसि॥ ततो देवा दयो दोषाः सर्वे अतंगता द्विजा॥ ईर्ष्या वतुं वुरो र्या सीन्ना रदस्य हि सा गता॥ तमो नन
तं देवर्षिः प्रणिपत्य जना दर्शनं॥ उवाच य हृषी केशः सर्वज्ञस्त्वमहा मुने॥ प्रविश गाने योगे न गायस्व म
म सन्निधौ॥ एतन्ने प्राप्तिं प्राप्ते मम लोके तथैव व॥ नित्यं तुं वुरुणा सा र्द्धं गायस्व यथा तथं॥ एवमुक्त्वा मुनि
स्तत्र यथा योगं वकार सः॥ तथा संप्रजय कृष्णं रुद्रं भुवननायकं॥ तदा हरेर्जगौ तत्र नियोगा कुरुकरालये॥ ह
स्मिन् राया सहस्रपावजां ववत्या महा मुनिः॥ कृष्णेन वद्विजश्रेष्ठ श्रुतिजाति विशारदाः॥ एतन्ने मुनिशा ईल प्रो
क्तं गीतं क्रमं मया॥ वासुदेवा नां गायमानो निशं द्विजः॥ हरेः सा लोका मा प्रोति सर्व यज्ञफलं लभेत्
अन्यथा नरकं गच्छेत् प्राये मानो न्यदं वहि॥ कर्मणा मनसा वा वा वा सुदेव परा यगाः॥ गायन् शृणुन्त मा प्रोति
तस्मा कुरु प्रियं वद॥ कथितं निदम पूर्वज्ञान की जन्म पूर्व श्रुति सुख मति गुह्यं स्नेह तस्ते हि वा ह्यं॥ कलुष कुल
विष संभवा दानैक दक्षन्तु भिरतिमति वाद्यं सर्व देवा भिवा ह्यं॥ ॥ इत्यार्षे समाप्तं शास्त्री कीये आदिकाये

रा. अ.

२०

श्रुतो जरकारो नारद गानप्राप्तिर्नाम सप्तमः सर्गः ॥ यथा सा शोणितो हूताराक्षसी गर्भसंभवा ॥ य
भूमितलोत्पन्ना जानकी वयथा हि सा ॥ सीता तक्षुणा विषेन्द्रवर्णा यामिनवानघे ॥ देशस्योरावराणां नाम तप्त
सुमनोदधे ॥ त्रैलोक्यस्याधिपत्या य अजरामराणां यय ॥ बहुवर्षं तप्तस्त्राजलनार्कसमोज्ज्वलं ॥ तत्रैजसा
जगत्सर्वं दह्यमानं यदा भवत् ॥ पौलस्त्यविरमाद्यत्वं तप्तसोममवाक्यतः ॥ तप्तो ग्रेण महता लोकाभस्मी
कृता अपि ॥ वरं ददामिते वत्स यज्ञे मनसि वर्तते ॥ तपो धनं लभस्वाद्यवरदानं मनःस्थितं ॥ न्यवारयत्स
वक्षं चि सूर्या विंवावलोकनात् ॥ प्रणिपत्य जगन्नाथं वरं वक्षे सरावराः ॥ देहि सर्वं मर्त्यं मे वरदो मिथदा
प्रभुः ॥ तदा करार्पय वषोष्ठ्या पुनः प्राह सरावराः ॥ न हि सर्वं मर्त्यं ते वरमन्यं वृणुष्व मे ॥ ततः सरावराः
प्राह कूटवादी हिराक्षसः ॥ न मुराना मुरायक्षाः पिशाचा गिराक्षसाः ॥ विद्याधराः किं नरा वानथे वा प्सर
सांगराः ॥ न ह्यमुमां कथं विज्ञे देहि मे वरमुन्नरं ॥ अत्यश्नाते वृणो वृक्षन्तक्षुणा च पिता महः ॥ नरानारी गणा

शु. २०

२०

इक्षोमत्वातां तृणावधिजः॥ ब्रह्मदत्तवरो राजारावणो वरदर्पितः॥ त्रैलोक्यजयसर्वस्वप्राप्तवान्वाङ्मुखी र्प
तः॥ एकदारावणो राजा दण्डकारण्यमागतः॥ तत्र धीनग्नि कल्पांश्च दृष्ट्वा मनस्य विंतयत्॥ एतान्न हित्वा कः
कंधं त्रैलोक्यजयभागवान्॥ एषां वंधं न यश्चेद्योन प्रदद्यामि महात्मनां॥ दुरात्मा स विधिं त्वैतत्प्राह तान् मु
निषु गवान्॥ अहं सर्वस्य जगत्तः शान्ता व जयभागवान्॥ भवतां जयकांक्षेयं जयं दत्ते द्विजर्षभाः॥ इत्युक्त्वा
स शराग्रेण क्षतान् शोणितमंगतः॥ वलादाकृष्य तेषां वै कलशो स्थापयेत्प्रभुः॥ तत्र सुत्समदीनामशतपुत्र
पिता द्विजः॥ दुहित्रर्षेभार्यया स प्राप्तिं भगवान्मुनिः॥ लक्ष्मीर्मे दुहिताभूयादित्यसौ कलशे प्रभुः॥ दुग्ध
वाहरः तत्र कुशाग्रेण समंततः॥ स्थापयत्येष नि यतस्तदहं निर्वभौ सुतं॥ तदिने देवयोगेन कलशे तत्र रा
वणः॥ मुनीनां शोणितं स्थाप्य गृहीत्वा स्वगृहं ययौ॥ भार्या मंदीदरी प्राह कलशं रक्ष सुंदरि॥ विद्यादप्यधि
कं विद्वि शोणितं कलशे स्थितं॥ न देयं नाधियाभक्ष्यं मुनीनां शोणितं त्वरः॥ त्रैलोक्यजयत्ता मे नरावराणो लो

रा. अ.

२९

करावराः॥ देवदानवयक्षाणां गंधर्वाणां च कन्यकाः॥ आहृत्य रमयामास मंदरे सत्ययवते॥ हिमवन्मेरुविंध्यादौ र
मणीषवने तथा॥ मंदोदरी तथा दृष्ट्वा पतिना हिमनस्विनी॥ आत्मानं गृह्णामास भर्तुः स्नेहं पश्यति॥ विज्जीः
वितं हि नारी तां यौवनं कुलमेव व॥ वंयिताः पतिना याः सुसत्समाप्ते मरणावरं॥ पुरा रावरा संदृष्टं शोणितश्चे
दितो धिकं॥ अथो मरणात्मा कांक्षवनिता वंयिता सती॥ लक्ष्मीशरदुधेन मिश्रिता त्रशोणिता दभूत्॥ सद्यो राव
राकाताया गर्भोज्वलनसन्निभः॥ ततो विस्मयमापन्ना सा हिमं दोदरीभुभा॥ पीता विषाधिकं रक्तं गर्भस्तेना
भवन्मम॥ इति संवितं मामास भर्ता प्रविक्षितो मम॥ कामिनीभिः क्रीडने सकामी भर्ता हिरावराः॥ संवत्सर
मिदं भर्ता सहमेव सती न हि॥ किं कर्तव्यं मया साध्यागमि रण्यभर्तु संशयि॥ वितया पद्मगोत्री वती र्थमेव न
कुम्भना॥ विमानवरमाहूय कुरुक्षेत्रं जगाम सा॥ तत्र गमं विनिःकृष्य निवृत्तान् भुवत्तले॥ स्नात्वा सरस्व
तीतोये पुनरायात्स्वमालयां॥ न वेपितं तत्कस्मैचिद्रहः कार्यं सुगोपितं॥ कालेन किं यता ब्रह्मन्न न वर्धि

रामः

२९

महामनाः॥ कृतक्षेत्रं समासा घलांगलं यत्नमावह॥ स्वर्गालांगलमादाय यत्नभूमिं वकर्षयत्॥ स्वर्गालांगल
सीतातः कन्यैकाग्रोत्थिता भवत्॥ पुष्पवृक्षश्च महती पद्मात कन्यकोपरि॥ तदृष्ट्वा महदाश्चर्यं राजा विस्मयमा
गतः॥ कर्तव्यं मूढता पन्नेततः स्वभूत्सरस्वती॥ राजनृगृहारा कन्यात्वां पालयंतु समप्रभां॥ ज्वलना कर्तव्यं
दिव्यां महत्तायं ते बालये॥ भविष्यंति महाभागा क्षेत्रं वज्रगतो नया॥ यशः संपाद्यतां राजन्नाय विप्रप्र
तायते॥ तन्न उहितरमित्पुष्पाकाशवाराणि तिरोगतां॥ तच्छ्रुत्वा प्रीतिमान् राजाय ज्ञात्वा महधनं॥ जगा
मसीतामादाय महर्षिभ्यो धनं ददौ॥ एतन्नेकचित्तं विप्रहीना जन्मैककारणा॥ अन्तेन त्सर्वपापेभ्यो मुक्तो
भवति मानवः॥ तन्न कडुहितजन्म श्रावयित्वा न पुनरिह जन्म प्राप्नुयात्पुण्यवांश्च॥ दशरथमुतकां
तातस्य देहं कदाचित्॥ विसृजति न हि सर्वैः पातकैर्मुच्यते व॥ ~~॥ इति श्री रामायणे सीतावतारो नाम~~
~~सर्गः ॥~~ ॥ रामः सीतापरिराजं कृत्वा दशरथादिभिः॥ भ्रातृभिश्चाप्ये सहितो भार्यया सह सीतया

अयो गंगंतु मारे भे नाना वा घण्टः सरः ॥ अघी कनं दनो रामो भार्गवो रेण का सुतः ॥ तस्य दाशरथेः श्रुत्वा रामस्य श्लिष्ट
 कर्मणः ॥ विवाहकौतुकं वीरः पथितेन समागतः ॥ धनुरादाय तदिव्यं क्षत्रियाणां निवर्हणं ॥ जिज्ञासमानो रामस्य
 वीर्यं दाशरथे तदा ॥ स तमभ्यागतं दृष्ट्वा उद्यतात्त्रुमवस्थितं ॥ अहं निवविप्रेन्द्र रामो वव नमब्रवीत् ॥ त्यागतं ते
 मुनिश्रेष्ठ किं कार्यं करवाणि ते ॥ प्रोवाच भार्गवो वाक्यं त्वागते न किमस्मि मे ॥ क्षेत्रकालं हिराजेंद्र धनुरेतन्म
 मास्ति हि ॥ समारोपय प्रत्नेन यदि शक्नोषि राघव ॥ इत्युक्तत्वा ह भगवान्त्वां विना क्षेमं न हं सि ॥ न हि ममा
 प्यधर्मोक्षत्रियाणां द्विजो तिष्ठ ॥ इक्ष्वाकूणां विश्वेदेवा राहुर्वीर्येण कथ्यते ॥ रामो दाशरथिर्दिव्यं हस्ता
 द्रामस्य कार्मुकं ॥ धनुरारोपयामास लीलाया इव राघवः ॥ ज्याशयमकरोत्तत्र स्मयमानः सुवीर्यवान् ॥ त
 स्य शब्देन भूतानि विव्रसं त्यजते रिव ॥ अथाब्रवीत् भारारामं रामो दाशरथिस्तथा ॥ इदमारोपितं ब्रह्म न कि
 मन्यत् करवाणि ते ॥ तस्य रामो ददौ दिव्यं नाम दम्यो महाबलः ॥ दाशरथिः कर्णं देशं तं मयामा कृष्यतामि

ति ॥ एतद्गमः समाकीर्णप्रदीप्तवमनुना ॥ श्रूयते क्षम्यते वै च दर्पपूर्णसिभार्गव ॥ त्वया स्वतिगतं तेजः
क्षत्रियेभ्यो विशेषतः ॥ पितामहप्रसादेन तेन सांक्षिपसिद्धवं ॥ पश्य मां स्वेन रूपेण वक्षते वितराम्यहं ॥ ततो राम
शरीरे वै रामं पश्यसि भार्गव ॥ आदित्यासवस्तूरुद्रासाध्याश्च समस्तजगत्तान् ॥ पितृन् कृताशनांश्चैव नक्षत्राणि
ग्रहांस्तथा ॥ गंधर्वान् रक्षसान् यक्षान् नदीतीर्थानि सागरान् ॥ अघ्नीन् चैतिरिविनांश्चैव नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा
गंधर्वान् रक्षसान् यक्षान् नदीतीर्थानि सागरान् ॥ अघ्नीन् चैतिरिविनांश्चैव ब्रह्मभूतास्सनातनात् ॥ देवघ्नींश्चै
व कात्स्न्येन समुद्रान् पर्वतांस्तथा ॥ वेदांश्च सोपनिषदान् वषट्कारास्सहध्वरैः ॥ अथो यजूषितामनिविधि
वेदांश्च सर्वतः ॥ विष्णुतो मेघवृंदानि सवर्षाणि महावतः ॥ ततः स भगवान्विष्णुस्तथावानुमोयह ॥ भुक्त्वा
निसमाकीर्णं महोत्सामिमुब्रतः ॥ पांशुवर्षेणामहतामेघसंघैश्चैव केवलं ॥ भूमिकंपैः सनिर्घातैर्नादैश्च
विपुलैरपि ॥ भार्गवं विकलं कृत्वा तेनाभुक्षिप्य केवलं ॥ आगच्छ स्वति तो रामो राम वाक्नु प्रवेरितः ॥ स तु विष्णु

रा. अ

२३

लितांगत्वात् प्रतिलभ्यते ततः ॥ रामः प्रत्यागतपाराः पारामादिस्मृतसं ॥ विष्णुना सो भ्यनुतातो महेश्वरमन
यत्पुनः ॥ भीतश्च तत्र त्ववसीद्विभीतश्च महातपाः ॥ ततः संवत्सरे सीते हतो जसमवस्थितं ॥ निर्यदंबुधितं द
ष्टुपितरो राममब्रुवन् ॥ न वै सम्पत्तिदं पुत्रविष्णुमासाद्य वै कृतं ॥ सहिष्यश्च मान्यश्च त्रिभुलो केषु सर्व
दा ॥ गरुपुत्रनदां पुराणां वधूत्सरकृता लघान् ॥ तत्रोपस्पर्शतीर्थेषु पुनर्वपुरे वाप्यसि ॥ दीप्तो दत्तदना त्रीर्थ
यत्र ते प्रपितामहा ॥ भृगुदेवयुगे रामतप्तवामुत्र संतपः ॥ तत्रथा कृतवान् रामो भार्गवो वचनात्पितुः ॥
प्राप्तवांश्च पुनर्त्तेजोभारवाजमहामुने ॥ यत्र यः भृगायादिप्रो रामं वरितुमुत्तमं ॥ सर्वपापविनिर्मु
क्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ततो रामो जानकीं स्पृष्ट्वा रितासूते भक्त्या मागधैः स्तूयमानः ॥ पुण्यासारैरा
क्तो देवसंघैः स उत्तरो कोशला माजगाम ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये नाम दशमोऽध्यायः ॥
प्रदर्शनं नाम नवमः सर्गः ॥ ॥ अथ सीतालक्ष्मणाभ्यां सह केनापि हेतुना ॥ जगाम विधि

रामः

२३

नरामोदंडकारणमाश्रितः॥ तत्रगोदावरीतीरेपरिशालाविधायसः॥ उवासकिंवित्कालंसमृगयाम
भिकारयन्॥ कदाचिद्वारणमोहाध्वंकायांतांन्यवासयत्॥ तामदृष्ट्वातनोरामोलक्ष्मणाश्चमहावलः॥ अ
ठतुश्चाठवीसर्वासीतादर्शनलालसौ॥ रामस्यरुदतस्तत्रवाप्यवोरिसमुद्रवा॥ नदीवैतरणीवाभूश्च
क्षुब्धोऽसुसमुद्रवा॥ वितरंत्यश्रुतोयस्मादतोवैतरणीस्मृता॥ पिहृणांतरांयस्मान्नराणांस्त्रानेनत
परा॥ तेनापिकारणेनासौनदीवैतरणीस्मृता॥ नेत्रयोर्दूषिकायाश्चताभिःशैलास्ततोभवन्॥ सुग्री
वेनवानरेणसख्यंकर्तुंमहात्मना॥ अष्टमूकंसमगमद्रामोलक्ष्मणासंयुतः॥ पंचभिर्मंत्रिभिःसाक्षि
ग्रीवोनामवातरः॥ यत्रासेवालिभयतःसोपश्यद्रामलक्ष्मणौ॥ बाणवाराधरौवीरौग्रसंताविववांवरो
तौदृष्ट्वासुमहन्नस्योवालियक्षावमन्यत॥ प्रस्थापयद्वनसंतंभिक्षरूपेणवानरं॥ आत्मानंदर्शयामा
सहनुमान्रामलक्ष्मणौ॥ कोभवानिनिबोक्तेथवतुर्वाकुंकिरीटिनं॥ शंखवक्त्रगदापाणिंवनमालावि

रा. अ

२४

भूषितं ॥ श्रीवत्सवक्षसं देवं पीतवाससमयुतं ॥ लक्ष्मीसरस्वतीभ्यां वसं श्रित्योभयपार्श्वतः ॥ ब्रह्मपुत्रैः सुनंदाद्यैस्त
यमानं समंततः ॥ देवर्षिपितृगंधर्वैः सिद्धविद्याधरो रगैः ॥ सेषमानं महात्मानं पुरांडरीकविलोचनं ॥ सहस्रस
र्यसकांशं तवंद्रभुभाननं ॥ फणासहस्रमनुलंघारयंतं बलक्षमणं ॥ अनंतं रामशिरसि भातपत्रं फणाग
णैः ॥ दधानं सर्वलोकानां नागसंघैश्च संलूनं ॥ आत्मानं दर्शयामास रामवज्रो हनूमते ॥ तद्रूपं हनुमाश्च
क्ष्यकिमेतदिति विस्मितः ॥ क्षराणि मील्य नयने पुनः सोपश्यदनुत ॥ लूनान्ताववकुधा सोऽब्रवीद्राघ
वं वव ॥ अहं सुग्रीवसखिवो हनुमान्नाम वानरः ॥ सुग्रीवेणाप्रेषितो ह्युवानोऽहं तु मागतः ॥ दृष्ट्वा युगानौ हि
भुजौ बाणवाराधरोऽपरं ॥ आगम्य वान्मथा दृष्टं वदे मे को भवानिति ॥ शीतपवनसुतं वै व्याकुलं व्याहरंतं कि
मिति कथमप्रीदं कंपमानं स्तवंगं ॥ कृतकरपुटसंगं संलूनं समं तात मधुरतरमुदारं रामवज्रोऽब्रवीत् ॥
॥ इत्यार्षेण सायरो बाल्मीकीयेऽनुतोत्तरकांडे श्रीरामचतुर्भुजदर्शननाम दशमः सर्गः ॥

रामः

२४

रामो हनुमते प्राह आत्मानं पुरुषोत्तमः ॥ वत्स वत्स हनुमत्त्वं मत्प्रोयत पृच्छ वानसि ॥ तत्रैहं संप्रवक्ष्यामि शृणु सा
वहितो मम ॥ अवाप्य मे तद्विज्ञानमात्मगुणं सनातनं ॥ यन्मदेवाधिजानंति न ततोऽपि द्विजा तयः ॥ इदं ज्ञानं स
मास्त्य ब्रह्मभूतादिजोत्तमाः ॥ न संसारं प्रपश्यंति पूर्वं पिबन्स्वादिनः ॥ गुणानुसृतं साक्षात्पनीयं प्र
यत्नतः ॥ वक्ष्ये भक्तिमतो ह्यस्य भवतो ब्रह्मवादिनः ॥ आत्मा यः केवलः शुद्धः शान्तः सूक्ष्मः सनातनः ॥ अस्ति
सर्वतः साक्षादिमात्रं तमसः परः ॥ सोऽन्तर्यामी स पुरुषः स प्राणः समेश्वरः ॥ सकात्वाग्निस्तदव्यक्तं
सद्यो वेदमिति श्रुतिः ॥ अस्माद्विजायते विश्वं तत्रैव द्विविधीयते ॥ मायायाः सायया बद्धः करोति विवि
धात्मनूः ॥ न बाष्पयं स सरति न च संहारयेत्प्रभुः ॥ न यं पृथ्वी न सलिलं न तेजः पवनो न भः ॥ न प्राणं न मन
नो व्यक्तं न शब्दः स्पर्श एव च ॥ न रूपं न गन्धः नाहं कर्तृ न वागिति ॥ न पारि पादौ नो वायुर्न वो पस्थं ह
वंगमः ॥ न कर्मानि व भोक्ता न प्रकृति पुरुषः क्वचित् ॥ न माया नैव च प्राणाभ्यै तत्त्वं परमार्थतः ॥ यथा प्र

रा. अ.

२५

काशतमसोःसंवंधो नोपपद्यते॥तद्वदेकंवसंवंधःप्रपंचपरमात्मनोः॥छायातपोतथालोकेपरस्परविलक्षणौ॥
तत्प्रपंचपुरुषौविभिन्नौपरमार्थतः॥यथाव्यामलिनस्वस्योविकारीस्यात्स्वभावतः॥नहितस्यभवेत्तुल्यजन्मात
र्नशतैरपि॥पश्यन्तिमुनयोभुक्ताःस्वात्मानपरमार्थतः॥विकारहीनंनिर्दुःखमानंदान्मानमव्ययं॥अहंकर्तृ
सुखीदुःखीकृशःस्थूलेतियामति॥सायाहंकृतिसंवंधादात्मन्योरोप्यतेजनैः॥वदन्तिदेवविदांसंसाक्षिरांप्रकृ
तेःपरं॥भोक्तारमक्षयंवृक्षसर्वत्रसमवस्थितं॥नित्योदितःस्वयंज्योतिःसर्वगःपुरुषःपरः॥अहंकाराविवेकेनको
हमिति न पश्यति॥प्रधानंपुरुषंवृक्षाकारांवृक्षवादिनः॥तेनावसंगतोऽहमाकूटस्थोऽपि तिरंजनः॥आत्मान
मक्षरंवृक्षनाववुध्यततत्तारः॥अज्ञात्मान्यात्मविज्ञानंतस्मादुःखंतथेतरे॥रागद्वेषादयोदोषाःसर्वेभ्रान्ति
निवेधनात्॥कार्यस्यसम्भवेद्वेषःपुरुषापुरुषमिति श्रुतिः॥यद्वशादेवसर्वेषांसर्वदेहसमुद्भवः॥नित्यंस
र्वत्रगोऽहमाकूटस्थोदोषवर्जितः॥एकमभिद्यते शक्त्यासेययानस्वभावतः॥तस्मादिहैकमेवाहुर्मुन

रामः

१५

यः परमार्थतः॥ भेदो व्यक्तस्वभावो यं न सामान्यात्मसंश्रया॥ यथा हि धूमसंपर्कान्नाकाशो मलिनो भवेत्॥ अ-
तः करणजैर्भावे रात्मतत्त्वानतिष्यते॥ यथा स्वभावतो भातिके वलः स्फटिको मलः॥ उपाधिहीनो विमलस्त-
थैवात्मा प्रकाशते॥ ज्ञानं सरूपमेवाहुर्जगदेतद्विलक्षणाः॥ अर्थस्वरूपमेवाज्ञापयन्त्येकवचनम्॥ कूटस्-
थो निर्गुणो व्यापी वैतन्यात्मा स्वभावतः॥ दृश्यते स्वरूपेण पुरुषे भ्रंति दृष्टिभिः॥ यथा संलक्ष्यते व्यक्तः
केवलं स्फटिको जनेः॥ रक्तिका व्यवधानेन तद्वत् परमपूरुषः॥ तस्मादात्माक्षरः शुचो नित्यः सर्वगतो व्ययः
उपासितव्यो मंतव्यः श्रोतव्यश्च सुसुक्ष्मभिः॥ मथामनसि वैतन्यं भाति सर्वत्र गंसदा॥ योगिनो व्यवधानेन
यदा संपद्यते स्वयं॥ यदा सर्वाणि भूतानि समाधिस्थो न पश्यति॥ एकीभूतं परेणासौ तदा भवति केवलं॥ य-
दा सर्वे प्रमुखांते कामा यस्पृहंति स्थिताः॥ तदा सा वमृती भूतः क्षेमं यच्छति परिउतः॥ यदा भूतं पृथग्भा-
वं रक्स्थमनुपस्थितः॥ मन एव ववित्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा॥ यदा पश्यति चात्मानं केवलं परमार्थतः॥

रा. अ.

२६

३२

मायामंत्राजगत्कृत्स्नं तदा भवति निर्वृतः॥ यदा जन्म जरा दुःखं व्याधीना मेक भैषजं॥ केवलं ब्रह्म विज्ञानं ज्ञायते
सौ तदा शिवः॥ यथानदी नदा लोके सौ रौ कतां ययुः॥ तद्वदात्मा क्षरेणा सौ निःकले नैकतां व्रजेत्॥ तस्मा
द्विज्ञानमेवास्ति न प्रपञ्चोपसंस्थितिः॥ अज्ञानेनावृतं लोकं विज्ञानं तेन मुह्यति॥ तत्ज्ञानं निर्मलं सूक्ष्मं नि
र्विकल्पं पदमयं॥ अज्ञानमिति तत्सर्वं विज्ञानमिति मे मतं॥ एतन्ने परमं सांख्यं भावितं ज्ञानमुत्तमं॥ सर्ववे
दां तत्सारं हि योगस्तत्रैकविज्रता॥ योगात्संजायते ज्ञानं ज्ञानाद्योगः प्रवर्तते॥ योगज्ञानाभिपुक्तस्थना वा
प्यविद्यते क्वचित्॥ यदैव योगिनो व्याति सांख्यं तदधिगम्यते॥ एकसांख्यं वयोगं वपश्यंतीति स सत्त्ववित्
अन्येव योगिनो वत्सरे श्रयसि च येन सः॥ मज्जंति तत्र तत्रैव सत्वात्सैकमिति श्रुतिः॥ यतः सर्वगतं दि
व्यं ऐश्वर्यमवलं महत्॥ ज्ञानयोगाभिपुक्तस्तद्देहांते तदवाप्नुयात्॥ एष आत्मा ह्यमव्यक्ता माया वीपर
मेश्वरः॥ कीर्तितः सर्वदं पुसर्वात्मा सर्वतो मुखः॥ सर्वकामः सर्वरसः सर्वगंधो जरा मरः॥ सर्वतः पाणि

रामः

२६

पादांताभंतर्यामीसनातनः॥अपाणिपादोश्रवणो गृहीतास्त्र संस्थितः॥अवक्षरपि पश्यामितथाकर्णः
श्रुणोम्यहं॥वेदाहं सर्वमेवेदं न मां ज्ञानाति कश्चन॥प्राकृर्महांतं पुरुषं मामेकं तत्त्वदर्शिनः॥निर्गुणामत्वरू
पस्य यज्ञदैश्वर्यमुन्नमं॥यन्नदेवा विजानंति मोहिता मायया मम॥यस्य गुह्यतमं देहं सर्वगतं तत्त्वदर्शिनः
प्रविशाममसायुज्यंतं ते योगिनो व्ययं॥येष्वाहिनसमायन्ना माया वै विश्वरूपिणी॥लभंते परमं शुद्धं
निर्वाणं ते मया सह॥न तेष्वां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि॥प्रसादात्मनो वत्स एतद्वेदानुशासनं।
ना पुत्रशिष्ययोगिभ्यो दातव्यं हनुमत्कवित्॥यदुक्तमेतद्विज्ञानं सांख्ययोगसमाश्रयं॥ **॥इत्यार्येण मा**
यस्यो सांख्ययोगो नामैकादशः॥ ॥पुरारामप्रवचनमुवाच विजयपुंगवः॥अथ क्वा दभवत्कालः प्रधान
पुरुषः परांतेभ्यः सर्वमिदं ज्ञातं तस्मात्सर्वमिदं जगत्॥सर्वतः पाणिपादंतत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखं॥सर्व
तः श्रुतिमन्त्रोक्तं सर्वमावृत्तिरिति॥सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितं॥सर्वधारं निराधारं अ

श. अ.

२७

व्यक्तं दैतवर्जितं ॥ सर्वोपमानरहितं प्रमाणातीतगोचरं ॥ निर्विकल्पं निराभासं घटानंदं परमृतं ॥ अभिन्नं भिन्न
संस्थानं शाश्वतं क्वमव्ययं ॥ निर्गुणं परमं व्योमतज्ञानं सूर्यो विदुः ॥ स आस सर्वभूतानां स वासाभ्यंतरः प
रं ॥ सो ह सर्वत्र गः शांतो ज्ञानात्मा परमेश्वरः ॥ मया ततमिदं विश्वं जगदव्यक्तं रूपिणा ॥ मत्स्थितानि सर्वभू
तानि यत्नं वेद स वेदवित् ॥ प्रधानं पुरुषं चैव तदव्ययमुदाहृतं ॥ तयोरेनादिनिर्दृष्टः कालसंयोजकः परः
त्रयमेतदनाद्यंतमव्यक्तं समवस्थितं ॥ तदात्मकं तदन्यत्सोत्रद्रूपं मामकं विदुः ॥ महदाद्यं विशेषांतं प्रस
ते निखिलं जगत् ॥ यासां प्रकृतिरुद्दिष्टा मोहिनी सर्वदेहिनां ॥ पुरुषप्रकृतिस्थोऽपि भुंक्ते यः प्राकृतान् गु
णान् ॥ अहंकारविचित्रत्वात् प्रोच्यते पंचविंशकः ॥ आद्यैविकारः प्रकृतिर्महानात्मेति कथ्यते ॥ विज्ञान
शक्तिविज्ञानाद्यहंकारस्तदुत्थितः ॥ एक एव महान्नात्मा सो हंकारो मिथीयते ॥ स जीवः सोऽंतरात्मेति गीयते त
त्त्ववित्तकैः ॥ तेन वेदयते सर्वं दुःखं सुखं वज्रममु ॥ स विज्ञानात्मकस्तस्य मेधः स्यादुपकारकः ॥ तेनाविवे

रामः

२७

कतस्तस्मात्संसारः पुरुषस्य तु ॥ स वा विवेकः प्रकृतौ संगत् कालेन सो भवेत् ॥ कालः सृजति भूतानि कालः संह-
ते प्रजाः ॥ सर्वे कालस्य वशगान कालः कस्य विद्वदो ॥ सांतरा सर्वमेवेदं नियच्छति सनातने ॥ प्रोच्यते भग-
वान् प्राणः सर्वज्ञः पुरुषोत्तमः ॥ सर्वे द्विषेभ्यः परमं मनः प्राकर्मनीषिणाः ॥ मनसश्चाप्यहंकारश्चाहं-
कारात्महान् परः ॥ महत् परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ॥ पुरुषा भगवान् प्राणास्तस्य सर्वमिदं जगत्
प्राणात् परतरं व्योम व्योमातीतोऽग्निरीश्वरः ॥ सोऽहं सर्वत्र गः शांतो ज्ञानात्मा परमेश्वरः ॥ नातिमत्रः परं भू-
तं मां विज्ञाय विमुच्यते ॥ नित्यं हि नस्ति जगति भूतेऽथावरजंगमं ॥ अते मा मेकमव्यक्तं व्योम रूपं महेश्व-
रं ॥ सोऽहं सृजामि सकलं संह्रामि सदा जगत् ॥ मोयी माया मयो देवः कालेन सह संगतः ॥ तत्संनिधौ वष-
कालः करोति सकलं जगत् ॥ नियोजयत्यनंतात्मा सेतुं देवान्नुशासनं ॥ ॥ इत्यर्षेरात्रायणोऽप-
निषत्तुथ नानावाक्यैः सर्गः ॥ ॥ वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु च पवनान्मज्जयेनेदं लभ्यते रूपं

रा. अ.
२८

येनेदं संप्रवर्तते ॥ नाहंत पोभिर्विविधैर्न दानेन न वेज्या ॥ शक्रो हि पुरुषैर्ज्ञातुं शक्ते भक्तिमनुजमा ॥ अहं हि स
र्वभावानामंतस्तिष्ठामि सर्वशः ॥ मां सर्वसाक्षिणं केन जानंति वै स्रवंगम ॥ यस्यांतरा सर्वमिदं यो हि सर्व
तरायण ॥ सो हं धाता विधाता वलोके स्मिन् विश्वतो मुखः ॥ न मां पश्यंति मुनयः सर्वे पित्रिदिवोकसः ॥ ब्र
ह्मणो मनवः शक्रो येवान्ये प्रथितौ जमः ॥ गृणंति सततं वेदा मामेकपरमेश्वरं ॥ जपंति विविधैरग्निब्राह्म
णो वैदिकैर्मुखैः ॥ स सर्वलोकान् पश्यंति ब्रह्मलोकपितामहाः ॥ ध्यायंति योगिनो देवं भूताधिपतिमीश्वरं
अहं हि सर्वज्ञानां भोक्ता वैव फलप्रदः ॥ सर्वदेवतनुर्भूत्वा सर्वात्मा सर्वसंस्तुतः ॥ मां पश्यंतीह वि
द्वांसौ धार्मिका वेदवादिनः ॥ तेषां संहितो नित्यं मे भक्ताः सा मुपासते ॥ ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या धार्मि
कामा मुपासते ॥ तेषां ददामि तत्स्थानं मानदं परमं पदं ॥ अन्येऽपि ये गृहं कस्थाभूद्राद्यानीव ज्ञातयः
भक्तिमंतः प्रमुखांते कालेन मयि संयुताः ॥ न मद्भक्ता विनश्यंति मद्भक्ता वीतकल्मषाः ॥ आदावैतत्प्रति

रामः
२८

ज्ञातं न मे भक्तः प्रसादपतिः ॥ यो ध्यानिंदति तं मूढो देवदेवं स निंदति ॥ यो हितं पूजयेत्तत्रापि स पूजयति मां स
दा ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यदा दत्तं धनकारणात् ॥ यो मे ददाति नियतः स मे भक्तप्रियो मतः ॥ अहं हि जगतामा
दौ प्रस्थानं परमस्थिनौ ॥ निधाय दत्तवान् वेदानशेषानाश्रुतिः सृजताम् ॥ अहमेव हि सर्वेषां योगिनां गुह्यं
यः ॥ धार्मिकानां योगीन्द्रा हं निहंता वेदविधिषां ॥ अहं वै सर्वसंसारान्मोचको योगिनामिह ॥ संसारहेतुरे
वाहं सर्वसंसारवर्जितः ॥ अहमेव हि संहर्ता स्रष्टा हं परिपालकः ॥ मायावीमायिकाशक्तिर्मया लोकवि
मोहिनी ॥ ममैव वपराशक्तिर्यासां विद्ये निगद्यते ॥ नाशयामि तया मार्गा योगिनां हृदिसंस्थितां ॥ अहं
हि सर्वशक्तीनां प्रवर्तकनिवर्तकः ॥ आधारभूतः सर्वासां निधानममृतस्य च ॥ एका सर्वतराशक्तिः करो
ति विविधं जगत् ॥ भूत्वानारायणो न तो जगन्नाथो जगन्मयः ॥ तृतीयामहती शक्तिर्निहंति सकलं ज
गत् ॥ तामसी मे सदा स्यात्ता काला स्यात्तद्रूपिणी ॥ ध्यानेन मां प्रपश्यंति केचि ज्ञानेन वा परे ॥ अपरे

रा. भ.

२९

भक्ति योगेन कर्म योगेन वा परे ॥ सर्वे धामेव भक्ताना मिष्टः प्रियतमो मम ॥ यो हि ज्ञानेन मां नित्यं नाराधयति नान्यथा ॥ अन्ये वयोत्रि यो भक्ता मदा राधनकां क्षिराः ॥ तेऽपि मामेव मा प्रातुं नावर्तते ववै पुनः ॥ स्यात्ततमिदं कृत्स्नमेतद्यो वेदसो मृतः ॥ पश्याम्यशेषमेवेदं वर्तमानं स्वभावतः ॥ करोमि कालो भगवान् महारोगेश्वरश्च यः ॥ योगः स प्रोच्यते योगीमाया शास्त्रेषु सूरिभिः ॥ योगेश्वरोऽसौ भगवान्महादेवो महः प्रभुः ॥ महत्वात्सर्वसत्त्वानां परत्वात् परमेश्वरः ॥ प्रोच्यते भगवान्ब्रह्मन्महान्वै ब्रह्म गोगतः ॥ यो मामेवं विजानाति महायोगेश्वरेश्वरं ॥ स विकल्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ सो हं प्रेरयिता देवः परमानंदमाश्रितः ॥ तिष्ठामी योगी सततं यत्तं वेदसवेदवित् ॥ इति गुह्यतमं ज्ञानं सर्ववेदेषु निश्चितं ॥ अत्र वेतसे देयं धार्मिकाया हिता नये ॥ ॥ इत्यार्षेण रामायणे भक्तियोगो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥ ॥ सर्वलोकैकनिर्माणा सर्वलोकैकरक्षिता ॥ सर्वलोकैकसंहर्ता सर्वात्मा हं सनातनः ॥ सर्वे धामेव वत्सूना

रामः

२९

संतर्पामीपितासुहं॥मय्येवांतेस्थितंसर्वनाहंसर्वत्रसंस्थितः॥भवताबाहुतंदृष्टंयत्स्वरूपंनुमामकं॥ममै
 वाहूपमावत्समाययादक्षितामया॥सर्वेषामेवभावानांतएवसमवस्थितं॥प्रेरयामिजगत्सर्वंक्रियाशक्ति
 रियंमम॥मयेदंवेष्टतेविश्वंतत्त्वभावानुदर्शिय॥सोहंकालो जगत् कृत्स्नं करोमि हनुमन् किल॥संहराम्ये
 करूपेरादिधावस्थाममेवतु॥आदिसंध्यांतनिर्मुक्तोमायातत्त्वप्रवर्तिकः॥क्षोभयामिवसर्गादौप्रधान
 पुरुषावभौ॥ताभ्यांसंजायतेसर्वसंयुक्ताभ्यांपरस्परं॥महदादिक्रमेणैवसमतेजोविजृम्भितं॥योहिसर्व
 जगत्साक्षीकाल-वक्रवर्तिकः॥हिरण्यगर्भोमार्तराजःसोऽपि स देहसंभवः॥तस्मैदिव्यंस्वमैश्वर्यंज्ञानयोगं स
 नातनं॥दत्तवानात्मज्ञानवेदान्कल्पौवतुरागतः॥शमनियोगतोब्रह्मामज्ञावसमभावितः॥दिव्यंतन्म
 मकैश्वर्यंसर्वदावहतिस्वयं॥ससर्वलोकनिर्मातामत्रियोनगसर्ववित्॥भूत्वावतुर्मुखःसर्गं त्यजेत्स्वा
 त्मसंभवः॥सोऽपि नारायणो नंतो लोकाणां प्रभवाप्ययः॥ममेव परमांमूर्तिकरोमिपरिपालनं॥ओं

रा. ३५.

३०

तकः सर्वभूतानां रुद्रकामात्मकः प्रभुः ॥ मदाज्ञासौ सततं संहृत्येवमेतज्जं ॥ हव्यं वहति देवानां कव्यं कव्याशि
नामपि ॥ यो कं वक्रुते वक्रिः सोऽपि मरुक् क्रियोऽपि तः ॥ भक्तमाहारजातं यत्पच्यते तदहर्निशं ॥ वैश्वानरोऽयं
निर्भगवानीश्वरस्य नियोगतः ॥ यो तस्मिन् भूतानां वक्रिः देवो निरंजनः ॥ मदाज्ञासौ भूतानां शरीराणि वि
भर्ति हि ॥ यो हि संजीवनो नृणां देवानाममृताकरः ॥ सोमसं वधि योगेन बोधितः किल वर्तते ॥ यः स्वभा
स्य जगत्कृत्स्नं प्रकाशयति सर्वदा ॥ सूर्यो ह्यष्टिवितनु तेषां त्वेनैव स्वयं भुवं ॥ योऽप्येष जगद्धाता शक्रः स
वमिरेश्वरः ॥ यज्ञानां फलदो देवो वर्तते सौमदाज्ञा ॥ यः प्रशाता ह्यसाधूनां वर्तते नियमादिह ॥ यमो वै
वत्स सो देवो देवदेव नियोगतः ॥ योऽपि सर्वधनाध्यक्षो धनानां संप्रदायकः ॥ सोऽपीश्वर नियोगेन कुर्वो
वर्तते सदा ॥ यः सर्वराक्षसानां यत्तापसानां फलप्रदः ॥ मन्त्रियोगादसौ देवो वर्तते निर्ऋतिः सदा ॥ वेता
लगरा भूतानां स्वामी भोगफलप्रदः ॥ ईशानकोरो भक्तानां सोऽपि तिष्ठेन्मदाज्ञा ॥ यो रामदेवो गिरि

रामः

३०

शः शिष्यो रुद्रगणाग्रणी ॥ रभको योगिनां नित्यं वर्तते सौमदाज्ञया ॥ यश्च सर्वजगत्प्रज्यो वर्तते विप्रकारकः
विनायको धर्मनेता सोऽपि मन्वनात्किल ॥ सोऽपि ब्रह्मविदां श्रेष्ठो देवसेनापतिः प्रभुः ॥ स्कंदोऽसौ वर्तते निः
स्पृहं भूरिति बोधितः ॥ येन प्रज्ञानां पतयो मरीच्यो घामहर्षयः ॥ सृजंति विविधं लोकं परस्मैव नियोग
तः ॥ पावश्रीः सर्वभूतानां ददाति विपुलाः श्रियः ॥ पत्नी नारायणा स्यात्सौ वर्तते मदनग्रहात् ॥ वाचं ददाति वि
पुलां यावदेवी सरस्वती ॥ सा पीथ्वरनियोगेन बोधितां संप्रवर्तते ॥ या शेषपुरुषान् घोरान्नरकान् तार
यिष्यति ॥ सा वित्री संस्मृता देवी देवाणां नृविधायिनी ॥ पार्वती परमा देवी ब्रह्मविद्याप्रदायिनी ॥ साऽपि
ध्याता विशेष्टेण साऽपि मन्वनां तगा ॥ ज्ञानं तो महिमा तं तो शेषो शेषामरप्रभुः ॥ दधाति शिरसा लोकं सो
ऽपि देवनि योगतः ॥ योनिः संवर्तको नित्यं बडुवारूपे संस्थितः ॥ विपन्ना विलसन्तोऽपि ईश्वरस्य नियोगतः
आदित्यावसवोरुद्रा मरुतश्च तथा श्विनौ ॥ अन्यश्च देवताः सर्वमिच्छासनमधिष्ठिताः ॥ गंधर्वा ग

रा.अ.

३१

हजारक्षः॥सिद्धाःसाध्याश्चवारणाः॥रक्षोपक्षपिशवाश्चस्थिताःशास्त्रेस्वयंभुवः॥कलाकाष्ठानिमेघाश्चमुहूर्ता
दिवसाक्षणाः॥अत्रर्द्धमासपक्षाश्चस्थिताशास्त्रेप्रजापते॥युगमन्त्रंतगएवममनिर्वृतिशासने॥पराश्वैव
परार्द्धश्चकालभेदात्तथापरे॥वतुर्विधानिभूतानिस्थावराणिवरारिव॥नियोगादेववर्ततेदेवस्यपरमा
त्मनः॥पत्रनानिवसर्वाणिभुवनानिवशासनात्॥ब्रह्माण्डानिववर्ततेसर्वाण्येवस्वयंभुवः॥अतीतान्यन्यसं
ख्यानिब्रह्माण्डानिमदाज्ञया॥प्रवृत्तानिपदार्थैर्धैःसहितानिसमंततः॥ब्रह्माण्डानिभविष्यंतिसहवस्तुभि
रात्मगैः॥भविष्यंतिसहैवाज्ञापरस्यपरमात्मनः॥भूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरेवच॥भूतादिरपिप्र
कृतिर्नियोगात्ममवर्तते॥आशेषसर्वजगतांमोहिनीसर्वदेहिनां॥मायावीवर्ततेनित्यंसापीश्वरनि
योगतः॥विष्णुमोहकलिलंयथापश्यतितत्पदं॥साधिविद्यामहेशस्यनियोगाद्वशवर्तिनी॥वक्रुना
त्रकिमुक्तेनममशक्रात्मकेजगत॥मयैवपर्वतेकृत्स्नमप्येवंप्रलयंव्रजेत्॥अहं हि भगवानीशःस्वयं

रामः

३१

ज्योतिःसनातनः॥ परमात्मा परं ब्रह्म समतो ह्यन्यत्र विद्यते॥ इत्येतत्परमं ज्ञानं भवते कथितं मया॥ सात्वाविभु
व्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात्॥ मायामाश्रित्य जातो हं गृहे दशरथस्य हि॥ रामो हं लक्ष्मणो ह्येषः शत्रुघ्नो भर
तोऽपि च॥ वतुर्धासंप्रसूतो हं कथितं ते नित्यात्मज॥ मायास्वरूपवतव कथितं सर्वमेव च॥ कृपया तद्ब्रूयाथायं न वि
स्मर्त्तव्यमेव हि॥ येनेदं पश्यते नित्यं संवादं भवतो मम॥ जीवन्मुक्तो भवेत्सोऽपि सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ आवये
दादि ज्ञानं भुक्त्वा ब्रह्मलोके महीयते॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पठितव्यो मनीषिभिः॥ श्रोतव्यश्चोपमंतव्यो
विशेषाद्ब्राह्मणैः सदा॥ ॥ इत्यार्षेण रामो वासीकीये हुतो नरकांडे भगवद्ब्रह्मसंवादे नाम चतु
र्दशः सर्गः॥ ॥ आत्मा हृदि स्थं प्रणिपत्य मूर्ध्नि वद्धां जलिवर्षु सुतो महात्मा॥ अकारमुच्चार्य विलोक्य दे
वमंतः शरीरे विहितं गृह्णाथ॥ रामं महात्मानमकुंदशक्तिसुनंदमुख्यं कृततर्कमिदं धेयं॥ तुष्टावब्रह्ममयैव
बोधिः रानंदपूर्णयतमानसं स न॥ त्वानेकमीशं पुरुषं पुराणं प्राणेश्वरं राममनंतयोगं॥ नमामि सर्वतम

रा. अ.

३२

संनिविष्टं प्रवेत संवत्समयं प्रवित्रं ॥ त्वां पश्यति मुनयो ब्रह्मो नित्यं तनं ॥ दांता शांता विमलं रुक्मवरां ध्यात्वा त्वा
संस्थलवलम्बेशरीरे कवीं परेभ्यः ॥ परमंतत्परं वतः प्रसूताः जगतः प्रसूतिः सर्वात्मस्य च परमानुभूतः अ
णोरणीयान्महतो महीयान्त्वामेव सर्वं प्रवदंति सन्तः ॥ हिरण्यगर्भे जगदांतरात्मा त्वजो विजातः पुरुषः
पुराणं ॥ स जायमानो भवतां विसृष्टो यथा विधानं सकलं स सर्ज ॥ त्वत्तैवेदा सकलाः स प्रसूता त्वय्ये
वांते संस्थितिं तेलभते ॥ पश्यामत्वां जगतो हेतुभूतं न त्वं तं स्वेहृदये संनिविष्टं ॥ त्वय्ये वेदं ध्याम्य ते ब्रह्म
वक्त्रं मायावित् जगतामेकनाथ ॥ नमामि त्वां शरणां संप्रपश्य योगात्मीनां वित्पदिवानृत्यं पश्यामि त्वा
परमाकाशमध्ये नृत्यं तं ते महिमानं स्मरामि सर्वात्मानं वक्रुधा संनिविष्टं ब्रह्मानंदमनुभूयानुभूयः ॥
ॐ कारते वावको मुक्तिवीजं त्वामक्षरं प्रकृतौ १६ रूपं तत्त्वां सत्यं प्रवदंती सहंतः स्वयं प्रभं प्रभवतो यत्प्र
काशं क्लृप्तं त्वां सततं सर्वदेवानमंतित्वामृणयः क्षीरादोषाः ॥ शांतात्मानः सत्यसंधं वरीष्ठं विंशंति त्वां य

रामः

३२

नमो ब्रह्मनिष्ठा ॥ एको वेदो बहुशाखो ह्यनंतः त्वामेवैकं बोधयन्ते कुरुपं सर्वे द्यंतांशरतां ये प्रपन्ना कोषांशांतिः
शाश्वतीनेतरेषां भवानी शोणिमादिमांसे जोराशिव्या विश्वं परमेष्ठी वरिष्ठिः ॥ आत्मानंदं यानुभूयानुशो
ते स्वयं ज्योतिर्वचनो नित्यमुक्तः ॥ एको देवत्वं करोषीह विश्वं पालयस्य विलं विश्वरूपः ॥ त्वामेवांते बलयो वि
दती नमामि तांशरतां प्रपन्ना ॥ त्वामेकमाहुः परमं वरामं प्राणां बृहंतं हरि मित्रतीशं ॥ इदं मत्सु मवलं वै कि
तानंधातारमादित्यमने कुरुपं ॥ त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानं ॥ त्वमव्ययः शाश्व
तधर्मगो प्राप्त्या तनं त्वत्पुरुषो मेव विष्णुश्च नुराननं त्वं त्वमेव रुद्रो भगवानपीशः ॥ त्वं विश्वनाभिः प्र
कृतिः प्रतिष्ठा सर्वेश्वरत्वं परमेष्ठ्यरोसि ॥ त्वामेकमाहुः पुरुषं पुण्यं मादित्यवर्णं तमसः परं तात ॥
विक्रात्रमव्यक्तमविंशरूपं ब्रह्मसूत्रं प्रहृतिं जगुतां वा ॥ यदंतरा सर्वमिदं विभाषि पदं निर्मलमे
करूपं ॥ किमप्यवित्यंतं वरुपमेतत्तदंतरा जगत्प्रतिभाति तत्त्वं ॥ योगेश्वरं रूपमनंतशक्तिं परायणं ब्र

रा. अ.

३३

स्मृतनुर्पवित्र॥ नमाम सर्वेशरणाधिपतत्वां प्रसीद भूताधिपते प्रसीद॥ त्वया दपद्मस्मरणादशेषं संसारवी
जं विलयं प्रयाति॥ मनो नियम्य प्रणिधाय कायं प्रसीद ग्राम्ये करसंभवतं॥ नमो कृत्तरामाय भवो जवाय नमस्तु
सर्वैक हराय नमः॥ नमो कृत्तरामाय कपदिने ते दमो गये दर्शय रूपमग्न्यं॥ ततः स भगवानामो लक्ष्म
णो न सह प्रभुः॥ सत्यं परमरूपं च प्रकृतिस्थो भवत्युभुः॥ स तस्य तव माकर्ण वायु पुत्रस्य धीमतः॥ प्रा
ह गंभीरया वावा हनूमन्तरघूतमः॥ तौ प्यंति येन यात्कृत्या ते याति स्यंति परा गतिं॥ स्थिरो भव हनूमं
तं कार्यमो पायिकं कुरु॥ ॥ इत्यादि यमाय रोवात्मीयः॥ हुतोन्नरकांडे हनुमत्कृतवराजः प्र
वदशः सर्गः॥ ॥ रामः प्रहस्या ह पुनः हनुमन्तं महाश्रुतिः॥ रक्षता मे हता भार्जरा वरो न डुरात्मना
सुग्रीवेन समं शक्यं कारया धूलवंगमः॥ हसित्वा मधुरं वीरो हनुम प्रवृवी ह्वयः॥ तव भार्या महाभाग राव
णो न हतेति यत्॥ मो दृष्टा पुरुष व्याघ्रौ सुग्रीवो वानरोत्तमः॥ वालिनं वज्रितं मे ने प्राप्ता मे ने रूपास्त्रियं

रामः

३३

सख्यं वकाररा मेरा दिशादि खेति वा ब्रवीत् ॥ गालिनं विलयं कृत्वा राज्यं वा स्मै निवेचय ॥ नानादेशा न्वानराश्च
आताय सरघूत्तमः ॥ हनुमदगदाकृष्टौ धातौ रामलक्ष्मणौ ॥ सिद्धास्ततंतौ ययंतुः सुग्रीवो न सह प्रभुः ॥
पारे संमुद्रं को निरुप्य सरघूत्तमः ॥ वानरा हितधाजा तिलकां लक्ष्मणा त कुरु ॥ राघवस्य वचनं श्रुत्वा
समुद्रं प्राह लक्ष्मणः ॥ सिंधो त्वत्संभवात्मानं यथायास्यंति वानराः ॥ सिंधुस्तप्रभुरादिष्टं न श्रुत्वा वय
धातथौ ॥ लक्ष्मणः क्रोधसंदीप्तः पापाताक्षेर्जतां तरे ॥ तद्देहवक्त्रि शिखिप्राभुधोषजलधेजलं ॥ पादां
सिस्थलभाजिभ्युः देवाभीतादिशोचन् ॥ तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं वानरा विस्मयंगता ॥ हाहाकारप्रवक्तुं सेतो
का सर्वे वरावराः ॥ ऋषयो भूतसंघाश्च त्वत्सिंहीति वा ब्रुवन् ॥ राघवो लक्ष्मणं प्राह तैतद्युक्तं त्वया कृतं
युनरे वंपूरयिष्यामि सीता विरहजै नवे ॥ भ्रूनेति प्रतिशायतं तथा पूरय प्रभुः ॥ सिंधुना संस्तुतो रामः
सेतुं सिंधौ बंधुः ॥ लंकायां रावणं हत्वा सगरां मधुसूदनः ॥ आरोप्य पुष्पके सीतां विभीषणा सह यवान्

रा. भ.

३४

अयोध्यामगमद्रामं सुग्रीवहनुमादिभिः॥ आनंदैर्योजयामास धातुभ्रातृनश्च बांधवान्॥ राजा सर्वस्य लोकस्य प्र
जानामनु रंजनः॥ समं सरानमासाद्य तीर्थं वापि ययुर्मदं॥ देवदुःखमयो नैदुः सर्वदा हीनभक्तले॥ ववर्षु जल
दाकाले पुष्यवृष्टिपपातखात॥ ~~॥ रामायणस्य रामोपाख्यानं ॥ रामो जगत्पतेः ॥ रामो जगत्पतेः ॥ रामो जगत्पतेः ॥~~
~~॥ रामो जगत्पतेः ॥ रामो जगत्पतेः ॥ रामो जगत्पतेः ॥~~ ॥ प्राप्तरामस्य राज्यस्य राक्षसां तां क्षये कृते॥ आजमुत्तमयः तत्र राघवप्रतिनं पितुं॥
विश्वामित्राय ववर्षी तौरैभ्यश्च वनसु वव॥ कणवश्च मुनिशार्दूलो ये पूवादिशि माश्रिताः॥ स्वत्पास्त्रे यश्च
सुवयरिपुयो मत्स्य एव व॥ आजमुत्तमयस्तत्र ये श्रिता दक्षिणां दिशं॥ उषठः कमवो धूम्रो रौद्राश्चीनु
तिष्ठंगवः॥ आजमुत्तमयस्तत्र प्रतीविं ये श्रिवि - '॥ राघवप्रतिनं याविविभुः परमासने॥ राघ
वश्च महते जासीतया सह तु वत॥ भ्रातृभिर्मंत्रिभिः साङ्गं पौरैश्चेत्ती सुरैस्तथा॥ विनीतमुपसं
गम्य पूजयामास तान्मुनीन्॥ अगत्स्य प्रचुरा विप्रादि क्षादि क्षेति वा बुवन्॥ राघवप्रसूते सुत

दिशमाश्रिता ३

रामः

३४

सौह ३

यो वाग्निदां वराः॥ त्वंहि देव जगन्नाथो जगतामुपकारकः॥ रावरास्य स पुत्रस्य सामात्यस्य वधात्प्रभो॥ ज
गदेव महाबाहो पुनर्जातमिवाभवत्॥ रावरास्य अधिको दृष्टो दृष्टो लोकक्षयंकरः॥ दशास्यै दशदिक्कार्यमा
ज्ञापयति राक्षसः॥ दशास्यै त्वेनो राम दिव्यात्वेन जगदुद्धृतं॥ भगवानसि भूपाल ब्रह्मणा प्रार्थितः पुरा
पुंडरीकविशालाक्षः श्याम आजगुवाकुकः॥ अयोध्यायां प्रादुरभूदिक्ष्वाकुलनंदनः॥ त्वद्वर्तिनात्म
हाबाहो निवृत्तास्मो वयं प्रभो॥ स पश्य राम सहिमा त्वत्प्रशास्त्रं नैवने॥ किंतु सीतामहादेवी प्राय
दुःखं महत्प्रभो॥ तदेव स्मर्यमानं सविज्ञमुद्धृयेद्विनः॥ एवमुक्ते तु मुनिभिः शानुकोशं पुनः पुनः॥ ज
हासमधुरसाध्वी सीता जमकनंदिनी॥ उवाच मुस्मितापेवी मुनीनां मितभाषिणी॥ मुनयो यत उक्तं
हिरावरास्य वधं प्रति॥ परितस्तद्वाभाति प्रशंसनमिदं द्विजाः॥ रावरास्यो हि दुरातारो सत्यमेतन्न संश
यः॥ दशभिर्वदने वीरो जगदुद्धेजको हिसः॥ दशास्यस्य वधो विप्रान् प्रशंसामि हर्षिताः॥ एतत्तु त्वत्पुनः

रा. अ
३५

यो विस्मयं परमंगताः॥ किमेतद्विहोतुते परस्परमुखे क्षणाः॥ अयोनि संभवासीता काकुस्थ कुलमाश्रि-
ता॥ अस्मानपि जहासेयं किमेतन्नाविस्महे॥ तत्कृत्वा वनं तेषां भाषिता- - तनां॥ सीताभीता प्रणम्यो-
द्यैः कृतां जलिपुरासती॥ पृथग्जने वसुनो नाहमनृता भाषिणी॥ यदि वा क्षीपथमातदावक्षामि वादितः
अगत्य प्रमुखा विप्रासीतायाः वितथान्वितं॥ आकर्ण्य वनं तेषां नाप्रोक्षते कथ्यतामिति॥ ततः सीता
महाभागा प्रवक्तुमुपवक्रमे॥ प्रतीतमुनिवारेणै- - श्वैर्मंत्रिराः॥ प्रेरितमुखकान्॥ विनये वाभ्यनुशा-
प्य पूर्ववृत्तांतमादरात्॥ पूर्वविहरात् मुनयो यदा संपितु मंदिरं॥ तदैकोतिथिरूपेण ब्राह्मणः समुप-
गतः॥ आगत्य पितरं सत्यंतमुवाच द्विजोत्तमः॥ वतुरो वार्षिकात्मा सा त्वास्मामितव मंदिरं॥ यदि
शेवापरो सत्यं भवस्य परसंनिभः॥ जनको मत्पिता विप्राद्विजभक्तिप्रणयराः॥ ब्राह्मणां वासयामा-
सना मभक्ष्यं समादिशत्॥ असंयतस्य सेवायै निष्काधर्मभीरुणा॥ यदा यदा ज्ञापयेति द्विजः सप्त

रामः
३५

रमार्थवित्॥ तथा ह्यकरवतस्मसं विवसमतं द्विता॥ नाना तीर्थाभिगमनं कृतं तेन महात्मना॥ तत्रोपे
 त्य कथां श्रित्वाः श्रावयामास मां दिजा॥ सेवयामस धैर्यैरावा नुकुले-तर्पितः॥ कदा विद्यासराः श्रेष्ठः
 प्रियभाषी यदार्पतां॥ तद्वो ह्यमिधास्यामि शृणु तदिज पुंगवा॥ एकदा प्रातस्तथा यकृतं मैत्रकृता
 क्रिक॥ सीते इति समाख्याता प्रवक्तुमुपवक्तुमे॥ शृणु सीते मया हृष्टं मा श्रयं सकला तमे॥ दधिमंडोद
 काश्चैश्च परस्वाहूदकोधिकः॥ पुष्करदीपमावृत्य वर्तते वलया कृतिः॥ पुष्करं पुष्करे हृष्टं महावक्रि शि
 खोज्वलं॥ यत्रा युता युत युतं ब्रह्मराः परमासनं॥ मुने विश्रयसं पति सासूतरा वंद्यां मीनो कानां रावराणा
 एकसहस्रवदनो द्वितीयो दशवक्त्रकः॥ जन्मकाले सुरैरक्तं आकाशे रावरा दयं॥ लोकानां रावराणां ज्ञातं नो
 योगिकमेव च॥ कनिष्ठो दशकंठो यश्चित्किंठ प्रसादतः॥ लंकामधि वशत्पेधनदेन विनिर्मितां॥ ब्रह्मणे
 वरदानेन त्रिलोकी मवमन्यते॥ श्रेष्ठः सहस्रवदनो रावराणो लोकावराणाः॥ स्वभाविकवलेनासौ पुष्करदीप

रा

रा. अ.

३६

माभितः॥सूर्यवद्रमसौगृहकीडेकुंडकलीनया॥कुंतावलासमुद्रकंडुककीडनेस्थितः॥मानसोत्तरशैले
स्पष्टतुर्दिक्षुपराशिहि॥आख्यसंगृहीतानिदिगीशानिमहात्मना॥तत्रैवरमतेराजामातामहकुलैसह
तत्रेंद्रियापुरीरम्भासत्त्वतप्रतितिष्ठति॥अन्यान्यन्येभ्यपेवादात्मन्निभ्योराक्षसाधिपः॥विशोतोलंकतापुरी
परमदुर्लभा॥जगतांसारमाकृष्ययथासंस्थानमाडि॥चंपकाशोकमंदारकदलीनीपकार्जुनैः॥पाठला
शोकजंबूभिःकोविदारैश्चयंपकैः॥पतशैहालतालैश्चतमालैर्देवदारुभिः॥वकुलैपारिजातैश्चकल्पवृ
क्षैरलंकृतो॥अन्यैश्चविविधैर्वृक्षैःसर्वर्तुकुसुमैज्वलौ॥दिव्यगंधरसैर्दिव्यैःसर्वर्तुफलसंयुतैः॥भ्रमरैको
किलैर्नीनावर्णापक्षिभिरुज्ज्वला॥शातकोभमयैकैश्चित्केकेविदग्निशिखोपमैः॥नीलांजननिभैश्चान्यैः
शोभितापरपादपैः॥दीर्घिकासंतिवद्योत्रजलपूरामहोदया॥महार्हमरिशोपानांस्फाटिकांतरकुं
ठिमा॥फुल्लपद्मोत्पलवमाश्चक्रवाकोपशोभिताः॥दास्यहारासद्युष्टातंसंसारसनादिताः॥तत्रत

रामः

३६

ब्रावने देशा वैदूर्यमणिसंनिभाः॥शा द्र लैः परमोपेताः सुवार्थमुपकल्पिताः॥सर्वर्तुसुखदारम्भाः पुरको किल क
त्मखा॥ये वृक्षवन्दने तिष्ठन्त्येव कौवेर्यो स्थिताः॥मंदिरे न्येषु शैलेषु ये वृक्षास्तत्र संस्थिताः॥नानामणिसमै
भूमिः मुक्ता जालामयी तथा॥विविधवद्भसोपाना प्रासादैरुपसोमितः॥पुरद्वारसमाकीर्णा पुरी परमशोः
मिताः॥नदै वैरनुभूयेत स्वर्गिभिः नानुभूयते॥तत्पुरी स्थित संतप्रेतपः कुर्वीत सत्तमः॥तस्यां सहस्रवदनो
रावणो राक्षसाधिपः॥भाते जगद्वसी कृत्य हेलया वा कुलीलया॥इन्द्रादीन्त्रिदशान्सर्वान्गलेष्व्वासकिं न रा
त॥गंधर्वान् दानुवाभीमान् विद्याधरां तथा॥बालनकीडनया कीडे तमहं मन्येत सर्वपं॥सद्यदा सर्वलोकानां
त्रासन समुपारभत॥तदा पितामहो भैत्य पुलस्त्यो विश्रवास्तथा॥न्यवारयन्यलततं तात बत्सेति भाषकाः
एवं स रावणो देवि सहस्रवदनो महान्॥पुष्करद्वीपमासाद्य वर्तते जनकात्मजे॥तस्यानुजो दशास्यो यं
लंकायां जानकी स्थितः॥विवाणीत्यादिनिमेषं सयित्वा विप्रो मासांश्चतुरो पापयित्वा राजानं मां वशिष्ठो

रा. अ.

३७

जयित्वा जगामैष प्रोषित तीर्थयात्रां ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये ॥ **भूतोत्तरकाण्डे सीताभाष्ये**
रां नाम सप्तदशः सर्गः ॥ एवं सरावणे विप्रसहस्रवदनो महान् ॥ प्रोषितेन दिजेनाहं श्रुत्वा श्रयं विविस्मि
ता ॥ अघापितन्मम हृदि जागत्कंहिवर्तते ॥ यत्पामे वाङ्मयीये रादशास्यो रावणो हसः ॥ साजगः ससुता मात्स्यस
ध्रातृकस वांधवाः ॥ मत्कृते वपुरीदग्धासे लुब्धश्च वारिधौ ॥ सुग्रीवेण सहा येन तथा हनुमदादिना ॥ इदं लोकोत्त
रं कर्म कृतं लोकमिहं महत् ॥ तथापि हृदि मे नैतदाश्रयं प्रतिभाति हि ॥ यदि तस्य बधं कूर्माद्रावणास्य दुरात्
मनः ॥ सदा सभाष्यते कीर्तिजगत्वास्य मवाप्नुयात् ॥ भूतो मे हसिता विप्राः क्षमध्वं त्वलनोपमा ॥ आक
र्ण्य सुनयः सर्वे लाघुसाध्वतिवादिनः ॥ जानकीं प्रशंसं सुते सर्वलोकहितैषिणी ॥ राघवो वचनं श्रुत्वा सी
ताया वीर्यवर्धन ॥ सिंहनादं विनोदयैः सर्वनाशापयन्नुभुः ॥ सुनयोद्यै वगंतव्यं रावणास्य मया यवैः ॥ लक्ष्म
णां भरतं वैवशत्रुघ्नं वापि सत्प्रभुः ॥ मित्रं सुग्रीवहनुमत् सर्वेषां वरदा वयः ॥ गच्छामः सहितास्तत्र सैनिकैः

रामः

३७

सहःसंविभिः॥ इत्याज्ञाप्य महाबाहुः सस्मारपुष्पकरं॥ स्मरणादागतास्तत्र पुष्पकोरथसन्नमः॥ तत्रारुहं
हवीरासमवंद्रुरोगमाः॥ भरतो लक्ष्मणाश्चैव शत्रुघ्नश्चामित्युतिः॥ सुग्रीवप्रसूताः सर्वेवानराजितका
शिनः॥ विभीषणो महाबाहुः सहर्क्षो गणौ प्रभुः॥ मात्रापिवाप्य कथनादज्ञाना बोधिता नयाः॥ सीतयारा
मकार्यार्थं निर्ययोराघवाज्ञया॥ सुमंत्राद्यामंत्रिताश्च नमयस्तेयनिर्ययुः॥ नानाशस्त्रप्रहरणालुता युध
कलापितः॥ मुमुक्षो हिंसापंभमहाघोरा मश्वला॥ मनुशब्देन रामस्य सिंहनादेनैव हि॥ बबालवसुधाशै
लो वेलुपेतुश्च हाश्वखात॥ नयो सुव्यान् समुद्रांश्च समुद्रेताश्च कंपिरे॥ सुग्रीवो हनुमान्नीलो जांबवान्नलए
वव॥ अमंतः हरते सर्वे निर्ययुः रामशासनात्॥ ततया सीतया सार्द्धं रामवद्रो महाबलाः॥ प्रोत्साहयंतो वव
नैरनिर्ययुजितकाशिनः॥ रामास्तया पुष्पकंतदाकाशपथमाश्रितं॥ मनोमारुतवेगेन लक्ष्मणेन गरुडो यथा॥
जगाम पुष्करं दीपयन्नास्तेमानसो जमाः॥ साद्य विस्मितास्ते महाबलाः॥ किं विभ्रं किं तिति प्रोत्तराश्चर्यभुभल

रा. अ.

३८

क्षणाः॥ राघवो धातुभिः सार्धं सहवानरपुंगवैः॥ सिंहनादेन नापोवैः धनुश्चाप्यवकर्षयत्॥ ससत्तु मूलो भूत्वा
पृथिवीवांतरिक्षमे॥ पातालववीराश्चैव पूरयामास सर्वतः॥ रावणाः सहस्रो न तस्यो किमेतदिति सबदन्॥ तत्रा
थराक्षसक्रुद्धसर्वएव विनिर्ययुः॥ अहो कृतस्त्रितः शक्यो यमाधु सर्वे निरूप्यतां॥ इत्याभाष्य राक्षसेन्द्रो राक्ष
सेन्द्रैर्महाबलैः॥ मगरान्निर्ययौ शीघ्रं संपद्यौ सुपुटो वली॥ द्वादशादित्यराकाशः सहस्रवदनो महान्॥ द्विसहस्र
भुजोऽपि तौ द्विसहस्राणुलोचना॥ महानेयसनाध्यानो वडवानि समक्रुधा॥ गतयोजनवित्तीतारिथे सूर्यस्त
विते॥ नामाधुधानिसंगृह्य परिघप्राप्तमो महान्॥ भुभुंडी परभूयंठालो हनुज्जरवक्रकं॥ पाशांश्च विविधा गृह्य
वानरा कर्ममार्जितान्॥ विद्यादानक्षरधारांश्च अर्द्धवज्राहती नयि॥ नानाधुधसहस्राणि नानाविधनुषिव
प्रगृह्य सहसा प्रायात्यत्र रामे॥ धनुर्धरः॥ लोवनैः क्रोधसंदीप्तः कल्काभिरिव दीपिकैः॥ कोयमीत्यब्रवी क्रोधा
तजनलशेषमन्निव॥ सिंहनादं समपुरेरिपुत्वा दित्समर्जह॥ समपिरिपु रत्नीति दर्पणः समुपस्थितः॥ इ

रामः

३८

श्याककुमानाभ्याः प्राणपरीक्षया ॥ पातालविवरेः स्वर्गैस्वर्गैः पातालमेककं ॥ देवलोकान्तराङ्गुर्धामलो
कत्रिदिवौकशाः ॥ उधृत्य पृथिवीं ह्रियामनंतं नखराग्रैः ॥ ब्रह्माणां वारयामास सांतपनं प्रियभाषितैः ॥ अन्यथा
राक्षसमृतेनारक्षं गतीतले ॥ सूर्यबंद्रमसौ भूत्वातिथिप्रगाथवत्तहं ॥ करिष्यामिव ब्रह्मत्वं मिंद्रत्वं पृथिवीं क्रि
या ॥ इत्येवं वक्तुं धामर्जनामगामलिखंप्रभो ॥ सेनाध्यक्षारक्षसे दारासासार्धं समागताः ॥ नानाप्रहरणोपेता
नानारथपदातिनः ॥ एककस्यापि पक्षाजगतीनेति मत्तमे ॥ केवाविदपि नामानि भारद्वाजनिबोधने ॥ को
टिशोमनशः पूर्णाः शलघाटो हलीमकः ॥ पिछलकौरापः चक्रः कालवैगः प्रकालतः ॥ हिरण्यवाहुः शरणाः क
क्षकः कालदंतकः ॥ पुच्छं डको मंडलकः ॥ पिंगसेक्रारभेराकः ॥ उच्छिकः शरभो भूद्रो विवयना विरो हराः ॥ शिलिः
शलकरोमूकः सुकुमारः पुरेपराः ॥ मुद्गरः शशरोमावसुरोमायमहाहनुः ॥ पारावतः पारिषामपांडुरो हरिराः क
शः ॥ विहंगः शरभो द-प्रमोदमहताघनः ॥ एकरः कुंडरो वेशीत्कंधकुमारकः वाहुकः शंखवेगश्च धूर्तकः ॥ पा

रा. अ.

३८

पातकौशंकुकर्णाः पिठरकः भैरवो मुंडवेरागः पिषगः श्रोतपालकः ॥ रिषभो वेगवान्नाम पिंडारकः महा
हनूरक्रांगः सर्वसारगः समृद्धः पाठवासकौ ॥ वराहकोरावरांकः सुमित्रः श्रित्रवेगिकः ॥ पराशरस्तरु
णिको मंनिस्कंधस्तथारणः ॥ सेनाध्यक्षामहाब्रह्मकीर्तिताकीर्तिवर्द्धना ॥ प्राधान्येन वक्रत्वाद्गुनसर्वेषु
रिकीर्तिताः ॥ नशकापरिसंख्यातुं ये युधापसमागताः ॥ नीलरक्तासिताघोरा महाकायामहाबला
सप्तशीर्षादिशीर्षावयवंशीर्षस्तथापरे ॥ कालानलमहाघोरादुताससमविग्रहाः ॥ महाकायामहा
वेगाः शैलशृंगसमुद्रया ॥ योजनायामवित्तारद्वियोजनसमायताः ॥ कामरूपाकामवलादीजानल
समन्विताः ॥ अन्ये च बहवः भूराः भूलपदीशधारिराः ॥ दिव्यप्रहरणोत्तानानामेव विभूषिताः
भृशानामनिवान्येषां येन्येरावरासैनिकाः ॥ शंकुकर्णो निकुंभश्च पद्मकमुदरवव ॥ अनेतो वा
दशभुजो तथा कृष्णो यकृष्णकौ ॥ प्राणाः श्रवाः कपीस्कंधकां वनाक्षोजलंधम ॥ अक्षसंतर्दनो ब्रह्म

रामः

३८

नृकुनदीकस्तमोद्युक्तः॥एकाक्षो द्वादशाक्षश्चतथैकैकजगमिधः॥सहस्रवाहुर्विकटो व्याघ्रा रापभितिकं
पनः॥पुराणनामानुनामायसवक्रः प्रियदर्शनः॥परिश्रित्यकोकनदः प्रियव्यात्मानुलेपनः॥मज्जोदरोग
जशिराः स्कंधाक्षः शतलोचनः॥ज्वालाजिककरालश्चशितकेशोजटीहरी॥चतुर्दंष्ट्रोद्युतिक्वश्चमेघनाप
ग्धश्रुवाः॥विद्युताक्षोधनुर्विक्रोजाठरोमारुताशनः॥उदराक्षोरभाक्षश्चवज्रनाभीवसुप्रभः॥समुद्रवे
गोविप्रेन्द्राक्षैलकेपीतथैवव॥एषमेघप्रवाहश्चतथानंदोपनंदकौ॥धूमश्चेतकलिंगश्चसिद्धार्थविर
दस्तथा॥प्रियकश्चैरनंगश्चगोनंदश्चप्रतापवान्॥आनंदश्चप्रसीदश्चत्वत्तिकोक्रवकस्तथा॥क्षेमवा
हः सुबाहश्चसिद्धपात्रश्चसुव्रतः॥गोव्रजः कनकापीडो महापरिषदेश्वरः॥गायनो हसनश्चैव वाराखक्रुः
श्चवीर्यवान्॥वैतालीगनितानिश्चमथायकथवानिकौ॥हंसजः पंकदिग्धांगसमुद्रोन्मादनस्तथा॥हरती
कटः प्रवासश्चश्चेतसिद्धश्चनंदकः॥एतेपुराणवरासैम्यपालाः नानाप्रधाप्राहरणारथेषु॥हंसैषुराष्टस

येषु वीरारामं प्रमथ्योक्तसिंहनादाः ॥

~~सैन्यनिर्माणं नाम च सदाः सर्गः ॥ १८ ॥~~

॥ इत्यार्षे रा मायरो वाल्मीकीये भादिकायेऽनुतोत्तरकांडे रावरा

॥ रावरास्यौरसां पुत्राः सहस्रक्षसगुंगवाः ॥ नानाप्रहरणोपेतानु

पुत्रः राघवं रो ॥ नामान्येषां प्रवक्षामि भारद्वाज भृशं घमे ॥ कालकंठः प्रभाषश्च तथा कुंभांडकोपरा ॥ कालक
क्षः शितश्चैव भूतलोन्मथनतथा ॥ यज्ञवाहुः प्रवाहुश्च देवघाती विसौमप ॥ मज्जरत्नश्च महतिजा शशिकाथ
वसुप्रतः ॥ तुहरश्च तुहारश्चित्रदेव वीर्यवान् ॥ मधुरमुप्रसादश्च किरीटश्च महाबलः ॥ वसनो मधुवर्णश्च
कलशोदर एव च ॥ धर्मदोमन्मथकर भूवीवक्रश्च वीर्यवान् ॥ स्वेतवक्रश्च सुवक्रश्च वारुवक्रश्च पांडवः ॥ दंड
वाहुः सुबाहुश्च रजःकोकिलकतथा ॥ अवलः कालकाक्षश्च बाले सोरालभक्षकः ॥ सवानकोकोकनदोग्
ध्रपन्श्च जैवुकः ॥ लोहाजवक्रो जवनः कुंभवक्रश्च कुंभकः ॥ मुंडग्रीवश्च कृष्णो जासहैवक्रश्च कुंजरः ॥ एते रा
वरा पुत्राश्च महावीर्यपराक्रमाः ॥ वाहुशर्पे सिंहनादैः पूरयेतापिशोदरा ॥ एषां सैन्ये सहस्राणां सहस्रा एव

रामः

४०

वुदनिव॥ नानाकृतिरथोक्तपाविविधापुधपातय॥ कर्मकृत्तवक्रावदीर्घवक्रश्चसर्वशः॥ गोमायुमुखवक्रा
श्चशशोष्कमुखस्तथा॥ खरोष्ठवदनाश्चैववराहवदनास्तथा॥ मनुष्यमेषवक्राश्चशृगालवदनास्तथा॥ मा
र्जरशशवक्राश्चदीर्घवक्राश्चकेवन॥ वक्रलोलूकवक्राश्चकाकवक्रास्तथापरे॥ आखुवभुकवक्राश्चमयूर
वदनास्तथा॥ मत्स्यमेषाननाश्चान्येज्जाविमोहियानना॥ जसशाईलवक्राश्चदीपिसिंहाननास्तथा॥
भीमागजाननाश्चैवतथानक्रमुखास्तथा॥ गरुडाननाखक्रमुखावृककाकमुखास्तथा॥ गोरुखरोष्ठमुखश्च
न्येवृकदंशमुखस्तथा॥ महाजठरपादांगात्तावकाक्षाश्चदुर्मुखा॥ पशवमुखश्चान्येतथा॥ एषमुखपरे
कोकिलाभाननाश्चान्येस्येनतिजिरिकानना॥ कृकतासमुखश्चान्येविरजांवरधारिणा॥ ब्यालवक्राः सु
कमुखश्चंद्रवक्राः सुभाननाः॥ आशीविषाश्चौरधरागोनासावरणास्तथा॥ स्थूलोदराः कृशान्याश्चः
स्थूलांगाश्चकृशोदराः॥ कृत्वयीवामहत्करानिनाव्यालविभूषिताः॥ गजेन्द्रवर्मवसनास्तथा॥ कृष्णंजि

रा.अ.

४९

नांवरा॥ स्कंधे मुखे द्विजश्रेष्ठ तथा पुरतो मुखे॥ पृष्ठे मुखे तथा जंघा मुखे अपि॥ पाश्वर्निनाश्ववह्वोनाना
देशमुखे तथा॥ तथा कीटपतंगानां स दशास्या महावलाः॥ नानापालमुखे श्वान्ये वक्रवाक्युशिरोधरा॥
नानावक्षोभुजाके विदुजंगवदनापरे॥ वीरसंवृतगोत्राश्च नानाफलकराक्षसा॥ नानावेशधराश्चान्ये नाना
माल्यानुलेपना॥ नानावस्त्रधराश्चैव चर्मवाससरुवव॥ उत्सीधराः मुकुटिनः कंबुग्रीवाः सुरवसः॥ किरीटि
नः पंखशिखास्तथा कटिनमूर्धजाः॥ त्रिशिखादिशिखाश्चैव तथा सप्तशिखास्तथा॥ शिखंडिनो मुकुटिनो
मुंडाश्च जटिलास्तथा॥ विभ्रमालाधरा केचिद्रोमाननास्तथा॥ विग्रहेकवशानित्यं भयोपाः सुरसन्नमैना
कलनिर्मोसवक्राश्च दीर्घपृष्ठाश्च निरूपराः॥ स्थूलपृष्ठादीर्घपृष्ठाप्रलवोश्चेहताः॥ महाभुजाः
स्वभुजाः कृत्स्नगात्राश्च वामनाः॥ कूटजाः कृत्स्नजंघाश्च कृत्स्नकर्णाशिरोधराः॥ हस्तिनासा कूर्मनासानृचना
सास्तथापरे॥ रावतोंद्रनिभाश्चान्ये दीप्तमंतःस्वलंकृताः॥ पिंगाक्षा शंकुकर्णाश्च वक्रनासास्त

प्रशवेदरमेहना-पा० ३

रामः

४९

धापरे॥ पृथुदंष्ट्रामहादंष्ट्रास्थूलोद्धाहिरिर्मूर्धजा॥ नानापदौष्टदंष्ट्राश्च नानारत्तिशिरोधराः॥ नानाचर्माभि
रानाश्च नानावासाश्च सुव्रतः॥ हृष्टापरिपतंति स्म महापरिघवाहव॥ दीर्घग्रीवा दीर्घनखा दीर्घपादशिरोभु
जाः॥ पिंगाक्षानीलकंठाश्च स्वर्गाकर्णाश्च सुव्रतः॥ वृकोदरनिभाश्चैव केविदजनकत्रिभा॥ स्वेताक्षालोहित
ग्रीवापिंगाक्षश्च तथापरे॥ कल्पायावहो विप्रवित्रवर्णाश्च केवनः॥ वामरापीडकनिभास्वेतलोहितवा
जपः॥ नानावर्णासवर्णाश्च मयूरमदृशः प्रभाः॥ शापोद्यतकरा केविद्यापि स्याः खरानना॥ शतघ्नी वक्रह
स्तावतथा मुशलपानयः॥ असिमुक्तरहस्ताश्च दंडहस्ताश्च केवनः॥ गडाभुशुंडीहस्ताश्च तथा तोमरपा
तायः॥ अयुधैर्विविधैर्धोरैः महात्मानो महागजाः॥ महाबलामहावेगा असंख्याता विनिर्ययुः॥ घंटाताल
विनशगाननृतते ररागजिरे॥ कौटिशो विकृतरूपभाषिणो यातुधानगरो न्यपालकाः॥ दुद्रुवः रघुकलाव
तंसकंठरूपावहन्यपोथवापिन॥

॥ इत्यादिगामापरो वाल्मीकीये आदिकाव्येऽनुतोमरकांडे राव

रापुत्रनिर्घातामसकोनविंशतितमः सर्गः ॥ ॥ धनं प्रियविधूनात्ततो वै श्रवणानुजः ॥ कोयं भित्त
 र्छमायातशतेविंशतपरोभवत् ॥ ततो गगनसंभूता वारुणी स सुप पश्येत् ॥ भोरावरा महावीर रामोयं स तथा
 गतः ॥ राघवोयमयोध्याचारजाधर्मस्वरूपधृक् ॥ लंकायां निहतोनेनदारामधीतवानुजः ॥ त्वद्वधा
 र्थनिहायातो विभीषणा वसुप्रदः ॥ भ्रातृभिः वानरैश्चक्षैराक्षसैर्वानरैर्वृतः ॥ श्रुत्वा सुमानुषं वाक्यं
 रावणो लोकरावराः ॥ क्रुद्धमाहारयामास द्विगुणं मुनिपुंगवः ॥ हन्यं तां वध्यं तां मे यमावेरिपुसंज्ञ
 कः ॥ मम निश्चयितसाक्षाद्राघवसमुद्रागतः ॥ इत्युक्त्वा वाराजानां निवर्त्तयेत् पर्वततोरणात् ॥ विक्षेपस
 हसारक्षः पुष्पकोपरिसुव्रतः ॥ राक्षसोसायम्घोरावानराक्षसमानुषान् ॥ वखाद्रकांश्चिदपरान्योपया
 मास दार्यतां ॥ सावता स्वामृगी सेनाराघवस्मयमानुषी ॥ रावरास्तानुगान् वीरान् जघान वानपर्वतैः ॥
 तेन्योन्यं वर्द्धिमुखं तोयुयुधुः सै नितोतमाः ॥ पेतुर्भक्षुश्च मुमुक्षुराक्षमावानरानराः ॥ ततो रामो महाबा

कुमरतोल क्षमास्तथा ॥ शत्रुघ्नो हनुमान् वीरः मुग्धी वीजां ववास्तथा ॥ अन्ये वनलिनीलाया विभीषणाः पुरोगमाः ॥
युयुधत्ते महाघोरं महाघोरे रागिर्जरे ॥ निर्युग्मश्चापिनः दुश्चक्रिदुश्चापिराक्षसः ॥ जहृर्धुत्ते महात्मानः संग्रामे
मेष्वनिवर्तिनः ॥ उत्क्रुधः त्योऽपि कैलासे श्चश्चालनवमेहनि ॥ रक्षसां सिंहनादैश्च परिपूर्णं निभस्तलं ॥ तमायु
ध्यतमुदिताराक्षसोऽमहाबला ॥ प्रेषयित्वा नरानीकं समुद्यतशिलायुधं ॥ युयुधुः राक्षसैर्न्यंबनरराक्षसघान
रा ॥ हृत्पथरथसंवाधो वीकीर्णी शतनादितं ॥ नीलजीमूतसंकाशौ समुद्यतशिलायुधैः ॥ दीप्तानल-विप्रख्यैः ने
र्जितैः सर्वतो वृत्तं ॥ तदीक्ष्मराक्षसवलं लब्धलक्ष्मणागमाः ॥ क्रुद्धं तद्राक्षससैन्यं जघ्नुः शुभशिलायुधैः ॥ तेषां
दपशिलाशैलेस्तां वक्रवृष्टिमुन्नमां ॥ दृष्ट्वौ घेवज्रसंकाशौ हरयो भीमविक्रमाः ॥ शिखरैः शिखराभारैश्चा
तुधानां नमर्दयन् ॥ निजघ्नुः समरे क्रुद्धा हरयो राक्षसार्थमान् ॥ केवेष्वथ गमान् वीरान् गजवाजिगतान
पि ॥ निजघ्नुः सहस्रोऽप्युद्धातुधानान् लवंगमाः ॥ शैलभृङ्गनिभां ते तु मुष्टिनिष्क्रान्तलोचना ॥ वेधुपेतु

रा. ज.

४३

श्वनेडुश्चतनोराक्षसपुंगमाः॥ ततः शूलैश्च वृक्षैश्च विमृष्टैर्हरिराक्षसैः॥ मुहूर्तेनाद्यताभूमिः स्भवकोरि
तस्तता॥ विकीर्णैः पर्वताग्रैश्च रक्षोभिरुपमार्दितैः॥ आक्षिप्ताक्षिप्यमानाश्च भग्नेशोष्ठाश्च वानराः॥ वानरा
नृवानरे नैव जघुराद्यो हिराक्षसाः॥ राक्षसान् राक्षसैव पिबुवन् रायुधिः॥ आक्षिप्य वशिता जघुः राक्षसा
वानरांस्तथा॥ तेषां नादित्यशस्त्राणि जघुस्तानपि वानराः॥ निजघुः शैलशिखरे विमिन्नाश्च परस्परं सिं
हनादरविनेडुश्चरन् वानराक्षसाः॥ छिन्नावर्मतनुवाराणां राक्षसा वानरैः कृताः॥ मुश्चाव रुधिरं तेभ्य
स्तवन्तः पर्वताद्ब॥ रथेन रथिनां वापिराक्षसं राक्षसेन व॥ ह्येन व ह्येन केचिन्निष्पद्युर्धरणीतला
न॥ तस्मिंस्तदा संप्रतिसंवृते कोलाहले राक्षसराजधान्यं॥ संहृष्यमानैश्च वानरैश्च निपात्यमानै
श्च महाबलेषु॥ महर्षयो मृतगणाश्च नेडुः तेनापि सर्वहरयः प्रहृष्टा विलेडुरक्षोभितसिंहनादैः॥
॥ शिवायैतस्मादयो वाल्मीकीये आदिकाव्ये भुक्तान्तरकांडे संकल्युद्धनाम विंशः सर्गः॥

रामः

४३

ततो रथमारुततुल्यतेगमारुतशक्तिं निशितां प्रगृह्य ॥ सरावरागो रामप्रवलं प्रहृष्टं विविश मने स यथा
रावौघं ॥ सवानरान्हीनवला निरीक्ष्य प्राणो नदी मे नरराजराजा ॥ एकक्षरो नैवि पुरिर्मरात्माव- तु मे
रुन्नरवानरांश्च ॥ मनसा विंत यामास सह श्रकधरस्वराद् ॥ एते क्षुद्राः समायाताः प्राणां त्यक्त्वा धना
निव ॥ द्वीपांतरं महत्प्रस्थमममुच्छामिकां क्षिताः ॥ किं स्यान्महेतकैश्चुद्रैः नरवानरराक्षसैः ॥ यस्माद्दे-
शात्समायातात्कपदेशं प्रापयाम्यहं ॥ क्षुद्रकेषु सराघातनप्रसंसंति पंडिताः ॥ इति संविं त्यधनुषावायया
त्यंमुमोबह ॥ तेनात्मेणानराक्षसानराक्षसाहिते ॥ यस्मात्प्रस्मात्समायातास्तंतं देशं प्रयापिताः ॥
गलहस्तीकथाविप्रावोरानूराजभगवद् ॥ ते सर्वे स्मरुहं प्राप्य अस्त्रवेगेन विस्मिताः ॥ कल्पिता कुत आ-
याता मन्येते त्वप्रवते ॥ प्रलयानिलवेगेन अत्मेणार्चयिता भृशं ॥ भरतो लक्ष्मणा आदिशत्रुघ्नो हनुमान
पि ॥ सुग्रीवनलनीलाया हरयो निलरंहसः ॥ विभीषणा पुरोगाश्च राक्षसकूरविक्रमाः ॥ वानराश्च नराक्ष

क्षाराक्षसाभक्षताग्रहं॥ प्राप्तातिविस्मिताः सर्वशोतरोराममेवहि॥ पुष्पकेपुष्पकेतिष्ठन्ससीतौराघवः प्र
 रं॥ आतेस्मानास्तवर्गोयंरामंवालप्रितुंक्षमः॥ महर्षयोपितत्रासनकिमेतदितिस्मिता॥ सावित्रीतामहा
 भागातत्रातेस्मभुविस्मिता॥ गंधर्वनगराकारंदृष्टारामवलंमहत॥ स्वस्तीतिवदःसौम्याशांतीयेषुःमह
 र्षयः॥ अंतरिक्षवराःसर्वेहाहाकारंप्रवक्रिरे॥ देव्याभमिमुखविप्रकिंकृतंरावणोनहि॥ गरुडस्थोयदा
 विष्णुःरावणंहंतुमागतः॥ लीलयालवणांभोधौक्षिप्रोविष्णुसर्वीर्यवान्॥ सादृहासंविनयोश्चैराक्षसा
 वामपाणिना॥ ततःप्रभृतिदेवायेगंधर्वाकिंनरानराः॥ गंधमस्यनरुहंतिशाईलस्येवजंशुकः॥
 सोयंविष्णुःदशरथाज्ञातोदेवःसनातनः॥ अस्माकंभागधेयेनरामोज्ञेयनरावरां॥ परस्परंसुराः
 सर्वेवदंतरद्वनस्येस्थिताः॥ ननर्दवसहस्राक्षःक्षुद्रंमत्वासरावरां॥ विशिस्मापवरासोपितदृष्ट्वाड
 करंररां॥ क्रोधमाहारयासासरावरास्यवधंप्रति॥ ततःकिलिकिलाशक्यंकरूराक्षसपुंगवाः॥ स

राघवः पद्मपत्न्या सलोचनो ज्वालतु को पेरा द्विषन्नुषैषा ॥ रामं प्रमुक्तं न शशा कमोहिनीव कपिरेवारिधयो ग्रहा
भूषि ॥ ~~॥ इत्यार्षेः समाप्तो वाल्मीकीये भाषिकाव्ये ॥~~ ~~भुतोत्तरकांडे रामसैन्यविक्षेपणां नाम सप्तकविंशति~~
~~मः सर्गः ॥~~ ॥ विनर्दतं रिपुं दृष्ट्वा रामः शत्रुमिव हृताः ॥ ज्वालवसकोपेन रक्षसां सहजोरिपुः ॥ विवक्रयध
नुवराणां श्लिषेयमममुषुः ॥ तिलशः खंडयंति स्म वाणाराक्षसपुंगवान् ॥ कदाधनुषिसंधने कदापि विस्मृति
प्रभुः ॥ नांतरं दृढशोकश्चिच्छिन्नास्यः ररयं पर ॥ यवानराक्षसान् रामो रुद्रः पशुगणानिव ॥ तदृष्ट्वा दुष्करं कर्म
कृतं रामेण रावणः ॥ अनीकाग्रसनासाग्रमुयधेराघवेन हि ॥ रेरेराक्षससेनान्यप्रेक्षका इव तिष्ठय ॥ अहमेको ह
निष्पामिनरमा कस्मिं रिपुं ॥ अद्यनिर्मनिवीं पृथ्वीं निदेव त्रिदिवं यथा ॥ करिष्याम्यहमेवैकः शोकयिष्यामि
वारिधीन् ॥ पर्यन्तान् शूरा विष्यामि घातयिष्यामि वैग्रहान् ॥ इत्युक्त्वा रावणो युद्धं रामेण सह वारभत ॥ तदभू
दैरथं युद्धं बलिवासवयोरिव ॥ रावणां प्राप्य रामो पिपरं हर्षमुपागमत ॥ तदभूदनुतं युद्धं युधैर्वैरो महर्षः

रा. अ.

४५

रां॥ रामस्य वमहागो वलिनी रावरा स्पदि॥ गांधर्वरा वगांधर्वदैवदैवेन राघवः॥ अस्त्रं राक्षसराज्यस्य जघान प
रमार्षवित॥ अस्त्रमुद्धेत परमो रावरा राक्षसेश्वरः॥ ससर्ज परमं युद्धः पुनरेव सराघवे॥ ते रावरा धनुर्मुक्ताः श
राकां वनभूषिताः॥ अभ्यवर्षत काकुत्स्थं स र्पाभूत्वा महाविषा॥ तत्सर्पवदनाघोरा वमंतो ज्वलनं सुरैः॥ रा
ममेवाभ्यवर्षत व्यादितास्माभ्या वहा॥ ते वासुकी समेत्य शैदीप्य भोगैः महाविषैः॥ दिशश्च विदिशश्चैव समं
तादाभ्युक्षौ भृशं॥ रामः संवरतो दृष्ट्वा पन्नगात्तामहस्त्रसः॥ सौपर्णमस्त्रं तत्तघोरं पुनः प्रावर्तय द्ररो॥ रामेण
वशरामुक्ता रुक्मपुंखा शिलासिताः॥ सुवर्णाकां वनाभूत्वा विवेहः शर्पशत्रवः॥ ते तान्सर्पान् शरान्जघ्रुः स र्प
रूपान् महाविषान्॥ सुवर्णरूपं पारामस्य विशिष्य कामरूपिणः॥ अस्त्रे प्रतिहते शूरो रावरा राक्षसाधि
पः॥ अभ्यवर्षत दारामघोरानिः शरविष्टिभिः॥ ततः सरसह शोरा राममल्लं कृत्वा कारिणः॥ रामवारा नभ्य
हनत्त घोरानिः शरविष्टिभिः॥ विषेऽपि देवगंधर्वाश्चारणा घितरक्तधा॥ राममार्तं तदा दृष्ट्वा सिद्धाश्चर्यं

रामः

४५

महर्षयः॥ रामवन्दसमं दृष्ट्वा ग्रन्थं रावरा वाङ्मयाः॥ प्रजापत्यं वतक्षत्रं रोहिणीशशिनः प्रिया॥ समाक्रम्य वृधः तस्थौ
प्रमानामहितेरतः॥ सधूमः परिवृत्तो निः प्रज्वलन्निवसागरः॥ तुल्यपातततः क्रुद्धः स्मृशं निवदिवाकरः॥ नष्ट
रूपश्च पुरुषो सदस्मिदिवाकरः॥ अदृश्यतकरां धाकः समस्तैर्धूमकेतुना॥ रामोपिवक्षाभृक्कुटिं क्रोधसंर
क्तलोचना॥ क्रोधं चकार सभृशं निर्दहन्निवराक्षसं॥ तस्य क्रुद्धस्य वदनं दृष्ट्वा रामस्य धीमतः॥ सर्वभूतानि
विज्ञेयः माकंप्रयतमहीतशः॥ सिंहस्तादूलवान्शैलः प्रज्ज्वालाकलाक्रमः॥ बभूववातिक्षुभितः समुद्र
इव पर्वतः॥ अस्माश्च स्वरनिर्घोषा गगने प्रतप्ता धमाः॥ औत्पतिका विनन्देन समंताः परिवक्रुः॥ लंका
यां रावरावधेयं प्रापुः शरः प्रभुः॥ जग्राह तं दारदीर्घं निश्च संशयि चोरगं॥ यमस्यै प्रथमं प्रापारगरूपो भ
वान्निधिः॥ ब्रह्मदत्तं महावारां जग्राह युधितदधेः॥ ब्रह्मणामिर्मितं पूर्वमिन्द्रायामिततेजसे॥ दत्तं सुरपतेः
पूर्वं त्रैलोक्यजयकांक्षिणः॥ यस्य काये शुप्रवतः फले प्रावकभात्करौ॥ शरीरयाकाशमयं गौरवे मेरुमंद

रौ॥पर्वत्वपिवविन्यतालोकपालमहौजसा॥धनदोवरुणाश्चैवपाशहस्तशशांतक॥जात्वमानंबहुपासुपुंखहे
 मविभूषितं॥तेजसासर्वभूतानांकृतंभास्करवर्षसां॥सधूममिवकालाग्निदीप्यमानंरवीयथा॥रथनागाश्ववृ
 दानांभेदवंक्षिप्रकारां॥परिघातासहस्रानांगिरीणांवेवभेदनं॥नानाहधिरदिग्धामैदोग्धंसुदारुणां॥
 कालाभंतंमहानादनानाशक्तिविनाशिनं॥शत्रूणांशत्रुजनंसपक्षमिवपन्नगं॥काकगृध्रवकानावगोमा
 युःवृकरक्षसां॥नित्यंभक्षप्रदंयुद्धेराक्षसानांभयावहे॥द्विषतांकीर्तिहरांप्रकर्षकरमात्मनः॥अभिमं
 अतनोरामक्तंमहेयंमहाभुजं॥वेदप्रोक्तेनविधिनाकुंडेलीकृत्यकार्मुकं॥सरावरापतंवैगविक्षेपशरमु
 त्रसं॥समायकोधनुर्मुक्तोहंतुरामेगारावरां॥धूमपूर्वंप्रज्ज्वालप्राप्यवायुपथंमहतं॥तंवज्रमिवदुर्ध
 र्वंवज्रपाणिर्विसर्जितं॥कृतांतमिववावाय्वरावरांवीक्ष्यतत्परः॥हंकृत्वाकिलजपाह्वारां कामनप्रा
 णिना॥तंशरंजातुयाहृष्यवभंजराक्षसाधिपः॥भगेतस्मिन्शरेरामोविमनाइवतस्थिवान्॥सहस्रकंठ

रः कृष्णः क्षरप्रगल्भायकं ॥ विद्याधराघवं वसे सर्वप्राणो नराक्षसः ॥ यक्षो निर्भिद्यशसरो रामस्य वमहात्मनः ॥
मित्रा महीवसहसा पातालतलमाविशत् ॥ ततो रामो मरुतेनाक्रुः पपात पुष्पकोपरि ॥ निःसंतो निश्चलश्चा
सौहासभूतानिवाकिरे ॥ प्राकपत महीसर्वसिपर्वतवनादिका ॥ सप्रयः कांदिशीकाते हारामशतिवापिनः ॥ दश
सतवदनो जितारिहयोरराशिरसि पुनर्तसाजपात्रः ॥ गगनतलगतानिपेतुत्काप्रलयनिवापि वमेनिरेज
नौघाः ॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये भादिकाव्येऽधुतोत्तरकांडे रामस्य प्रायितुं नाम द्वाविंशः सर्गः ॥
रामः तथा विध्वंष्टुमुनयोभयविकलाः ॥ हाहाकारं प्रकुर्वीत शान्तिये मुश्च केवनः ॥ तदानुमुनिभिर्दृष्ट्वा सीते
मनाः ॥ वीक्ष्य प्रमुखाः सर्वे सीतां प्रोचुः महर्षयः ॥ सीते कथं आवितोरावराणो राघवत्वया ॥ समुत्पन्नो विधा
यं यघोरो जनकनंदिनी ॥ कृगता भ्रातरः सर्वे कृगता वानरर्षभाः ॥ मंत्रिणः कृगता भद्रे रामस्य किमुपस्थितम्
श्रुत्वेतद्वचनं तेषां मुनीनां भावितात्मनां ॥ रामं तथा विध्वंष्टुं शयानं पुष्पकोपरि ॥ पुंडरीकनिभेनेत्रे नि

रा. अ.

४७

मीलपरामूर्च्छनि॥ आलिङ्ग्य वीरया सुप्रप्रियामिधनुषः शरं॥ नन्दतराक्षसं वापिमहाबलपराक्रमम्॥
तादृहासं विनयोच्चैः सीताजनकनंदिनी॥ स्वरूपे प्रजहौ देवी महाविकटरूपिणी॥ ~~क्षुत्क्षामा कोटराधीव~~
~~वधमंतिलोचना॥ दीर्घजंघामहारावा मुंडमालाविभूषिता॥ अस्थिनी किंकिनी भीमानियवेगपरा~~
क्रमाः॥ खरस्वरामहाघोराविकृताविकृतानना॥ यत्तुर्भुजा दीर्घतुंडा शिरातंकरुणा ज्वलाः॥ लल
जिकाजटाजूटमंडितायंडरोमिकाः॥ प्रलंभोदरकालाभा घंटापाशविधारिणी॥ अरस्कंधरथातूणा
खजाखर्परधारिणी॥ स्पेनीवरावनरथे पपातनिमिषांतरे॥ शिरांसिरावरास्याशुनिमिषांतरमा
त्रतः॥ वह्नेन तस्य विद्धेदमस्त्राणी हलीलया॥ अन्येषां यो धवीराणां सिरांसि नखरे नहि॥ मित्रा
निपातया मासभूमौ तेषां दुरात्मनां॥ केषांश्चि पाठयामास नखैर्कोष्ठा निजानकी॥ खड्गेन वा क्षि
नत्कां चित्कुरात्पादांश्च विच्छिदे॥ खंडं खंडं च कारान्पानतिनशः कांश्चिदेनहि॥ अत्रान्यन्यस्य वाकर्षत

रामः

४७

याघातेन वकांश्चन॥ पार्श्वे विनिर्जघानाम्ना न पार्श्वे न्यान्नात्र पोषयत्॥ कांश्चित् शरीरवातेन दृष्ट्या प्यन्यान्म
पातयत्॥ प्रलयं कुर्वती सीता राक्षसानां भयं करी॥ निजघान दृष्टासेन कांश्चित् पृथु विधा करोत्॥ कांश्चि केशा
न्समासाध्निर्यप्येष महीतले॥ सरथा सजगान्साध्वा सगदसह तोरणात्॥ कांश्चित् यो घान समा कृष्य
मजयामास वोरिधौ॥ गले बद्ध केषां वित्वा रागा जग्राह ज्ञान की॥ केषां वित्त्वं भ्रातृ सिरां सिंघुत्वा तना
निहिउंकारेना दृष्टासेन कांश्चन घाता हाययत्॥ कांश्चित् प्रवृष्य वदनं पशुमार समारयत्॥ तां सर्वान्निमि
षो रौवति हत्य जनकात्मजः॥ तेषां संबेरा शिरसां मालाभिः कृत भूषणाः॥ रावणात्प शिरां सुग्रा रावणा
यनमूर्धनि॥ कंडुक क्रीडनं वक्रमनश्चक्रे मनस्विनी॥ एतस्मिन् च तरे तस्युरो मकूपे भ्य उज्जता॥ भ्रातरो
विकृतो काराः सा दृष्टा साः समा ययुः॥ सह कुंडक लीला यु सीताया त्सह भ्रमः॥ तासां का सो विदा रव्या
ख्येना मानि शृणु सुव्रतः॥ याभिर्व्याप्ता त्रयो लोका कल्पाणि भिश्च रावराः॥ प्रभावती विशालाक्षी

रा ३
४८

वालितागोनसीतथा॥ श्रीमतीवकुलावैवतथैववकुपुत्रिकाः॥ अस्मृतातावगोपालीवृहदवालिकातथा
जयावतीमालतीकाधुवरत्नाभयंकरी॥ वसुदामासुदामायविशोकानंदिनीतथा॥ एकवूडामहावूडावंक
नेमिश्वरीतथा॥ ३ जनीजयासेनाकमलाक्ष्मथशोभना॥ शत्रुंजयातथावैवकोधनाशालभीषरी॥ मा
धवीभभवस्त्रीतीर्थसेनीजटोज्वला॥ गीतप्रियावकल्पारणीकुडुरोमातिताशनाः॥ मेघस्वनाभोगवती
सुश्रुश्चकनकावती॥ अलालाक्षीवेगवतीविद्युजिक्कायभारती॥ पद्मावतीसुनेत्रावगधरावकुप्रोज
ना॥ सनालिकामहाजालीकमलावमहावली॥ सुदामावकुदामावसुप्रभायशस्विनी॥ नित्यप्रियाप
रानंदाशतोलखलमेखला॥ शतपंटाशनानंदावरणीववयुष्मती॥ वंदसीताभद्रकालीसयमला
कुंकारिकानिकुटिकारामावत्वरवासिनी॥ सुमंगलासुसपतीवृद्धिकामाजयप्रिया॥ धनदासुप्रसा
दावभवदावजनेश्वरी॥ सेंडीमेंडीसमेंडीववेतालजननीतथा॥ कंडुतीकंडुकावैवदेवमित्रासुदेविका

रामः
४८

लंवास्याकेतकीवैवयित्रसेनायलावला॥कुकुटिकासरवकातप्यायकुलिकाहग॥कालिकाकालिकाकांमि
कातथा॥शतोदरीवतुंडीवकोटरामेघवाहिनी॥सुभगालंविनीलंवावकुसुमलायिकथनी॥ईश्वरीधरा
वैवपिंगाक्षीलोहमेखला॥पुवकामधुलिकामधुकुंभातथैवव॥यक्षामिकामसुलिकाकारायुर्जर्जरी
नना॥ख्यातादहरदावैवतथाध्वमधमदिजः॥खंडखंडाद्युश्रोणिपूषणामणिकुटिका॥अम्लोवावे
वनिम्लोवातथालं वपयोधरा॥विष्णुवीणाधरपिंगाक्षीलोहमेखला॥शसोलोकमुखीहृद्योखरजं
घामराजरा॥शिशुमारमुखीश्वेतालोहिताक्षीविभीषणा॥जटातिकाकामवरीदीर्घजिकोचलोत्क
टा॥कोलेहिकायामालिकामुकुटामुकुटेश्वरी॥लोहिताक्षीमहाकायाहविषीडीवपिंडिका॥एक
त्वयासुकुमाकुश्रकरणीवकारिका॥मुरकरिविजुक्करिकारिप्रावरणातथा॥वनस्पथनिकेताव
गोकरणीमहिषानना॥स्वरकरणिमहाकरिभिप्रास्वनमहास्वना॥शंखकुंभश्रवावैवभंगदावम

रा. अ.

४२

हावला॥ गणावसु गणाद्यैव तथा भीमाथ कामदा॥ वतुष्यथरथायैव भूतितीर्थान्यगीश्वराः॥ प्रभुदाव वि
भूवैव सुखदाव महायशा॥ ययोदा गोमहिषदा सुविशालावतुर्भुजाः॥ प्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठा शरोरमाना सुरोचना
नौ काराणी सुख करणी विविशिराम भिनीतथा॥ एकवक्रा मेघरवामेघनामा विरेचन॥ सताश्चान्याव बहवो
मातरः कोटिकोटिशः॥ असंख्याता समाजमुः क्रीडितुं सीतया सह॥ दीर्घवक्षो दीर्घदंत्यो दीर्घतुण्डो दिः
जातमाः॥ सरसामधुराश्चैव यौवनस्थास्वलंकृताः॥ महात्पेन वशं युक्ता कामरूपवरास्तथा॥ निमंशिगा
त्राश्चेताश्च तथा कां वतसंनिभाः॥ कृष्णमेघनिभाश्चान्याधूत्राश्च द्विजपुंगवः॥ अरुणाभ्यामहाभागा दी
र्घकेशपशिता वराः॥ उर्ध्ववैरा धराश्चैव पिङ्गाक्षो लंबमेखला॥ लंबोदयो लिंबकरपितृथालंबपयोधराः
ताम्राक्ष्यताम्रवराश्च ह्यर्धक्ष्यश्च तथा पराः॥ शत्रूणां विग्रहे नित्यभयदाता भवंत्यपि॥ कामरूपवराश्चै
वं जरे वायु समास्तथा॥ शिरांसिराक्ष्यसांगुल्यगंडुशैलोपमान्यथा॥ विक्रीडुः सीतया सादृतस्मिन्नरा

रामः

४२

धरातले॥ मुंडमालाधराकांश्चिकांश्चितमुक्तविभूषणाः॥ रत्नांगरोमहाघोरे गृध्रकंकशिवान्विते॥ मासभृत्कपं
किते घोरे तत्र तत्र पुरोगमे॥ ननर्त्तनान की देवी घोरकाली महाबलाः॥ तदकं पेन पृथिवी नौरिवानिल बालिताः
येलुश्चभूधरा सर्वसमुद्राश्च वकपिरे॥ स्वर्गिणां वविमानानि गता ये तुः भयतो दिजः॥ सूर्यस्य दुद्रुभीता वाजिनो मु
क्तस्मयः॥ यदा मसे हे भानका भावरो दुर्वसुंधरा॥ गंतुं मेरुवपातालं सीताया तापयोडिताः॥ अट्टहासेन सीताया
मातृणां कुंकुतेन च॥ प्रलयं मे निरेलोकाः किमेतदिति विस्मिताः॥ धरापाताल गमनं वितर्क्य सुरसत्तमैः॥ संप्रा
पितो महादेव स्वयमाया प्रतापिरे॥ नानका पट्टविद्यासे सर्वरूपधरो हरः॥ आत्मानं संभयामास धरणी धृ
तिहेतवे॥ सर्वभारसहो देव सीताया दतले स्थितः॥ सर्वरूपविरूपाक्षः स्वस्थिताभूधरा तथा॥ तथाप्युपरि
गतो कानस्थानं सेहिरक्षणां॥ सीताया पदशौच्येन शिरसा कुंकुतेन च॥ विश्वासवातसंघातैः स्थिताभूभु
वा दयः॥ धरणीतनय धायत्री मनृत्य धरापमकृतसा वितयंतो दिजेन्द्राः॥ जयति सीते त्पादुरिंद्रादिदे

रा. अ.
५०

वाः सपदिभुवनभंगमन्यमानाविधेः ॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये ॥ नुतोत्तरकांडे सहास्रवद
नरावतावधोत्तामनयो विंशोऽध्यायः ॥ ॥ सरंभवेगसीताया वीक्ष्य ब्रह्मपुरोगमा ॥ सलोकपालास्त्रिदशा
क्राधिभिः पितृभिः सह ॥ प्रादापयतुमुद्युक्ताः सीतां ते तुष्टुवुः सुराः ॥ कदांजलिपुटो भूत्वा देवाः प्रशाम्य च पुनः पु
नः ॥ ब्रह्माद्याः क्षोत्रमारुधाः सीताराक्षसनासिनी ॥ यातामाहेश्वरी शक्तिर्ज्ञानरूपा तिलालसा ॥ अनयानिकले
तत्वे संस्थिते रामवद्व्रभा ॥ स्वाभाकि कीवत्तन्मूला प्रभाभानोत्तथामला ॥ एकासा वैष्णवी शक्तिरगोकोपाधिभोग
तः ॥ परापरेण रूपेण क्रीडती रामसंनिधौ ॥ सेयं करोति सकलं तस्या कार्यमिदं जगत् ॥ न कार्यं नापि करणमीश्व
रस्येति निश्चयः ॥ वतस्त्रः शक्रयो देव्याः स्वरूपेन वसंस्थिताः ॥ अधिष्ठानयशादस्याः जानक्यारामयोषिताः ॥ न
तिविद्याप्रतिष्ठावनिवृत्तिविरतास्मिताः ॥ वतुर्व्यूहस्ततो देवः प्रोच्यते परमेश्वरः ॥ अतया परया देवः स्यात्मा
नं नंदमस्तुते ॥ अस्यात्त्यनादिसंमिद्धमैश्वर्यमनुलमहत् ॥ तत्संबन्धादनंताया रामेण परमात्मना ॥ सैषा सर्व

रा. अ.
५०

श्वरादेविसर्वभूतप्रवर्तिका॥ त्वयेदं ब्राम्हणेदीशमायावीपुरुषोत्तमः॥ सैषामायात्मिकाशक्तिः सर्वकारासनातनाः
वैश्वरूपमहेसस्पसर्वदासंप्रकाशयेत्॥ अन्याश्चशक्तयो मुख्यानिर्मिताः एकाशक्तिः प्राणाशक्तिरिति त्रयं सर्वं सा
मेवशक्तीनांशक्तिसंतो विनिर्मिताः॥ एकाशक्तिः शिवे कोपिशक्तिमा मुच्यते शिवः॥ अभेदं वा नु पश्यंति योगिनः त
त्त्वदर्शिनः॥ शक्त्यो ज्ञानकी देवीशक्तिसंतो हिराचवः॥ विशेषः कथ्यते वायं पुराणोत्तमवादिभिः॥ भोग्या विश्वेश्व
री देवीरघूत्तमपतिवृत्ता॥ प्रोच्यते भगवान्भोक्ता रघुवंशविवर्धनः॥ संतारा सोपितेः सीतामंत व्याविवारतः॥ एकं स
र्वगतं सूक्ष्मं कूरस्यं मवलं कृवं॥ योगिनः तत्प्रपश्यंतितव देव्या परंपदं॥ अनंतमजरं ब्रह्म केवलं विष्कलं परम
योगिनस्तत्प्रपश्यंतितव देव्या परंपदं॥ सा त्वं देवी वपरमा नंदमिच्छतां॥ संसारताया नखिलान्च हंसीश्व
रसंस्तथा॥ नेदानीं भूतसंहारत्वया कथमिहेश्वरी॥ रावरां सुगतां हत्वा जगतीं सुखमाहितं॥ किंपुनर्नृत्पकलया
जगत्संदयते मया॥ एतत् श्रुत्वा विशालाक्षी ब्रह्मराणेन यनं ववः॥ जीतो सीता तदा प्राह ब्रह्मराणं महदैवतं॥ पतिमेपुंड

रामः

५९

रीकाक्षमुष्णकोपरिराघवः॥विद्वःक्षरप्रेराह्यदेशेतेमृतकवत्प्रभुः॥तस्मिन्नेवस्थितेदेवाःकिमिहानिजगद्विज्ञां॥या
समेकंकरिष्यामिजगदेतद्वरावरं॥अतैतववनंदेव्याःसंरंभसहितंसुराः॥हाहाकारंप्रवक्तुमेतंवयालवमेपि
नी॥ततोब्रह्मसुरैःसार्धंपुष्पकरधमास्थितं॥श्रीरामंग्राह्यामासस्मृतिस्मृशत्वपाणिना॥उन्नस्थोवम
हावाहुःरामःकमललोवनः॥रेरावतामुदुव्यतंभेद्यमदाराभेदितः॥द्रक्षस्याभ्रयमस्यास्यभृकुटिंभीषणा
कृतिं॥ब्रह्मदेवंधनुर्गृह्यपश्यंतिमिदंशात्पुरः॥नापश्यजानकीतत्रप्रारोभ्योपिगरीयशी॥नृत्यंतिवारांकानी
मपश्यद्वराणांगरो॥वतुर्मुजाललजिह्वाखड्गखपरवारिणी॥शिवरूपमहादेवहरिसंस्थापिगंवरां॥पिवं
तिरुधिरंभीमांकोटराक्षीक्षधातुरां॥जगत्यासेकृतोत्साहंमुंडमालाविभूषितां॥भीमाकाशभिररण्याभिः
क्रीडंतीरगामूर्धनि॥मुंडराक्षसराजस्यखेलंतिर्कुंडकुमुदाः॥प्रयध्वांतराभांदायर्परनादिनी॥अस्यमुंड
करोधुवृक्षतमावाचलंसदां॥कवंधानराक्षसानांवतयासहिनृत्यसः॥रथवाजिगजानांबसकासांनि

रामः

५९

लोकयत्॥ तद्वृत्तमुमह घोरं घेत राज रेसमं॥ कालीबावीस्पृत्तपतीमातृभिः सहितां विज॥ पपात हस्ता द्रा
मस्य वैयतशसरंधनुः॥ भयाव्रनिर्मिमीलासुरामः पद्मविलोचने॥ इत्येवंविस्मितं दृष्ट्वा प्रसोवावरपूजमं
त्वादृष्ट्वा विकलं सीता कृच्छ्रं वापिवरावरां॥ रथादरं स्कंधसती पपा मुंडराक्षसराजस्य खलं ती कंडुकं मुदा
प्रलयं तरणामूर्धनि॥ भीमाय मूर्तिमालं व्यरो मयूपात्रमातृकाः॥ राक्षसां निधनं कृत्वा नृत्पंतीयं व्य
वस्थिताः॥ अनयो सहितो राम भृजस्य वशिलुप्यसि॥ नानयाः सहितारामः किं विक्कर्ममिपि छपः॥ इति
बोधयितुं सीता वक्त्रारतदनिदिता॥ यस्यैतां ज्ञानकीरामत्पजभीतिं महाभुजः॥ निर्गुणां सगुणां साक्षी
त्सदस्य क्रिवाजितां॥ इत्येवंप्रहिरावबोनिषो निशं स्पृशति सुखमाहितं पराभिः॥ तद्दी सुवमनुविहो
जद किं विजनकसुता मनुपश्यति स्म पश्चात्॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये भाष्ये अष्टमोऽध्यायः ॥
रकांडे रामत्वा मानयनं नाम वतुर्विंशतितमः सर्गः॥ ॥ ब्रह्मणो ववनं श्रुत्वा रामः कमललोचनः॥ प्रो

रा. अ.

५२

मील्यशनकैरक्षिवैद्यमानोमहभुजः॥ प्रणम्य शिरसाभूमौ तेजसावापि विकलः॥ भीतः कृतांजली पृष्ठः प्रोवाच
परमेश्वरी॥ कात्वंक देवी विशालाक्षी राशांका वयवांतिके॥ न जानेतां महादेवी यथा तद्ब्रूहि पृच्छते॥ रामस्मवच
नं श्रुत्वा ततः सा परमेश्वरी॥ व्याजहार रघू व्याघ्रयोगिनामभयप्रदा॥ मां विद्धि परमाशक्तिं महेश्वरसमाश्र
यां॥ अनन्यामवयामेकां यां पश्यति मुमुक्षुवः॥ अहं वै सर्वभावानां मात्मा सर्वानराशिवा॥ शाश्वती सर्व
विज्ञानासुखमूर्तिप्रवर्जिका॥ अनंतानंतमहिमा संसारार्ता वतारिणी॥ दिव्यं ददाति ते वक्षः पश्य मे पद
मेश्वरं॥ इत्युक्त्वा विरामेष्वा रामो पश्यत्यतः पदं॥ कोटि सूर्यप्रतीकाशनेनो विश्वं निराकुलं॥ ज्ञात्वा वसि
हस्याद्यं काला मनसतोपमं॥ दशकालं दुर्धर्षं जपेत् शालमंडितं॥ त्रिभुलवरहस्तं वघोररूपं भयापहम्॥
प्रणम्य सौम्यवदनं मनंतैश्चर्यसंयुतं॥ वंशवयसलक्ष्मणां वंशकोटि समप्रभं॥ किरीटिनंगदाहस्तं नूपुरैरु
पशोभितं॥ दिव्यमाल्यां वारधरं दिव्यगंधानुलेपनं॥ शांखचक्रकरं काभ्यत्रिनेत्रं कृत्तिवासनं॥ अंतस्तं वंशवाह्यं

रामः

५२

वाचमभ्यंतरं परं ॥ सर्वशक्तिमयं शांतं सर्वकारं सनातनं ॥ ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रयोगेन्द्रैरिषु भावपदं वृजं ॥ सर्वतः पाणिपादं
तत्सर्वतोक्षिशिरोमुखं ॥ सर्वमावृत्य तिष्ठं संददर्श परमेश्वरं ॥ दृष्टावता दृष्टं रूपं दिव्यं माहेश्वरं पदं ॥ तथैव वत्समा
विष्टः सरासौ हतमानतः ॥ आत्मन्या धाय वात्मानमोकारं समनुत्सरं ॥ नाम्नामष्टसहस्रेण तुष्टाव परमेश्वरी ॥ श्री
ताया परमाशक्तिः रनंता निष्कलाम्ना ॥ शांता माहेश्वरी नित्याशाश्वती परमाक्षरा ॥ अविंस्या केवलानंता शिवात्म
परमात्मिका ॥ अनादिरव्यया भ्रुवा देवात्मा सर्वगोचरा ॥ एकनेकविभागस्थामायासीता मुनिमता ॥ महामाहेश्व
री शक्ता महादेवी निरंतरजा ॥ काष्ठा सर्वानरस्था विबुक्तिरतिलात्मसा ॥ ज्ञानकीर्तिमयि तानंदाराक्षसाना विशोध
नी ॥ रावतांत करीरम्भारामवस्थ स्थलालया ॥ उमाश्रुतीमिका विद्याप्रोतीरूपा युताक्षसी ॥ शांतिप्रतिष्ठा
सर्वेषां निहृतिरमृता प्रदा ॥ योममूर्तिर्व्योममयी व्योमधारा युतात्मना ॥ अनादिनिधनो यो घाकारात्मसा कुलाकु
मदप्रदं च्छात्राभिरमृतस्यांत संश्रया ॥ प्रारोश्वरी प्रयामाता महादिष्टप्रवाहिनी ॥ प्रारोश्वरी प्रारा रूपा प्रधा

नपुरुषेश्वरी॥सर्वशक्तिःकलाकाष्ठान्योत्तेदीहिमास्पदा॥सर्वकार्यनिर्मात्रीवसर्वभूतेश्वरेश्वरी॥अनादिरव्यक्तगुणा
 महानंदसनातनी॥आकाशयोनिर्योगस्थामहायोगेश्वरेश्वरी॥महामायासुदुःपूरामूलःप्रकृतिरीश्वरी॥सं
 सारयोनिःकलासर्वशक्तिसमुद्भवा॥संसारसारदुर्वारादुर्निरीक्षादुरासदा॥प्राणाशक्तिःप्राणाविद्यायोगिनी
 परमात्मका॥महाविभूतिदुर्धर्षामूलप्रकृतिसंभवा॥अनाद्यानंतविभवापरमात्मापुरुषोवली॥स्वर्गस्थित्य
 तकरणीमुदुर्वाद्यादरत्यया॥शब्दमोनिःशब्दमयीनदाख्यानादविग्रहा॥प्रधानपुरुषातीताघनानपुरुषा
 त्तिका॥पुराणीविंमयीपुंतामादिपुरुषरूपिणी॥भूतान्तरात्माकूटस्थामहापुरुषसंज्ञिका॥जन्ममृत्युन
 रातीति सर्वशक्तिसमन्विता॥व्यापिनीवानवच्छिन्नाप्रधानासुप्रवेशिना॥क्षेत्रयाशक्तिरव्यक्तालक्ष्मणा
 मलवर्जिता॥अनादिमायासंभिन्नात्रितत्वाप्रकृतिगुणाः॥महामायासमुत्पन्नातामसीपौरुषंक्रवा ॥
 व्यक्ताव्यक्तात्मिकाहंकारक्राशुक्ताप्रसूतिका॥स्वकार्याकार्यजननीब्रह्माख्याब्रह्मसंश्रया॥व्यक्ताप्रथम

जाबालीमहतीजानरूपिणी॥ वैराग्येश्वर्यवर्मात्माबुद्धमूर्तिरुदिस्थिता॥ अयांयोनिः स्वयंभूतिः माधवीतत्पराभवा॥ ई
श्वराणीवसर्वाणिशंकराईशरीरिणी॥ भवानीवैवहृद्राणिमहालक्ष्मीरथांविका॥ माहेश्वरीसमुत्पन्नाभुक्तिमुक्ति
फलप्रदा॥ सर्वेश्वरीसर्पवर्णानित्यामुदितमानसा॥ ब्रह्मैंद्रोपेन्द्रनसीताशंकरेकानुवर्तिनी॥ ईश्वराईसनगता
रघूजमपतिव्रता॥ सकृद्विभावितासर्वासमुद्रपरिशोषिणी॥ पार्वतीहिमवत्पुत्रीपरमानंददायिनी॥ गुराणा
प्रायोगदायोग्याज्ञानमूर्तिविकाशिनी॥ सरस्वतीसर्वज्ञगत्श्रेष्ठामुमंगला॥ वासवीवरदावाक्याकीर्तिः
सर्वार्थसांविका॥ वागीश्वरीसर्वविद्यामहाविद्यामुशोभना॥ गुरुविद्यात्मविद्यावसर्वविद्यात्मभाविता॥ स्वा
हविश्वंभवासिद्धिस्वधामेधाधृतिश्रुतिः॥ नाभिःसुनाभिःसुकृतिःमाधवीनरवाहिनी॥ पूजाविभावरीसोः
म्याभगिनीयोगदायिनी॥ सोभावशकरीलोलामानिनीपरमेष्ठिनी॥ त्रैलोक्यसुंदरीरम्यासुंदरीकामधारिणी॥ म
हानुभावमध्यस्थामहामहिषमर्दिनी॥ पद्ममालापापहराविविन्नमुकुटानवा॥ कान्तावित्रांकरधरापिद्याभ

रा. भ.

५४

रगाभूषिता॥ हंशाख्यो मनिलया जगत्सुखिविवर्द्धनी॥ कौशिकी कार्षणी रात्रिस्त्रिदशार्तिविज्ञाशिनी॥ विहया वसुरुपा
वभीमा बमो सदायिनी॥ भक्तार्तिनाशि भयावभवभावविनाशिनी॥ निर्गुणानित्यविभवानिः सारानिरपत्रया॥ यश
स्विनी समेगी निभवांगानिलया लया॥ दीक्षाविद्याधरी दीप्तामहेंद्रविनिपातिनी॥ सर्वातिशायिनी विद्यासर्वशक्तिप्रदा
यिनी॥ सर्वेश्वरप्रिया ताक्षसमुद्रांतरवाशिनी॥ अकलंकानिराधारानित्यसिद्धानिरामया॥ कामधेनुवेदगर्भाधीम
तीमोहनाशिनी॥ निःसंकल्पानिरातंकाविनया विनयप्रदा॥ ज्वाला माला सहस्राद्या देवदेवी मनोन्मनी॥ महाभगव
ती भाग्या वासुदेव समुज्जवा॥ महेंद्रोपेन्द्रभगिनी भक्तिगम्या परायणा॥ ज्ञानज्ञेया जरासीता वेदांतविषया ग
तिः॥ दक्षिणादहनावाद्या सर्वभूतनमस्कृता॥ योगमाया विभावज्ञा मरुमाया महीयसी॥ सत्या सर्वसमु
द्भूतिब्रह्मवृक्षाश्रया मति॥ वीजां कुर समुद्भूतिर्महाशक्तिर्महामतिः॥ ख्यातिः प्रीतिप्रदा संविन्महामो गेंद्रशा
शिनी॥ विवृतिः शाकरी शास्त्री गंधर्वायक्षसेविता॥ वैश्वानरी महाशाला देवसेनाग्रहप्रिया॥ महारात्रिः शिवा

रामः

५४

नंदाप्राचीऽः स्वप्रनाशिनी ॥ पूज्या पूज्या जगद्धात्री दुर्विनयस्वरूपिणी ॥ गुह्यं विकागुह्यं तपतिर्महापीठमरुत्तु
ता ॥ हव्यवाहांतरागार्गी हव्यवाहसमुद्भवा ॥ जगद्यो निर्जगन्माता जगन्मृत्युर्जरातिगा ॥ बुद्धिर्माता बुद्धिमती पुरु
ष्मांतरवाहिनी ॥ तपस्विनी समाधिस्थाने त्रदेवसंस्थिता ॥ सर्वेन्द्रियमनोमाता सर्वभूतहृदिस्थिता ॥ संसारता
रिणी विद्याव्रसवादी मनो लया ॥ ब्रह्मणी घृहती ब्राह्मी ब्रह्मभूता भयावती ॥ हिरण्मयी महारात्रिः संसारप
रिवर्तिका ॥ सुमालिनी मुरुपावतारिणी भविनी प्रभा ॥ उन्मीलिनी सर्वसहा सर्वप्रत्यक्षसाक्षिणी ॥ सुसौम्या
वंद्रवदना तांडवासक्रमामसा ॥ सत्त्वभुक्तिकरी भुक्तिर्मलत्रयीविनाशिनी ॥ जगत्प्रिया जगन्मूर्तिस्त्रिमूर्तिर
मलाश्रया ॥ निराश्रया निराहारानिरंकुशरगोद्भवा ॥ वक्रहस्ता विवित्रांगी त्रिविनी प्रपन्नधारिणी ॥ परापरवि
धानज्ञा महापुरुषपूर्वजा ॥ विश्वेश्वरप्रिया विद्याविद्युज्जिह्वाज्ञाश्रया ॥ विद्यामयी सहस्राक्षी सहस्रश्रव
णानना ॥ सहस्ररश्मिसमस्था महेश्वरपदाश्रया ॥ ज्वालिनी सभना व्याघ्राते जसी पद्मरोधिका ॥ सयामा

माप्रयामाम्पामहादेवमनोरमा॥व्योमलक्ष्मीःसिंहरथावेकितान्यमितप्रभा॥विश्वेश्वरीविमानस्थाविशोकाशोक
 नाशिनी॥अनाहताकुण्डलिनीनलिनीपद्मवासिनी॥शांतानंदशताकीर्तिःसर्वभूताशयस्थिता॥वाग्देवताब्रह्म
 कलाकलातीताकलावती॥ब्रह्मर्षिर्ब्रह्महृदयाब्रह्मविष्णुशिवप्रिया॥व्योमशक्तिःक्रियाशक्तिर्जनशक्तिःपराग
 ति॥क्षोभकाराधिकरवाभेद्याभेद्यविवर्जिता॥अभिन्नाभिन्नसंस्थानावासिनीवंशहरिणी॥गुह्यशक्तिर्गुहाती
 तासर्वरीसर्वतोमुखी॥भगिनीभगवत्पत्नीसकलाकारकारिणी॥सर्ववित्तर्वतोभद्रागुह्यातीतागुहावती॥
 क्रियायोगरतामातागंधाविश्वेश्वरेश्वरी॥कपिलाकपिताकांताकनकाभाकलांतगा॥पुराणपुष्करिणीभो
 क्तापुरंदरपरागतिः॥पोषणीपरमैश्वर्यभूतिदाभूतदायिनी॥पंचब्रह्मसमुत्पत्तिःपरमात्मात्मविग्रह॥नमोदयाभा
 नुमतीयोगिज्ञेयामनोज्ञवा॥मनोहरीमनोयक्षीतापसीवेदरूपिणी॥वेदशक्तिर्वेदमातावेदविद्याप्रकाशिनी॥
 योगेश्वरेश्वरीमातामहाशक्तिर्मनोमयी॥विश्वावस्थावीरवासाविद्युन्माताविहासिनी॥कौवेरीसुरभिर्वंदनं

दिनी देववद्वभा ॥ भारती परमानंद परापरविभेदिका ॥ सर्व प्रहरतो पेता काम्या कामेश्वरेश्वरी ॥ अविंया वि
भयाहिता दुर्लखा कनकप्रभा ॥ कुष्माण्डा धनरत्ना व्यासुगंधा गंधदायिनी ॥ त्रिविक्रमपदो पेता धनुः
पाशिः शिवोदया ॥ मुदुर्ध्वभाधना ध्वजाधना पिंगललोचना ॥ भ्रांतिः प्रभावती दीप्ता प्रकला यतलो
चना ॥ आद्या हस्तमलोद्भूता परमात्ताररा प्रिया ॥ शक्ती शक्तिरिजा शुद्धिर्नित्यपुष्पा निरंतरा ॥ दुर्गा
काम्यायसी वरादीवर्षिको शांतविग्रहा ॥ हिरण्यवर्णरिजनी जगन्मंत्रप्रवर्तिका ॥ मंदरात्रिनिवासा
वशारदा स्वर्णमालिनी ॥ रत्नमालारत्नगर्भा पृथ्वीविश्वप्रमाधिनी ॥ पद्मासना पद्मनिभा विज्जुता
मृजोद्भवा ॥ वहंती पुष्पाकां वा वंसूर्यमाना दृष्यती ॥ महेंद्रभगिनी माया वराभ्यावरदीर्घता ॥ कल्याणी
कमलारामा पंचभूता वरप्रदा ॥ वाय्वा वावेश्वरी नंद्या दुर्जया उरतिक्रमा ॥ कालरात्रिर्महावेगा वीरभ
द्रहिता प्रिया ॥ भद्रकोली जगन्माता भक्तानां भद्रदायिनी ॥ वराभ्या पिंगलाकारा नामवेदा महानदा ॥ त

रा. अ.
५६

पत्नीनीयशोदाययथावत्परिवर्तिनी॥ शशिनीपद्मिनीसंख्यासांख्ययोगप्रवर्तिका॥ वैत्रीसंवत्सराकूटज
गत्संपरणीकृता॥ शुभारिःखेवरीशुद्धाकंबुग्रीवाकलिप्रिया॥ खरध्वजाखराकूटपराख्यापरमालिनी॥
ऐश्वर्यरत्ननिलयाविरक्तागरुडासना॥ जयंतीरुद्रहारस्यासत्त्ववेगागताग्रणी॥ कलसिद्धासाम्पर
थासर्वज्ञानदायिनी॥ कलीकल्मषमंत्रीवगुणोपनिषदुत्तमा॥ नित्यदृष्टिःस्मृतिर्वाग्निःपुष्टिस्तृष्टिः
क्रियावती॥ विश्वामरेश्वरेशानाभुक्तिर्मुक्तिःशिवामृता॥ लोहितासर्वमातावभाषणामुडमालिनी
अनंतशयनानाद्यानरनारायणोन्नवा॥ नृसिंहीदैत्यमथनीशखयक्रादाधरा॥ संकर्षणसमुत्पत्ति
रंविजापातसंश्रया॥ महाजालामहामूर्तिःसुमूर्तिःसर्वकामधुक॥ सुप्रभासुतरांगौरीधर्मकामार्थमो
क्षदा॥ भूमध्यनिलयापूर्वाप्रधानपुरुषावलि॥ महाविभूतिदामध्यासरोजनयनासना॥ अष्टादश
भुजानाद्यानीलोत्पलदलेप्रभा॥ सर्वशक्तिसमारूढाधर्मधर्माजुवर्जिता॥ वैराग्यज्ञाननिरतानिरा

रामः
५६

लोकानिराक्रिया॥ विवित्रगमनाधीराशश्वतस्थानवासिनी॥ स्थानेश्वरी निरानंदत्रिशूलवरधारिणी॥ अशेषदे
वतामूर्तिर्देवतापरदेवता॥ गणान्तिकागिरेः पुत्री निभुंभयनिपातिनी॥ अवर्णावर्णरहितानिर्वर्णाविजसंभवा
अनंतवर्णानन्यस्थाशंकराशांतमानसा॥ अगोत्रागोमतीगोश्रीगुरुरूपागुणांतरा॥ गोः श्रीगव्याप्रियागो
री गणेश्वरनमस्कृता॥ सत्यमात्रासत्यसंधात्रिसंध्यासंधिवर्जिता॥ सर्ववादाश्रयासांख्यासांख्ययोगत
मुज्जवा॥ असंख्येयाप्रमेयाख्याभूम्याशुचक्रलोद्भवा॥ विंदुनादसमुत्पत्तिः शंभुवामाशशिप्रभा॥ विसं
गाभेदरहितामनोज्ञामधुदर्शिनी॥ महाश्रीः श्रीसमुत्पन्नासामापरप्रतिष्ठिता॥ त्रितत्वमात्रात्रिविधासुसू
क्ष्मपदसंश्रया॥ शांत्यतीतामलातीतानिर्विकारानिराश्रया॥ शिवाख्याविन्निलयाशिवज्ञानस्वरू
पिणी॥ देवतानवनिर्मथीकश्यपीकालकर्णिका॥ शास्त्रयोनिः क्रियामूर्तिश्चतुर्वर्गप्रदर्शिका॥ नारा
यणीनबोद्धताकौमुदीलिंगधारिणी॥ वासुकीललिजारावपरापराविकृतिदा॥ परांतजातमहि

रा. भ.

५७

मावडवावामलोवना॥ सुभद्रादेवकीसीतावेदवेदांतपाणा॥ मनस्विनीमन्यमानामहामन्त्रसमुद्भवा॥ अमृत्यु
दमृतात्माहपुरुदूतापुरुक्ता॥ अशोयमिन्नविषयाहिरण्यरजतप्रिया॥ हिरण्यपाराजतीहेमा
भरणाभूषिता॥ विश्राजमानादुर्जेपाज्योतिष्ठोमफलप्रदा॥ महानिद्रासमुद्भूतिर्वलिनीसत्त्वदेवता॥
दीर्घाककुब्जिनीहृद्याशांतिदाशांतिवर्दिनी॥ लब्धादिशक्तिजननीशक्तिवक्रप्रवर्तिका॥ त्रिशक्तिजन
नीजन्माषट्मिणीरवर्जिता॥ स्वधावकर्मकरणीयुगांतदलनात्मिका॥ संकर्षणाजगद्धात्रीकामयोनि
किरीटिनी॥ ऐं ह्रीं त्रैलोक्यनमितावेगावीजरमेश्वरी॥ प्रद्युम्नदयितादांतायुग्मदृष्टिस्त्रिलोवना॥ महोक्त
टाहंसगतिः प्रवंडादंडविक्रमा॥ वृषावेशावियन्मात्रविंध्यपर्वतवासिनी॥ वाराहहं श्रीवतन्यातीतज्ञा
कामरूपिणी॥ वेदविद्याव्रतमुधाधर्मशीलानिरासना॥ अयोध्यनिलयावीरामहाकालसमुद्भवा॥ वि
द्याधरप्रियासिद्धविद्याधरनिराकृतिः॥ आप्यायंतीवहंतीवपावराणीषोषिणीखिला॥ मातृकामन्मथो

रामः

५७

भूतावारिजावाहनप्रिया॥ करिणीवसुधावारीवीणावादनतत्परा॥ सेवितासेवकासेवासिनीवालीगरुमती॥ अ
रुंधतीहिरण्पाक्षीमणिदाश्रीवसुप्रदा॥ वसुमतीवसोर्धातवसुंधरसमुद्रवा॥ वराहोहावराहववप्रसंगसमु
द्रवा॥ श्रीफलीश्रीमतीश्रीशाश्रीनिद्राशाहरिप्रिया॥ श्रीधरीश्रीकरीकंसाश्रीधराईशवीरणी॥ अनंतदृष्टि
रक्षद्राघात्रीशाधनदाप्रिया॥ निहंत्रीदैत्यसिंहानासिंहिकासिंहवाहिनी॥ सुसेनावंद्रनिलयासुकीर्तिश्रुत
मंशया॥ वलजावलदावामालेलिहनामृताम्रवा॥ नित्यास्तित्वास्वयंज्योतिरुत्सेकामृतजीवनी॥ वज्रदंडाव
ज्रजिह्वावैदेहीवज्रविग्रहा॥ मंगल्यामंगलामालामलिनामतहारिणी॥ गंधर्वागारुडीवांडीकंवलाश्वेतर
प्रिया॥ सौमित्रीवज्रनानंदाभृकुटीकुटिलानना॥ करिंकारकराकसाकंसप्राणापहारिणी॥ संधर्वायु
गावर्तत्रिसंध्याहर्षवर्द्धिनी॥ प्रत्यक्षदेवतादिव्यादिव्यगंधादिवापरा॥ शक्रासनगताशक्तीसाध्वीनारीस
वासना॥ इष्टाविशिष्टाशिष्टेष्टशिष्टप्रपूजिता॥ शतरूपाशतावर्ताविनीतासुरभिःसुरा॥ सुरेंद्रमा

रा. अ.
५८

तामुमुन्नासूर्ममातासमस्थिता॥ समीक्षावसत्प्रतिष्ठानिब्रुतिज्ञानपारगा॥ शर्मशास्त्रार्थकुशलाधर्मज्ञा धर्मवाह
ना॥ धर्माधर्मविनिर्मात्री धार्मिकानां शिवप्रदा॥ धर्मशक्तिर्धर्ममयी विधर्मा विश्वधर्मिणी॥ धर्मातिराधर्ममेध्याधर्म
पूर्वाधनप्रिया॥ धर्मापदेशाधर्मात्मा धर्मलभ्याधराधरा॥ कपालीशांकरीमूर्तिः कलाकलितविग्रहा॥ सर्वशक्तिवि
निर्मुक्तासर्वशक्ताश्रयाश्रया॥ सर्वासर्वेश्वरीसूक्ष्मासुसूक्ष्माज्ञानरूपिणी॥ प्रधानपुरुषेशानामहापुरुषसाक्षि
णी॥ सदाशिवविद्यन्मूर्तिर्देवमूर्तिरभूर्तिका॥ एवंनाम्नासहस्रेणानुष्टावरघुनन्दनः॥ कृताञ्जलिपुटोमूलासीताह
स्तनूरुहा॥ भारवाजमहाभागयत्रतत्सोत्रमुत्तमं॥ पठेदापाठयेदपिसदातिपरमंपदं॥ ब्रह्मक्षत्रियविटपौ
प्रसन्नोऽप्रीतिशश्वतः॥ शूद्रः सक्तुतिमाप्नोति धनधान्यविभूतयः॥ भवन्ति सोत्रमाहात्म्यात् परं स्वल्पयतं महत्॥
मारीभये राजभये तथा वीराग्निजेभये॥ व्याधीनां प्रभवे घोरेशत्रुस्थाने वसंकटे॥ अनादृष्टिभये विप्रसर्वशां
तिकरं परं॥ यद्यदिष्टतमं यत्पतत्सर्वं सोत्रतो भवेत्॥ यत्रैतत्पठ्यते सम्पत्कसीतानामसहस्रकम्॥ रामेण स

रामः
५८

हितादेवीतत्रनिष्ठसंशयः॥ महापापानिपापानिविलयंयांतिमुवतः॥ ॥ इत्यार्येणामायतोआदिकायेऽनुतो
नरकादेसीनामहस्वनामोत्रं नामपर्वविंशतितमः॥ ॥ एवं नामसहस्रेणाक्तत्वासौरपुनंदनः॥ भूयः प्रता
मप्रीतात्माप्रोवावेदकृतांजलिः॥ यदेतदैश्वर्यरूपंघोरते परमेश्वरि॥ भीतोस्मि सांप्रतंदेविरूपमन्यं प्रदर्शय॥
एवमुक्ताथसादेवीतेनरा मेरा मैथिली॥ सहस्रदर्शयामासस्वरूपं परमं पुनः॥ कांचनां वुरुहप्रख्यं प्रद्योत्यलसु
गंधिकं॥ सुनेत्रं दिभुजं सौम्यं लीलाल कविभूषितं॥ रक्तपादां वुजतलं सुरक्तकरपद्मवत्॥ श्रीमद्विशालसंस्तुत
लाटफलकोज्वलं॥ भूषितं चारुसर्वगं भूषणैश्चातुशोभितं॥ दधानमुरसामालां विशालां हेमनिर्मितां॥ ईष
त्स्मितसुविंबोष्ठं नूपुरारवसंयुतं॥ प्रसन्नवदनं दिवं अनंतमहिमास्पदं॥ तदीदृशं समा लोक्य रूपं प्रकृतौ
नमः॥ भीतिं संत्यज्य हृष्टात्मा वभाषे परमेश्वरी॥ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तपः॥ यन्मे साक्षात्त्वमवका
प्रसन्ना दृष्टिगोचरा॥ त्वय्यसृष्टं जगत्सर्वं प्रधानाद्यं त्वयि स्थितं॥ त्वय्येव लीयते देवित्वमेव वपरागतिः॥ वद

५६

निकेवित्वामेव प्रकृतिविहृतिपराः॥ अमरेपरमात्मज्ञावेति शिवसंश्रये॥ त्वयिप्रधानं पुरुषोमहाब्रह्मा तयेश्वरः॥ अ
विद्यानियतिर्मायाकालाद्याशतशोभिदा॥ त्वहिमा परमाशक्तिरवती परमेष्ठिनी॥ सर्वभेदविनिर्मुक्ता त्वमेवामंद
दायिनी॥ त्वमेव परमं व्योममहात्म्योतिर्निरंजनं॥ शिवं सर्वगतं सूक्ष्मं परं ब्रह्म सनातनं॥ त्वं शक्रः सर्वदेवानां
ब्रह्म ब्रह्मविदामपि॥ वायुर्वल्लवतां देवि कुमारो योगिनामपि॥ अग्नीराणां ववो शिष्यस्त्वं रामश्चापभुतामपि
सांख्यानां कपिलो देवोरुद्राणां मत्सि शंकरः॥ आदित्यानां मुपेन्द्रस्त्वं वसुनां वैवपावकः॥ वेदानां सामवेदस्त
गायत्रीरुद्रसामपि॥ अध्यात्मविद्याविद्यानां गतीनां परमा गीतः॥ साया त्वं सर्वशक्तीनां कालः कलयता
मपि॥ श्रुकारः सर्वगुह्यानां वरानां वदितो नमः॥ आभयाराणं गृहस्थस्त्वं ईश्वराणां महेश्वरः॥ उमा त्वमे
कः पुरुषः सर्वभूतहृदि स्थितः॥ सर्वेपनिषदां देवि गुप्तेपनिषदुच्यते॥ ईशानश्चातिकंपानां युगानां कृत
मेव व॥ आदित्यः सर्वमार्गाणां वावा देवी सरस्वती॥ त्वं लक्ष्मीश्चारु रूपारणां विष्णुर्मायाविनामपि॥ अरुंध

रामः

५६

तो सतीनां त्वं सुपर्णाः पततामपि ॥ मूकानां पौरुषं स कंज्येषु सामवसा मसु ॥ सावित्री ह्यसि जप्यानां यजुषां शत
रुद्रियं ॥ पर्वतानां महामैरुरांतः कणिनामसि ॥ सर्वेषां त्वं परं ब्रह्म त्वन्मयं सर्वमेव हि ॥ रूपेण वा शेष कला
हीममगोवरं ॥ निर्मलमेकरूपं ॥ अनादिमध्यांतमनंतमाद्यं नमामि सत्यंतमसः परमात्म ॥ यदेव पश्यति जगत्प्रस
तिं वेदां विज्ञानविनिश्चितार्थः ॥ आनंदमात्रं परमाभिधानं तदेवरूपं प्राणतोस्मिन्नित्यं ॥ अशेषसूत्रांतरसंनि
विष्टां प्रधानसंयोगवियोगहेतुं ॥ तेजामयं जन्मविनाशहीनं प्राणाभिधानं प्राणतोस्मिरूपं ॥ आयतं हीनं जग
दात्मरूपं विभिन्नसंस्पृष्टकृतं परमात्म ॥ कूटस्थमखरुवपुस्तथैव नामानिरूपं पुरुषमभिधानं ॥ सर्वाश्रयं स
र्वसर्वं जगदिधानं सर्वभगजन्मविनाशहीनं ॥ नमोस्मिन्नेरूपमनुप्रभेदमाद्यमहत्वे पुरुषानुरूपं ॥ प्रकृत्य
वस्थां त्रिगुणात्मवीजमैश्वर्यं विज्ञानवितागधर्मैः ॥ समंवितं देवि न तोस्मिरूपं दिसप्तलोकान्तरकमप्रसंस्पृ
विविन्नभेदपुरुषैकनाथमतस्तभूते विधिवासमंते ॥ न तोस्मिरूपं जगदंडसंज्ञेन शेषवेदात्मकमेकनाथं

रा. अ.
५९

स्वतेजसा पूरितलोकमैदं नमामि रूपं रविमंडलस्थं ॥ सहस्रमूर्धनमनंतशक्तिं सहस्रबाहुं पुरुषं पुराणं ॥ राघवानमंतः
शालिले तथैव नारायणाख्यं प्रणतोऽस्मि रूपं ॥ दद्यात्करालं त्रिदशभिर्वंशं युगांतकालान्ततुल्यरूपं ॥ अशेषभूतां
डविनाशहेतुं नमामि रूपं तव कालसंज्ञं ॥ परां सहस्रेण विराजमानं भोगिं दुमुद्यैरभिपूज्यमानं ॥ जनार्दनारूपं
तजुं प्रतप्तं न तोऽस्मि रूपं तव शेषसंज्ञं ॥ अद्याह तैश्चर्यमयुग्मनेत्रं ब्रह्मन्तानंदरसज्ञमेकं ॥ युगांतशेषं दिवितु
त्पमानं न तोऽस्मि रूपं तव रुद्रसंस्थं ॥ प्रहीनशोकं विमलं पवित्रं सुरासुरैर्गर्वितपादयुग्मं ॥ संप्रेक्ष्यमानो वैदेही प्रा
तस्मि पार्श्वतो भवत् ॥ अथ सा तस्य वचनं निशम्य जगतो वलैः ॥ सस्मितं प्राह भर्तारं शृणु ध्वेकं वचो मम ॥ गृही
तयन्मयारूपं रावणस्य वधाय हि ॥ तेन रूपेण राजेंद्र वसामि मानसोत्तरे ॥ प्रकृत्या नीलरूपत्वं लोहितो रा
वणादिभिः ॥ नीललोहितरूपेण त्वया सह वसाम्यहं ॥ गृहारां ववरां मम तोयदभिलाषितं ॥ तत्श्रुत्वा राघ
वो वीरो प्रतिश्रुत्य गौरीस्थितं ॥ भारद्वाजं सभागेण यथावेपरमं पदं ॥ देवीसीते महाभागे दर्शितं रूपमेश्व

रामः
६०

रं ॥ हृदयां नावगच्छेत्तदिति मे दीयतां वरः ॥ भ्रातरौ मम कल्याणौ वानरामविभीषणाः ॥ सेनाभ्यो मम वेदेही अयोध्या
योधमुख्यकाः ॥ पुनस्ते संगता संतु मय्यारारणा वर्जिताः ॥ एतस्मिन्मंतरे या भूदाकाशे दुःखमिः स्वनः ॥ पद्मातपुष्पवृ
ष्टिश्च रामसीता परिदिजः ॥ प्रहृष्टसीता पुनराहरामंतथेति रामोऽपि विरं विमुक्ष्यामः ॥ सुरानविंष्टस्य सीतां
तुं त्वकं देशमसाविवेकशः ॥ ॥ इत्यार्षेण जसो वाल्मीकीये ॥ अष्टादशोऽध्यायः ॥ नृतेनरकारादेश्वरामविजयो ना
मर्षदिशति तमः सर्गः ॥ ॥ रामस्तु पुष्पकारुणः सीतामालिङ्गपवाहना ॥ अयोध्यामगमदीरकाकुस्थकु
लनंदनः ॥ रथनेमित्स्वनं श्रुत्वा रादृशदिनलालसा ॥ भ्रातरौ भरताद्यास्ते यो धमुख्याश्च ते तथा ॥ रामसागतमाज्ञा
यससीतंसक्राधीव्रजं ॥ व्रणे मुः सरसागत्य आनंदं ककणाः फुल्लः ॥ वानरानाक्षसासर्वान् आज्ञाप्य स्वपुर
हिसा ॥ सर्वतस्तथया मास रामकमललोचनः ॥ तत्कृत्वा विस्मिता सर्वसाधुसाध्वीति वादिनः ॥ सीतांतत्वेन वि
ज्ञाय रामं वमधुसूदनं ॥ तपे वायं तयत्वं त्वं स्वस्थानं वयमुर्मुदा ॥ विसृष्टाराममप्रेषा सांत्वपूर्वमहामना ॥

रा ३

६९

मेषयः श्यामिनघ्नैः न समीतर पुनंदनं ॥ आशिभिर्वेधयामासु ययुश्चापियथागतं ॥ रामोऽपि सीतया सा र्द्धं भ्रातृश्च
महात्मभिः ॥ वक्रैर्निष्कटं पृथ्वीं देवानां वमरुर्धितं ॥ यसा वक्रविधा वक्रैः सरयूतिरनुत्तमे ॥ दशवर्षसहस्राणि द
शवर्षशतानि व ॥ विदम्यधिकं वैवरावमो रान्यमकारयत् ॥ देवकिं नरगंधर्वी विद्याधरमहोरगा ॥ रामे राम त
शततंगुणा ॥ रामरमापतिं ॥ एतत्ते कथितं भंडभारद्वाजमहामते ॥ तेऽपि किं विदिहाश्चर्यं मुक्तेरामकथाश्रयं ॥ स
र्वतत्तु मिच्छामीतृणात्किमयादिज ॥ ब्रह्मणा गोपितं तच्च अतो भ्यनतदुक्तवान् ॥ श्लोकमेकं तदर्थं वा श्रुत्वा
यायश्च मानवः ॥ अद्भुतो नरकांडं ते कथितं वेदसंमितं ॥ श्रुत्वा गोप्यधो नेयश्चैतत्स ब्रह्म परमा मुयात् ॥ श्लोकमे
कं तदर्थं वा श्रुत्वा यायश्च मानवः ॥ प्रातर्मध्याह्नयोगे वा सदा तिपरमांगतिं ॥ पंचविंशेति साहस्रं रामायणस
धीयतम् ॥ फलमाप्नोति पुरुषः तदस्य श्लोकमा व्रतः ॥ न श्रुतं नाप्यधीतं वा येनाद्भुतमिदं दिज्ञा ॥ सगभीर्निमृता
नैव यथाश्रुतास्तथैव सः ॥ रामायणमिदं श्रुत्वा न मातुजठरे विशेत् ॥ वेदाश्चत्वार एकव्रतुलयेद मेकतः

रामः

६९

विधाश्रानुलितं शस्त्रं सर्वदेवाय तो विज्ञः ॥ इदं तु सर्वदेवेभ्यो गौरवादनिरिच्यते ॥ शक्रादयः स्वर्गपतिरेपुरीषष्ठो
हमब्रुवन् ॥ तदेव तदवाख्यातमनुतोत्तरकांडकं ॥ रामायणमहारत्नं ब्रह्मतक्षीरधारभूतं ॥ नावशांतः समासा
क्रमान्मम हृदि स्थितं ॥ तत्सर्वं ब्रह्मणो लोके निःशेषमवतिष्ठति ॥ किं विदुर्विपाताले विदिवेदकसंनिधौ ॥
विराजिनारदो हं ब्रूय एवास्पयारगाः ॥ वतुर्थो नोपदेशो तदुद्येदं स्थिरो भव ॥ सङ्क्रमन्ते कांडे पुनस्ते क
थयाम्यहं ॥ श्रीरामजन्मवृत्तांते श्रीमतीवरितं महत् ॥ दंडकारण्यकस्थानां शोणितेन महात्मना ॥ नारदस्य
वशां पेरालक्ष्म्याश्चैव पराधत्त ॥ मंदोदरीगर्भविषादैर्देहीजन्मवोक्तवान् ॥ लक्ष्मणाव्रजतापेन शोषारं
वारिधेयुनः ॥ प्राप्तराज्यस्य रामस्य मुनीनां संनिधौ तथा ॥ सीतायाः कथनं श्रुत्वा सहस्रास्यस्परक्षसः ॥ मा
नसोत्तरद्वौ तेंद्रं स्थितं ज्ञात्वा रघूदहः ॥ जगाम पुष्करं दीपं धातुभिः सहवानरैः ॥ सीतायामैश्वरं रूपं रावण
स्य वदन् तथा ॥ अयोध्यागमनं रामस्यैव वृत्तांतसंग्रहः ॥ वृत्तांतसंग्रहं वापि पठित्वा रामभक्तिमान् ॥

रा. अ.

६२

जायते मुनिशार्दूल नात्र का र्था विवारणा ॥ पठति यो राम वरित मे तु नाति पापा सु कृतं लभेत् ॥ तीर्थे भिषे कं स
मरे जय व स सर्व पत स्य महत्फलं व ॥ भजे भ्यो नित्य मयि त्वरूपं मे केन भावेन व भूमि पुत्रीम् ॥ एतत्सु पुराणं श्रु
ता कथा त्व देवा भ्यो भवेत्तोज्ञ ठरे जनन्या ॥ ॥ इत्यार्षे रामायणो वाल्मीकी ये आदिकाव्ये ॥ अतो नरकांडे
सप्तविंशतिमः सर्गः ॥ ॥ समाप्तोऽयं अद्भुतरामायणम् ॥ ॥ शुभमस्तु सर्वजगताम् ॥
सम्बत १७०० मिति भाद्रपद १० रोज ४ थो कुं ड स र्वो मानो लया श्रीरमानाथ उपाध्याय उवेन काया अद्भुतरामायण ग्रंथ जुलौ

रामः
६२

आर्य समाज
ASHA ARCHIVES

2965